
CAMPINIA

driemaandelijkse uitgave van het
Streekarchief Zuid-Oost Brabant

14e jaargang, nr. 52

januari 1984

Redactie : Streekarchief Zuid-Oost Brabant, rayondepot Oirschot
Postbus 144, 5688 ZJ Oirschot
telefoon 04997 - 5245

INHOUD

De prijs van een abonnement bedraagt f 17,— per jaar, bij vooruitbetaling te voldoen op postgirorekening 47.16.46 van het Streekarchief Zuid-Oost Brabant te Eindhoven, onder vermelding van "Campinia".

De prijs van losse nummers bedraagt f 4,25 per stuk. Ook nummers van voorgaande jaargangen zijn nog in beperkte aantallen bij de redactie te bestellen.

Indien opzegging niet schriftelijk is medegedeeld vóór 1 december van het lopende jaar, wordt het abonnement automatisch met een jaar verlengd.

Copyright : Streekarchief Zuid-Oost Brabant.
Lay-out en drukwerk : Maras Drukkerij, Middelbeers.

Overname van artikelen of gedeelten daaruit is meestal toegestaan. U dient dit wel van te voren schriftelijk aan te vragen bij de redactie.

ISSN 0166-6959

Omslag : gedeelte uit de kaart Ducatus Brabantiae
van Jacob van Deventer, uit 1558.

	blz.
I. Het kleine godsdienstige monument in Veldhoven door J.F.C.M. Bijnen	4
II. Stamlijst Walravens door N. van Cuyck	9
III. De afscheiding van België van de Nederlanden 1830 - 1839 en de geschiedenis van de familie Grimm door W.C.M. van Nuenen	12
IV. Oirschotse gedichten Opdat wij niet vergeten door Toke van de Ven - Lommers	17
V. Een verloren tekst hervonden door J. Lijten	18
VI. Huizen en hun bewoners te Oirschot van de 17e tot de 20e eeuw 52. Liempdsedijk 3	26
VII. Archivalia aangaande oude Kempische gilden 26. Het Sint Jorisgilde te Middelbeers door H. Vera	31
VIII. Oirschotse zoen-accorden A. Zoenen wegens doodslag nrs. 35a, b en c door J. Lijten m.m.v. L. v.d. Mierden	38

HET KLEINE GODSDIENSTIGE MONUMENT

in Veldhoven

door Jacq. F.C.M. Bijnen

In de zomer van 1983 werd een inventarisatie gemaakt van godsdienstige gedenktekens, bouwsels en kunstwerken, die voorkomen binnen de gemeente Veldhoven.

Gesignaleerd werden: 4 wegkruisen, 2 kapelletjes en 2 H. Hart-beelden; ook het kapelletje aan de Sliffertsestraat werd meegenomen.

In het hierna volgende wordt een beschrijving gegeven van de in het voormalige dorp Veldhoven aangetroffen objecten. In volgende afleveringen van Campinia komen Zeelst en Meerveldhoven, respectievelijk Oerle aan de orde.

De opgenomen foto's zijn door de schrijver gemaakt.

WEGKRUIS
HOEK DORPSTRAAT -
GENDERSTRAAT,
VELDHOVEN

Omschrijving:

Een ijzeren kruis met gietijzeren corpus, staande op een gemetselde voet van ca. 60 cm hoog. Daaronder een vierkant van gemetselde stenen treden met op de hoeken gemetselde pilaartjes. Het kruis met corpus is in goede staat, het metselwerk verdient enig herstel.

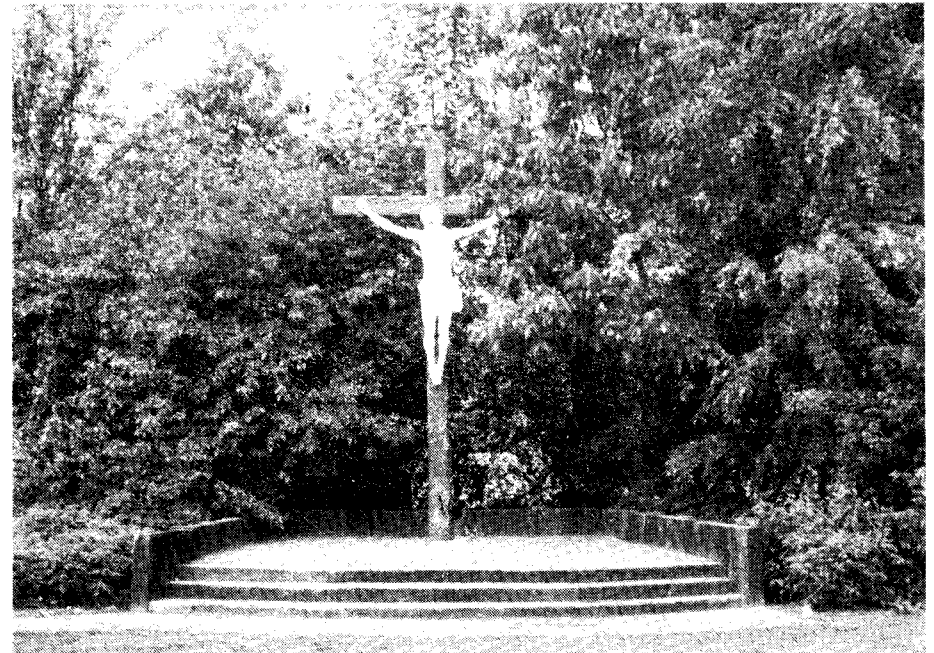
Plaats:

Hoek Dorpstraat - Genderstraat, eertijds respectievelijk Broek en Dreef geheten. De ondergrond is eigendom van de weduwe Schrijvers-van Loon, Dorpstraat 68 (links van dit wegkruis). Het plantsoentje wordt nu door de gemeente Veldhoven onderhouden. Vele jaren werd het bloemperkje verzorgd door de Dames Visser, wonende op de oude pastorie, Dorpstraat 95.

Oprichting:

Dit kruis werd op 14 of 15 mei 1931 onder grote belangstelling door pastoor Verhoeven ingezegend. Het kruis werd gemaakt door smid Lemmens. De inzegening geschiedde op dezelfde dag als die van het kruis aan het Sondervick.

WEGKRUIS SONDERVICK, VELDHOVEN

Omschrijving:

Een houten kruis, aan de achterzijde bevestigd op een ijzeren kruis. Het corpus is van gips en afkomstig van de Achelse Kluis. Vóór de bevestiging op het kruis werd dit corpus gerestaureerd door de in Veldhoven wonende kunstenaar Lou Manche. Het geheel staat op een verhoging, afgezet met spoorbielzen en verhard met klein formaat klinkers. Het corpus is slecht bestand tegen weersinvloeden, de verf bladdert er af en de armen van het beeld vertonen scheuren.

Plaats:

In oktober 1980 werd door de gemeente Veldhoven dit kruis geplaatst aan het Sondervick ter hoogte van de afslag Eindhovensebaan. Het vervangt een wegkruis dat ongeveer 60 meter noordwaarts stond en in 1978 is verwijderd vanwege de aanleg van een fietspad. De ondergrond is eigendom van de gemeente Veldhoven.

Oprichting:

Het oorspronkelijke wegkruis werd op 14 of 15 mei 1931 onder grote belangstelling door pastoor Verhoeven ingezegend. Het ijzeren kruis stond toen op een soort Calvariberg, gemaakt van misvorm baksteen, het corpus was van gietijzer. De grond waarop dit kruis indertijd werd geplaatst was daarvoor in gebruik als plukselkuil en eigendom van de familie Couwenberg uit Zeelst.

Het geheel werd steeds door omwonenden onderhouden. Dit vroegere kruis werd op dezelfde dag ingezegend als het wegkruis aan de hoek Dorpstraat - Genderstraat .

MARIAKAPPELLETJE OP HET TERREIN KONINGSHOF, VELDHOVEN**Omschrijving:**

Een uit baksteen opgetrokken vierkant gebouw met een frontbreedte van ca. 3,5 meter. Rondom in de bovenzijde van elke gevel zijn 4 kruisjes ingemetseld, van blauwe steen met in het midden van de kruising en daaromheen, in de hoeken, witte vierkante steentjes. In elke zijgevel twee ramen met bruin gekleurd glas. Rood pannendak.

Plaats:

Dit kappelletje staat op het terrein van Koningshof aan de Locht, aan de splitsing van de weggetjes gaande naar het Anton van Duinkerkencollege en de Regina Pacis-school voor H .N.O.. Het kappelletje wordt nu gebruikt als opslagruimte voor spelmaterial. De ondergrond is eigendom van de Vereniging Ons Middelbaar Onderwijs Tilburg.

Oprichting:

Voor zover nog is na te gaan, ontstond het plan om op het terrein van Koningshof een Mariakapel te bouwen naar aanleiding van het feit dat een mooi Mariabeeld

uit de kapel te Moerdijk meegebracht was naar Koningshof. Dit beeld was ongeveer het enige ongeschonden beeld dat van het klooster van de zusters van Moerdijk overbleef na de beschieting en brand van 1944. Dit (vrij grote) beeld van de „Sedes Sapientiae" (= zetel der wijsheid) stond ergens buiten in het bos op het terrein van Koningshof.

Het kappelletje dat er voor zou worden gebouwd, moest ook ten behoeve van de leerlingen zijn. Daarom werd voor de plaats een plek gekozen halverwege de scholen en het internaat. Architect Hans Koldewey, die nog bezig was met de uitbreiding van de school (M.M.S.), was de aangewezen persoon om het ontwerp te maken. De kosten werden bestreden uit collectes en de verkoop van stenen. Ieder kon voor 15 cent een steen kopen die was bestemd voor de bouw. In 1955 werd het kappelletje gebouwd en in mei van dat jaar werd het plechtig ingezegend door rector Paap uit Den Haag. Enige tijd later, eind 1956, werd het beeld van de „Sedes Sapientiae" vervangen door een aangeklede pop van de kunstenaar Lou ten

Bosch en diens vrouw. In die „pop" gingen wel eens muizen huisvesting zoeken. Bovendien werd er nog wel eens mee gespot. Vandaar dat het oorspronkelijke beeld toch weer werd teruggeplaatst. Het werd vaak bezocht door leerlingen, vooral in de examenperiode. Bij de ontruiming van Koningshof in 1978-'79, werden de ramen van de kapel meegenomen. Het Mariabeeld bleek bijna geheel te zijn verveerd. Het was niet weerbestendig en kon helaas niet worden gehouden.¹⁾

Afbeelding van het H. Hartbeeld boven de ingang van het voormalig klooster. Dit bleef in 1944 eveneens gespaard.

1) Met dank aan Zr. Laetitia Stoks, voor de verstrekte informatie.

II. STAMLIJST WALRAVENS door N. van Cuyck

1. Walravens, Walterus
kinderen: Henricus (zie no. 2)
Maria (geh. Best 7-5-1622 met Arnoldus Guilmus Thomassen)
2. Walravens, Henricus
z.v. Walterus
geh. met Elisabeth van Loon
kinderen: Valerius, ged. Best 5-7-1625
Petrus, ged. Best 2-7-1628 (zie no. 3)
Walterus, ged. Best 23-9-1630
Elisabeth, ged. Best 20-8-1634
3. Walravens, Petrus
z.v. Henricus
ged. Best 2-7-1628
geh. Best 28-11-1654 met Anna Rutten
kinderen: Henricus, ged. Best 8-3-1656 (zie no. 4)
Joannes
Rutgerus
Jacobus, ged. Best 22-7-1661
4. Walravens, Henricus
z.v. Petrus en Anna Rutten
ged. Best 8-3-1656
geh. Best 12-2-1680 met Joanna, d.v. Henricus van Cuyck
kinderen: Henricus, ged. Best 27-10-1681
Petrus, ged. Best 22-8-1683
Arnoldus, ged. Best 4-11-1685 (zie no. 5)
Anna, ged. Best 23-11-1687
Wilhelmus, ged. Best 12-4-1690
Joannes, ged. Best 30-5-1692
5. Walravens, Arnoldus
z.v. Henricus en Joanna van Cuyck
ged. Best 4-11-1685
geh. 11-2-1714 met Maria, d.v. Wilhelmus Schellekens en Catharina Christianus van de Ven, ged. Best 24-3-1690
kinderen: Petrus, ged. Best 4-1-1716

Wilhelmus, ged. Best 12-4-1718
 Christianus, ged. Best 5-2-1720
 Joanna, ged. Best 18-1-1723
 Adriana, ged. Best 21-8-1726
 Henricus, ged. Best 13-12-1729 (zie no. 6)
 Joannes, ged. Best 16-5-1734

6. Walravens, Henricus
 z.v. Arnoldus en Maria Wilhelmus Schellekens
 ged. Best 13-12-1729
 overl. Best 27-4-1772
 geh. Best 20-1-1760 met Catharina, d.v. Egidius van Croonenburgh en
 Dionisia Henricus van de Sande, ged. Best 12-11-1739, overl. Best
 27-4-1772
 kinderen: Dionysia, ged. Best 24-10-1762
 Anna Maria, ged. Best 1-12-1762
 Joannes, ged. Best 15-1-1765 (zie no. 7)
 Gijsbertus, ged. Best 31-1-1767
 Cornelius, ged. Best 10-6-1769
 Antonia, ged. Best 7-10-1771
7. Walravens, Joannes
 z.v. Henricus en Catharina Egidius van Croonenburgh
 ged. Best 15-1-1765
 geh. met Joanna van Houtum
 kind: Henricus, ged. Woensel 22-11-1800 (zie no. 8)
8. Walravens, Henricus
 z.v. Joannes en Joanna van Houtum
 ged. Woensel 22-11-1800
 geh. Best 7-5-1826 met Adriana, d.v. Arnoldus de Kroon en Hendrika van
 der Heijden, ged. Best 6-8-1789 (wed. van Henricus van der Looy)
 kinderen: Johanna, geb. Best 7-2-1827
 Hendrik, geb. Best 11-3-1831
 Arnoldus, geb. Best 24-7-1833 (zie no. 9)
9. Walravens, Arnoldus
 z.v. Henricus en Adriana de Kroon
 geb. Best 24-7-1833
 overl. Best 26-12-1887
 geh. Best 12-4-1856 met Wilhelmina Adriana van de Mosselaar, geb. Best
 12-9-1836
 kinderen: Adrianus, geb. Best 31-8-1856

Henricus, geb. Best 14-4-1858
 Joannes, geb. Best 23-9-1860
 Antonius, geb. Best 24-12-1863
 Leonardus, geb. Best 30-9-1868
 Cornelia, geb. Best 13-1-1872
 Joannes, geb. Best 27-2-1874 (zie no. 10)
 Cornelius, geb. Best 15-11-1877
 Maria, geb. Best 9-5-1880

10. Walravens, Joannes
 z.v. Arnoldus en Wilhelmina van de Mosselaar
 geb. Best 27-2-1874
 overl. Oirschot 26-6-1916
 geh. Oirschot 2-6-1902 met Cornelia van Nieuwburg, geb. Boxtel (1878)
 kinderen: Martinus Cornelis, geb. Oirschot 15-6-1903 (zie no. 11)
 Arnoldus Cornelis, geb. Oirschot 4-8-1904
 Joannes Marinus Cornelis, geb. 25-1-1907
 Wilhelmina Maria Cornelia, geb. 3-11-1909
 Bernardus Cornelis, geb. Oirschot 23-6-1912
 Cornelis, geb. Oirschot 29-11-1915
11. Walravens, Martinus Cornelis
 z.v. Joannes en Cornelia van Nieuwburg
 geb. Oirschot 15-6-1903
 geh. Oirschot 18-1-1903 met Johanna Maria Verstedden, geb. Oirschot 7-7-
 1904
 kinderen: Wilhelmina Maria Cornelia, geb. Oirschot 8-7-1929
 Cornelia Johanna Clasina, geb. Oirschot 9-9-1930 (overl. 5-10-
 1930)
 Joannes Cornelis Marinus, geb. Oirschot 7-9-1931 (overl. 30-9-
 1931)
 Johannes Cornelis Marinus, geb. Oirschot 20-11-1932
 Cornelia, geb. Oirschot 9-9-1933
 Nicolaas, geb. Oirschot 2-12-1934

**DE AFSCHIEDING VAN BELGIE VAN DE
NEDERLANDEN 1830 - 1839
EN DE GESCHIEDENIS VAN DE FAMILIE GRIMM
door W.C.M. van Nuenen**

Een belangrijke episode uit de geschiedenis van onze streek is, zeker in sociaal en economisch opzicht, de periode van de afscheiding van België geweest, omdat wij met ons gewest net in het grensgebied lagen.

Na de val van Napoleon, die onze streek in 1810 bij Frankrijk had ingelijfd als „Departement des Bouches du Rhin", hadden de grote Europeesche mogendheden uitgemaakt dat de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden maar één staat zouden moeten vormen en wel een Koninkrijk onder Willem van Oranje. In 1813 wordt deze te Scheveningen ontvangen en hij legt in maart 1814 de eed op de grondwet af. In september 1815 wordt koning Willem I te Brussel ingehuldigd.

Nou was er toen al niet zo'n hoera-stemming in België, want de Belgen waren het helemaal niet eens met de grondwet. Zij waren overwegend katholiek en de grondwet was echt uit een calvanistische geest opgezet. Van de 1604 Belgische afgevaardigden die hun stem moesten uitbrengen omtrent deze grondwet waren er 796 tegen, 527 vóór en 281 bleven er thuis. Maar koning Willem I loste dit op zijn nogal wat eigenwijze manier op door te stellen: „Wie zwijgt stemt toe": 281 thuisblijvers, is zwijgers, plus 527 vóór is in totaal 808 stemmen vóór, dus de grondwet is aangenomen. Dat riep natuurlijk weerstand op. Dit verergerde nog in 1825 toen een staatsschool voor priesteropleiding werd ingesteld. Moet je voorstellen, een van huis uit calvinistische staat die de opleiding van rooms katholieke priesters gaat controleren.

De wrevel loopt zo hoog op, dat in 1828 de grote politieke tegenstanders van elkaar, de Belgische liberalen en de Belgische katholieken, een verbond met elkaar aangaan om koning Willem I er uit te werken. Er volgen op 25 augustus 1830 rellen te Brussel. Een maand later, op 23 september, begint de strijd om Brussel. Het Noordnederlandse leger wordt afgeslagen. De Belgen roepen op 4 oktober 1830 de onafhankelijkheid uit. 4 Juli 1831 werd Leopold van Saksen Coburg te Brussel tot koning gekozen.

Van invloed op deze ontwikkeling was, dat de koning en de kroonprins van Nederland niet goed door een deur konden waardoor verdeeldheid in de leiding van het Nederlandse leger bestond. Bovendien was de internationale politiek ook om. Die zag voortaan liever twee kleine, niet zo'n sterke staatjes aan de Noordzeekust tegenover Engeland, dan één grotere en dus krachtigere.

In augustus 1831 volgt dan nog wel een tiendaagse veldtocht volgens de plannen van de in Nederlandse dienst zijnde Zwitserse generaal Constant Rebecque, waar-

bij het uitgangspunt van drie divisies was gelegen in de dorpen ten zuiden van Eindhoven. Maar meer dan een beetje schijneer werd hiermede niet gered. Willem I bleef zich echter verzetten tegen de Belgische afscheiding en heeft dit tot 1839 volgehouden, maar moest toen onder internationale druk wel toegeven en trad in 1840 af.

Hoe zat dat nu met dat Nederlandse leger dat in 1830 de rellen in Brussel wilde onderdrukken en in 1831 die 10-daagse veldtocht ondernam. Nederland bestond als staat pas weer vanaf 1814. We hadden toen geen leger. Wel had Napoleon de dienstplicht ingevoerd en werd een dergelijke regeling door Nederland later ook overgenomen, maar wat we hier toen kregen was geen persoonlijke dienstplicht zoals nu. Er waren wel een aantal oud-militairen die bereid waren nog in het Nederlandse leger te dienen en er kwamen elk jaar dienstplichtigen op, maar wat was de waarde van dit leger. Ieder jaar moesten een aantal van de dat jaar 19 jaar wordenden opkomen als militair. Wie, werd uitgemaakt door loting. Maar als dat iemand was met een paar centen, dan kocht hij zich een remplaceant, een vervanger. Dat was dan meestal een arme sloeber waar ze thuis de centen heel goed konden gebruiken. Het gevolg was dat uit zo'n stel onontwikkelden (geen leerplicht) geen kader, geen leiding gevormd kon worden. In het begin hadden we dus praktisch geen leger. Daarvoor werden toen complete buitenlandse regimenten gehuurd. Zo lagen er hier in het zuiden in Den Bosch, Luik, Maastricht en Antwerpen, ieder, een regiment Zwitserse infanterie. Die regimenten zijn toen we wat eigen kweek militairen kregen, in 1828 opgeheven. Maar de kaderleden (officieren en onder-officieren) werden opnieuw ingehuurd en in de al meer vernederlandse eenheden geplaatst. Zo kon het gebeuren dat de planning van de 10-daagse veldtocht door de Zwitserse generaal Constant Rebecque werd gedaan.

Voor die 10-daagse veldtocht hadden we trouwens toch niet voldoende troepen, omdat een groot deel, namelijk de Belgen, al afvielen. Daarom werden ook de plaatselijke schutterijen ingezet, vooral die uit de Noordelijke Nederlanden, want die waren in dit geval het best te vertrouwen.

Ná de tiendaagse veldtocht bleef er een sterke militaire bezetting langs de scheidslijn tussen Nederland en België tot 1839. Aanvankelijk ook nog afdelingen van plaatselijke schutterijen, maar die demobiliseerden het eerst. Ook in Riethoven hebben steeds troepen gelegen tussen 1830 en 1839, steeds weer anderen, want er werd veel verplaatst.

Zo lag in januari 1831 te Riethoven (want een militair ligt ergens, een gewone burger zit ergens en een pastoor staat ergens) de Zwitserse sergeant Peter Grimm. Hij had deel uitgemaakt van het Regiment Zwitserse Infanterie nr. 30, dat tot 1828 te Luik had gelegen. Na de opheffing van dit regiment was hij als sergeant geplaatst bij het 2e Bataillon Jagers.

Hij was geboren te Langenau, kanton Bern te Zwitserland. Tijdens zijn verblijf in Luik en omgeving had hij kennis gekregen aan Maria Ida Coulon, geboren te Montenaken (Belgisch Limburg).

Op 24 januari 1831 meldt hij zich bij de burgemeester van Riethoven, de heer Verhoeven, als ambtenaar van de burgerlijke stand, vergezeld van twee getuigen uit Riethoven, Johannis van Hoof, fabrikant, en Jacobus Bruijners, de veldwachter, om aangifte te doen van de geboorte van een dochter Elisabeth op 23 januari 1831. Uit latere gegevens blijkt dat Elisabeth hier toen ook gedoopt is. Haar moeder was rooms katholiek maar haar vader was calvinist. In de geboorte-akte staat de naam van de moeder vermeld als Maria Colone met als beroep, naast huisvrouw, ook „waschvrouw“.

Wanneer de familie Grimm Riethoven heeft verlaten weten we niet, maar wel weten we dat het 2e Bataillon Jagers, dat als bijnaam „de Zwitsers“ had, maar elf weken in Riethoven ingekwartierd is geweest.

We horen dan in Riethoven in jaren niets meer van de familie Grimm tot 11 februari 1836, want dan ontvangt burgemeester Verhoeven als ambtenaar van de burgerlijke stand het verzoek om een aanvulling te maken op de geboorte-akte van Elisabeth en wel omdat haar ouders op 11 augustus 1835 te Chaam in het huwelijk zijn getreden en daarbij hun kind Elisabeth is gewettigd. Ik denk dat men bij de ontvangst van dit bericht toen ter tijd wel een beetje gek opgekeken zal hebben, maar verder is het daarbij gebleven, want de familie was vertrokken en men had er niets meer mee te maken.

Maar dan komt er in november 1856 een bericht van het gemeentebestuur van Boxmeer met het verzoek om de door haar te betalen onderstand (wij zouden nu zeggen bijstand) ten behoeve van Elisabeth Grimm aan haar terug te betalen. Het was namelijk zo, dat de gemeente van geboorte als regel ook op moest draaien voor eventueel later te betalen onderstand.

Nu gaat het de gemeente Riethoven geld kosten en wordt er op alle mogelijke manieren geprobeerd daar onderuit te komen. Allereerst een brief naar Chaam om te achterhalen waar de moeder eigenlijk thuishoorde. Want als er ten tijde van de geboorte geen huwelijk was, dan behoorde volgens de toen geldende rechtsregels wel Peter Grimm, als lid van een geregeld legeronderdeel en officieel gekantonneerd te Riethoven, tot de Riethovense bevolking, maar Maria Ida Coulon niet. Het blijkt dat ze te Montenaken, haar geboorteplaats, is afgevoerd van het bevolkingsregister omdat zij zwerfende was met de militairen en dat zij na augustus 1828 (opheffing van het regiment Zwitsers te Luik) ook ambtshalve geroyeerd is uit het „Registre de la population“ te Brussel (d.i. het centraal bevolkingsregister). Dus in België had zij al geruime tijd geen wettige woonplaats meer.

Bij de geboorte-aangifte had Peter Grimm verklaard, dat Maria Ida Coulon zijn huisvrouw was, maar tevens dat zij wasvrouw was. De gemeente Riethoven ging na of zij bij de militaire administratie als zodanig stond ingeschreven, want bij een legeronderdeel behoorden vroeger ook vrouwen als verzorgsters van een aantal huishoudelijke zaken, de zogenaamde marketensters. Vandaar kwam bericht dat dat ten tijde van de geboorte van Elisabeth niet het geval was.

De hele zaak werd nu aan Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant voorgelegd.

Die beslissen dat de gemeente Riethoven in dit geval toch als „gemeente van onderstand“ moet worden aangemerkt. Ondertussen is het dan wel januari 1857, dus twee maanden verder.

Intussen hadden B. en W. van Riethoven eind november, toen ze zagen aankomen dat dit een moeilijk geval zou worden, aan het gemeentebestuur van Boxmeer al om nadere inlichtingen gevraagd omtrent Elisabeth, zoals naar de „maatschappelijke gesteldheid, den fysieke toestand, de godsdienst en hoe dezelve als lid der maatschappij aldaar bekend stond“. Bovendien werd verzocht, omdat ze mogelijk aan voelden komen dat Riethoven wel eens voor de kosten moest opdraaien: „te willen zorgen dat aan genoemde behoeftige de minst mogelijke alimentatie worde verstrekt“. Het antwoord op dit verzoek om informatie is niet in het gemeente-archief teruggevonden, maar zal wel redelijk goed geweest zijn, want toen G.S. een uitspraak hadden gedaan, schreef burgemeester Verhoeven aan de gemeente Boxmeer om de rekening van voorschotten maar te willen opmaken. In die brief werd tevens medegedeeld, dat er binnen acht dagen iemand zou komen om Elisabeth (inmiddels een jonge vrouw van 26 jaar) op te halen om zodoende door de gemeente als dienstbode te kunnen worden uitbested. Op die manier kostte ze de gemeente Riethoven en haar armbestuur niets meer, ja, kon ze mogelijk nog de kosten die voor haar betaald waren weer terug verdienen.

Zo is het ook gegaan tot dat Elisabeth op 23 augustus 1862 te Riethoven in het huwelijk is getreden met Jacobus Verstappen, een 48-jarige werkmans uit Bergeijk die al twee maal weduwnaar was, waardoor zij vertrekt naar Bergeijk. Daarmee houden de belevenissen van de gemeente Riethoven met Elisabeth Grimm definitief op.

Bij het natrekken van de gegevens voor dit verhaal hebben we informatie verkregen van het Streekarchivariaat voor de Kring Oosterhout voor wat Chaam betreft en van de Archiefdienst „Land van Cuijk“ voor de gegevens uit Boxmeer en Beugen, evenals van de Sectie Militaire Geschiedenis van de Koninklijke Landmacht. Daardoor kunnen we nog meer vertellen over de geschiedenis van de familie Grimm.

Uit de huwelijksakte te Chaam blijkt dat, zo als we al weten, Elisabeth is geboren te Riethoven op 23 januari 1831, dat verder Maria Sophia is geboren te Alphen en Riel op 13 oktober 1832 en Maria Catharina Paulina te Chaam op 21 juli 1835. Drie weken daarna, op 11 augustus 1835, trouwen Peter Grimm en Maria Ida Coulon te Chaam en hebben daarbij hun drie dochters gewettigd. Dat ze toen pas konden trouwen, omdat ze toen pas over de nodige papieren beschikten heeft de volgende voorgeschiedenis.

Allereerst kon Peter Grimm niet aantonen dat hij Peter Grimm was en op 2 juni 1799 te Langenau in Zwitserland was geboren. Daartoe was een akte van bekendheid nodig, opgemaakt door de vrederechter van het kanton Breda. Verder konden noch Peter Grimm, noch zijn vrouw papieren overleggen, waaruit bleek dat hun ouders, respectievelijk grootouders overleden waren, evenmin - zo nog in le-

ven - een bewijs van toestemming van hen tot het aangaan van een huwelijk. Van deze eis was wel ontheffing te krijgen, maar alleen bij apart koninklijk besluit. En dan nog moest de commanderende officier van het Tweede Bataillon Jagers zijn toestemming geven. Het is te begrijpen dat deze hele procedure in die tijd met zeer slechte communicatiemogelijkheden, met veel troepenverplaatsingen en allerlei andere trubbels, vreselijk lang, waarschijnlijk jaren heeft geduurd.

Uit de gegevens van de Archiefdienst „Land van Cuijk" blijkt dat de familie zich kort na 1840 te Boxmeer heeft gevestigd. Verder dat Peter Grimm in 1846 gepensioneerd is, waarom is niet bekend (afgekeurd of als Zwitser niet meer nodig?). Op 18 maart 1848 vestigen zij zich te Beugen, waar mevrouw Grimm op 28 april 1852 overlijdt. Op 20 oktober 1852 gaat Peter Grimm met zijn drie dochters weer naar Boxmeer, waar hij op 30 maart 1853 huwt met Maria Louisa Aldenhoven, geboren te Goch in 1804, een protestantse weduwe met als beroep wasvrouw. Op 5 januari 1865 overlijdt de tweede vrouw van Peter Grimm en op 15 april 1867 volgt hij haar.

De twee oudste meisjes, vooral Elisabeth, zijn regelmatig elders in dienstbetrekking, zoals blijkt uit diverse verhuizingen naar Nijmegen, Grave en Cuijk. De jongste, Maria Catharina Paulina, is het meest thuis gebleven en huwt in 1867 met Adrianus van Rossum, een schrijnwerker te Boxmeer.

Uit deze gegevens blijkt dat het niet juist is wat in de Riethovense huwelijksakte (aug. 1862) van Elisabeth Grimm staat, namelijk dat haar ouders overleden zijn, want haar vader leefde nog wel. Nou zijn fouten in die vroegere akten dingen die nog wel eens voorkomen. Zo staat in de geboorte-akte van Elisabeth, dat haar moeder Maria Colone is, in de huwelijksakte te Chaam heet zij Maria Ida Coulon en volgens de stukken uit Cuijk stond ze te Boxmeer ingeschreven als Ida Maria Colon.

Ik heb, met als rode draad door het verhaal de geschiedenis van het gezin Peter Grimm, een beetje willen vertellen over het Nederlandse leger, de bevolkingsadministratie en de armenzorg in de tijd van de afscheiding van België. Vooral over de armoede zou nog heel wat te vertellen zijn, want de doorlopende aanwezigheid van legeronderdelen was een grote, ook financiële druk, zowel op de individuele burgers als op het bestuur. De afsnijding van alle handelsverbindingen met België, wat vooral voor de vele wevers van toen de afzet-richting was, was funest. Alleen hierover zou aan de hand van een andere familiegeschiedenis, namelijk die van Leonard Kennis, een Riethovense jongen die met een Westerhovens meisje trouwde en ook daar ging wonen, nog heel wat te vertellen zijn. Mogelijk werk ik dat nog wel eens voor een andere keer uit.

Rest mij nog op te merken dat de thans in Riethoven wonende familie Grimm, hoewel precies zo geschreven, in ieder geval geen afstammelingen zijn van Peter Grimm, want die had drie dochters en daarmee stierf zijn stam uit.

IV.

OIRSCHOTSE GEDICHTEN door Toke van de Ven - Lommers

OPDAT WIJ NIET VERGETEN

De beroemde kapel van de Heilige Eik
Is twee mooie nieuwe gedenkramen rijk
Een prachtig idee dit gezamenlijk werk
De Beerzen en Oirschot te saam met de kerk.
Van beide gemeenten was 't duidelijk een wens
Om in deez' kapel die staat op de grens
De oorlogsslachtoffers voor altijd te gedenken
Op deze manier extra aandacht te schenken.

Wij, nensen van Oirschot en Beerzen te samen
Wij staan even stil en zien op naar de ramen
Vol eerbied gedenkend de kloeke soldaten
Die hebben gestreden en 't leven gelaten.
Ook weerloze burgers die toen zijn gevallen
In deze kapel wordt gebid voor hen allen
Dat wij nooit vergeten deez' eervolle namen
Te samen gesmeed in de glas-in-lood-ramen.

't Is een compositie bijzonder en mooi
Symbolisch veel zeggend, van 't betere allooi
Een zeer rijke aanwinst die d'ingang markeert
Het wordt door ons allen ook zeer gewaardeerd.

Dat Moeder Maria, die hier in dit oord
Al vijf lange eeuwen de mensen verhoort
Dat Zij toch een voorspraak mag zijn voor hun allen
Die tijdens de oorlog als held zijn gevallen.

V. EEN VERLOREN TEKST HERVONDEN

door J. Lijten

In zijn met monnikengeduld tot stand gebrachte levenswerk heeft Dr. Camps bij de nummers 609 en 670 moeten aantekenen: Origineel noch afschrift voorhanden. Hij had alleen de beschikking over een vertaling.) Wanneer wij hierbij de originele Latijnse tekst van deze beide oorkonden publiceren, is dat met enig schaamrood op de kaken, daar onze Oirschotse archiefdienst indertijd tekort geschoten is, door niet alert genoeg te reageren op het dringende verzoek van Dr. Camps en deze tekst niet uit het rijke Oirschotse archief op te diepen. Gelukkig kunnen de heden in Oirschot werkzame archivisten voor deze omissie niet persoonlijk verantwoordelijk gesteld worden. Wij willen dan ook nu deze nalatigheid herstellen, aangezien het supplement van het Brabants oorkondenboek nog wel enkele jaren op zich zal laten wachten.

Temeer willen wij dit doen, omdat blijkt, dat Dr. Camps in zijn commentaar bij nr. 670 ook met onvolmaakte middelen tot een juiste conclusie is gekomen.

De bron.

Beide akten zijn gevonden in één afschrift, dat in 1737 in opdracht van de Oirschotse secretaris L. de Marcq door diens klerk is gemaakt en door hemzelf gecollationeerd en ondertekend en dat gebruikt is in het proces tussen Oirschot en Oisterwijk over de gemeynt. Procureur P. Loeff heeft voor Oirschot dit proces degelijk voorbereid en vele, vooral oude bewijsstukken opgespoord. Het was daarbij nodig, om zoveel mogelijk terug te gaan tot vóór het jaar 1390, dat op dit punt voor Oirschot zo noodlottig werd.²⁾ Hieraan is het te danken, dat nogal wat oude akten in afschrift bewaard zijn. Reeds eerder was er ernstig aan gewerkt, om deze oude bewijsstukken te verzamelen. Er schijnt in de eerste helft van de zeventiende eeuw zelfs een aparte verzamelband voor deze documenten te zijn aangelegd, die helaas onvindbaar is. Naar dit „volumen" is het ons ter beschikking staande afschrift gemaakt.³⁾

Het authentieke afschrift in het „volumen" was van de hand van Gerard van Kelst, notaris te 's-Hertogenbosch, die op 3 november 1620 door de Souvereine Raad van Brabant werd geadmitteerd en van wiens hand ook de vertaling is in het gemeente-archief van Moergestel, die door Dr. Camps werd gepubliceerd naast de vertaling uit het handschrift Goethals.⁴⁾

Het afschrift van notaris G. v. Kelst en beide vertalingen zijn gemaakt naar het origineel. De gelukkige omstandigheid, dat én het afschrift én een van de vertalingen van de hand van G. v. Kelst is, maakt het ons mogelijk, met behulp van de andere vertaling te achterhalen, hoe hij in de fout is gegaan.

Reconstructie

De Latijnse tekst

Wat betreft de oorkonde van 1301 is er geen moeilijkheid. De tekst is gaaf. Bij de oorkonde van 1304 zijn er enkele kleine, gemakkelijk corrigeerbare transscriptiefoutjes gemaakt en daarnaast heeft van Kelst één woord gemist. In het ter beschikking staande afschrift staan voor het gemiste woord zo uitdrukkelijk vijf puntjes gezet, dat we wel moeten aannemen, dat die ook uitdrukkelijk in de transscriptie van v. Kelst stonden. Wij hebben daaruit geconcludeerd, dat hij wel vijf letters kon onderscheiden, maar ze niet heeft kunnen lezen. Goethals heeft het betreffende woord wel ontcijferd en het vertaald met "hout". Bij het ontbrekende woord hoort in de context "existencia seu crescentia", zodat het een neutrum meervoud moet zijn. Dit gevoegd bij de vijf letters en de betekenis "hout" geeft als resultaat "ligna", dat door ons dan ook op de open plaats is ingevuld.⁵⁾

Na deze achteraf gezien tamelijk eenvoudige reconstructie van het ene ontbrekende woord kunnen we ook gemakkelijk het ontstaan van de twee foutieve vertalingen reconstrueren.

De vertaling van G. v. Kelst

Gerard van Kelst miste alleen het woord "ligna". Waarschijnlijk heeft hij gedacht slechts een onbelangrijk adjectief te missen en daarom ook geen plaats opengehouden in zijn vertaling. Door deze missing link moest hij wel besluiten, dat de koopakte handelde over 62 bunder grond. Hij kwam daardoor voor twee moeilijkheden. Allereerst het op "ligna" volgende "supra". Hij loste dit heel handig op, door "supra" te trekken bij "sexaginta" en te lezen: "supra sexaginta duo" "boven zestig twee" en dit eenvoudig te vertalen met "twee en zestig". De andere moeilijkheid was, wat hij met "existencia seu crescentia" moest doen. Hij betrok dit maar op "sexaginta duo bonaria", misschien met de gedachte aan de mogelijkheid van landaanwas, en vertaalde het "daer sijnde ende noch comende". Het door van Kelst goed getransscribeerde "in nostro nemore" gaf hem blijkbaar moeite met de vertaling, want hij maakte daarvan ten onrechte: "in ons recht ofte heerlyckheit".

De vertaling van Goethals

Uit de lacunes in de tekst van Goethals⁶⁾ is al duidelijk, dat hij enkele woorden in het origineel niet heeft kunnen thuisbrengen en daar ook eerlijk voor uitkomt in tegenstelling tot van Kelst in zijn vertaling. Hij miste blijkbaar het na "ligna" volgende "supra", verder "duo" en het overigens niet belangrijke parallel "seu wostine". Ook hij moest daardoor wel in de fout gaan, hoewel niet zo erg als van Kelst, die een wezenlijk woord miste, maar daar tamelijk lichtvoetig overheen huppelde. De vertaling van Goethals doet, ondermeer door de lacunes en de daardoor niet lopende zinsbouw, nogal stuntelig aan. Desondanks heeft hij de betekenis van de tekst beter begrepen en ook nauwkeuriger benaderd.

Enkele opmerkingen.

Camps heeft blijkbaar meer vertrouwen gehad in de vertaling van G. v. Kelst, die inderdaad helderder **is** en vollediger **lijkt**, maar dat komt, omdat van Kelst met enige brutaliteit over zijn hiaat heenglijdt en verschillende passages nogal vrij en uitgebreid omschrijft. Het blijft nog steeds waar, dat de brutalen dikwijls voor vol worden aangezien.

Wat de datering betreft, was Camps helderziende. Inderdaad heeft Goethals "die Jovis" foutievelijk weergegeven met "des Woensdachs".

Het woord "wostine", dat van Kelst letterlijk overneemt met "woestijne", doet ons gemakkelijk denken aan een dorre, zandige, onbegroeide vlakke, terwijl hier het tegendeel bedoeld is. De Wippenhout was een laaggelegen moerassig terrein aan de Beerze tegen Balsfoort aan en is pas in later tijd ontgonnen. De aangrenzende stukken houtgewas op Balsfoort geven nog enig idee - vooral in de winter-tijd - hoe de Wippenhout er moet hebben uitgezien. Het was typisch wat de voor-gaande generatie ten platten lande een "wildernis" noemde. Men bedoelde daar-mee een laaggelegen terrein, dat dicht begroeid was met een soort schaarhout, niet met opzet aangeplant maar in het wild opgeschoten. De enige menselijke be-moeienis was het kappen van hout, naargelang men er behoefte aan had. "Wil-dernis" lijkt me dan ook de beste weergave van het middeleeuwste woord "wosti-ne". Dit kan ook onze kijk op de koopovereenkomst wat verhelderen.

De betekenis der akte

Formeel wordt in de akte van 1304 alleen hout verkocht, dat groeit - nu en in de toekomst - op 62 bunder grond of wildernis. Een reden, dat de grond niet uitdruk-keijk wordt verkocht, kan zijn, dat deze, zeker in de winterperiode, voor een be-langrijk deel onder water stond. In feite is niet alleen het houtgewas maar ook de ondergrond door Willem van Herlaer en zijn rechtsopvolgers als hun bezit be-schouwd, zoals blijkt uit een uitgifte van deze percelen in 1387.⁷⁾ Deze uitgifte be-treft niet alleen de 62 bunder van 1304 maar ook de 27 bunder van 1301. Zoals dikwijls is ook hier niet duidelijk, of de opvolgers van Willem van Herlaer deze bezittingen als leen of als eigendom beschouwden. Dit uittreksel geeft ons ook uit-sluisel, hoe de twee akten in het archief der heren van Helmond terecht gekomen zijn.

De overgang naar Helmond

In 1387 blijken de beide bezittingen in Wippenhout reeds toe te behoren aan Jan van Berlaer, heer van Helmond en Keersbergen.⁸⁾ De naamsgelijkenis van Herlaer-van Berlaer doet gemakkelijk denken aan verwantschap. Toch is de over-gang niet geweest van van Herlaer op van Berlaer. De Wippenhout is Jan van Ber-laer aangekomen via zijn moeder. Elisabeth Uten Hove had bij haar huwelijk met Walraven van Berlaer, Jan's vader, vóór 1350 deze bezittingen meegebracht. Zij

was een dochter van Jan Uten Hove van Vilvoorde uit een tak van het aanzienlij-ke Brusselse geslacht van "ser Huyghs Kynts".⁹⁾ Deze tak zal dus verwant zijn ge-weest aan Willem van Herlaer en zo kwamen door dit huwelijk de akten terecht in het archief der heren van Helmond, waar ze zijn gebleven, toen deze bezittingen in vele kleinere percelen werden uitgegevenlo) en ook later in gedeelten zijn ver-kocht. Omdat deze gronden uiteindelijk geen eigendom meer waren, zullen ook de bewijzen zijn verwaarloosd en verloren gegaan.

J. Lijten

Noten

1. Oorkondenboek van Noord-Brabant tot 1312, deel I, De Meierij van 's-Her-togenbosch, ed. H.P.H. Camps, 's-Gravenhage 1979, tweede stuk, nrs. 609 en 670, blz. 734 en 799.
2. De voor Oirschot fatale uitspraak van 15 augustus 1390 kwam tot stand door een listig opgezette Oisterwijkse comédie, die beschreven is in mijn publikatie, De clute werd een drama, in Campinia jrg. 12, nr. 47 (okt. 1982), blz. 181-190.
3. Zie bijlage III. Blijkens andere uittreksels uit ditzelfde volumen zijn er diverse authentieke afschriften in opgenomen van de hand van verschillende notaris-sen. Het zal dus een verzamelband zijn geweest, waarin allerlei authentieke stukken bijeengebonden waren.
4. O.B.N.B. I, 2, blz. 800.
5. Bijlage II, noot a.
6. Meer over het handschrift Goethals in O.B.N.B. I, 2, blz. 734. Voor het ge-mak duid ik de naam van de onbekende vertaler maar aan met de naam "Goethals".
7. Uittreksel uit het in de tekst genoemde "volumen" op de onmiddellijk vol-gende folio's 133v^o e.v., voorkomend als bewijsstuk nr. 15 bij het bovenge-noemde proces. G.A. Oirschot, vrl. nr. 7706.
8. Blijkens het in noot 7 genoemde uittreksel gaf Jan van Berlaer op 22 maart 1387 de twee genoemde stukken uit. De naam van Jan van Berlaer wordt daarbij konsekwent verscheidene malen fout geschreven. "Alle welcke voor-schreven seven en twintigh ende twee ent sestigh buenderen dominus Joannes de Herlaer, heere van Helmont, successeur van den voorschreven heer Willem van Herlaer, ten chijsn heeft uitgegeven aen Johan van Oudenhoven en aen Willemen Goort Bierkens voor schepenen der stadt 's-Hertogenbossche ende alle genoemd te liggen ter plaetsen geheyt Wippenhout in de weyen van Oir-schoth, notanter gelyck 't selve in vijff schepenenbrieven van 's-Hertogen-bossche, wesende van date feria sexta post dominicam qua cantatur Letare anno duysent drye hondert tachtentich ses, te weten een jaer naer de palinge

van Oirschot en Beerse de anno dertyenhondert vijff en tachtentich etc. breder begrepen staet." Ook bij de hierop volgende vijfvoudige aanhaling van de beginwoorden der schepenakten wordt telkens geschreven: "Dominus Joannes de Herlaer, dominus de Helmont et de Keerberch etc." Of de fout bij de eerste transcriptie in de zeventiende eeuw of bij de tweede in 1737 gemaakt is, valt niet meer te achterhalen. Begrijpelijk is ze wel, als een Jan van Berlaer rechtsoptolger blijkt te zijn van een Willem van Herlaer.

9. Jac. J.M. Heeren, *Geschiedenis van het kasteel-raadhuis en de heren van Helmond*, Helmond 1938, blz. 39.
10. In het in noot 7 vermelde uittreksel wordt na de in noot 8 vermelde uitgifte aangegeven: "Welcke voorschreven buenderen daerna onder wel ontrent de tsestich parceelen syn verdeylt, elck met synen last van daeruyt te vergelden seeckere ponden payements sondaegs naer ons lieff Vrouwen Lichtmis binnen der vrijheyte van Oirschot ..." In de verschillende uittreksels, die daarna als bewijs volgen, blijken de meeste percelen nog de naam Wippenhout te dragen, maar sommige ook andere - oorspronkelijk bijnamen ter onderscheiding - zoals "de vijff buenders" "de Caterse weyen" "Valulair" en "Heyn Papen buentre".

Bijlage I.

Originele latijnse tekst van O.B.N.B., I, 2, nr. 609.

1301 maart 20.

Afschrift in O.A.A. Oirschot, vrl. nr. 7706, stuk nr. 3.

Hertog Jan II geeft aan Willem van Herlaer, zijn leenman en meier van Tienen, 27 bunder in zijn bos in Oirschot ter vermeerdering van zijn leen.

Universis presentes litteras inspecturis nos Johannes Dei gratia dux Lotharingie, Brabantie et Limburgie notum facimus, quod nos, attendentes ad obsequia gratuita et fidelia, quae nobis exhibuit dilectus noster famulus et fidelis Willelmus de Herlaer, noster villicus Thenensis, eidem et suis heredibus viginti septem bonaria in nostro nemore de Oirschot in augmentationem sui feodi, quod a nobis tenet, de nobis et nostris perpetuo successoribus et heredibus tenenda et habenda, contulimus et donamus.

In cuius rei testimonium sigillum nostrum presentibus litteris duximus apponendum.

Datum anno Domini millesimo CCC die lune ante ramos palmarum.

Bijlage II.

Originele latijnse tekst van O.B.N.B., I, 2, nr. 670.

1304 juli 2.

Afschrift in O.A.A. Oirschot, vrl. nr. 7706, stuk nr. 3.

Hertog Jan II verkoopt aan zijn kamerheer Willem van Herlaer het hout, dat groeit op 62 bunder in Wippenhout.

Nos Johannes Dei gratia dux Lotharingie, Brabantie et Limburgie notum facimus universis has litteras inspecturis, quod nos Willelmo de Herlaer, nostro camerario dilecto, lignaa supra sexaginta duo bonaria terre seu wostine iacentiab in nostro nemore de Wippenhout existentia seu crescentia nunc et in posterum, quae erga nos legitime acquisivite, de quibus nobis plenarie satisfecit, tenenda et habenda conferimus et donamus.

In cuius rei testimonium sigillum nostrum presentibus litteris duximus apponendum.

Datum die Jovis post festum beatorum Petri et Pauli apostolorum anno Domini Mo CCCo quarto.

- a. In de tekst vervangen door vijf puntjes. Aangevuld naar de vertaling van Goethals.
- b. hs: iacenta.
- c. hs: acquisunt.
- d. hs: nostra.

Vertaling van deze akte.

Wij, Jan, door de genade Gods hertog van Lotharingen, van Brabant en van Limburg, maken bekend aan allen, die deze akte zullen zien, dat wij in blijvend bezit overdragen en geven aan Willem van Herlaer, onze dierbare kamerheer, het hout, dat staat of groeit - nu en in de toekomst - op twee en zestig bunder grond of wildernis, die gelegen zijn in ons bos van Wippenhout, hetwelk hij van ons gekocht heeft en waarvoor hij ons volledig heeft voldaan.

Ter bevestiging hiervan hebben wij ons zegel aan deze akte doen hangen.

Gegeven op donderdag na het feest van de heilige apostelen Petrus en Paulus in het jaar des Heren 1304.

Bijlage III.

Oud administratief archief van Oirschot, vrl. nr. 7706: bewijsstukken uit de jaren 1300 tot 1400 in de processen van Oirschot tegen Oisterwijk aangaande de gemeynnt, stuk nr. 3.

1737 juni 5.

Extract uyt seeker volumen in folio, berustende in de schepenkasse der vry- en heerlyckheit Oirschot, waerinne geregistreert staen verscheyde brieven, acten ende instrumenten onder den titul "Declaratie en verificatie van de annotatiën van de palen, huysingen, erven, beemden, gelegentheden van de caerte off affbeeldinge by offte vanwegen die van de vrijheijt van Oirschot en dorpe van Beersse gemaect etc. tegens de vrijheijt van Oisterwyck en den dorpe van Haren nopende het scheyden van henne gemeynnten", waerinne onder andere op fol. 132 verso et sequentibus staet als volgt:

Copia copie.

(Volgt de tekst van de oorkonde van 1301 maart 20.)

Et erat pertransfixum appendens magna sigillum in cera flava, in quo sigillo expressa erat effigies equitis.

Leger stont geschreven:

Concordiam huius copie cum suis originalibus litteris de dato et sigillatis ut supra attestor ego, Gerardus Kelst, notarius publicus per curiam Brabantie admissus Silve ducis residens.

Ende was ondertekend: G. van Kelst, notaris, subsignavit.

Copia copie.

(Volgt de tekst van de oorkonde van 1304 juli 2.)

Et erat pertransfixum appendens magnum sigillum in cera flava, in quo sigillo erat expressa effigies equitis.

Inferius scriptum erat:

Concordiam huius copie cum suis originalibus litteris de dato et sigillatis ut supra attestor ego, Gerardus Kelst, notarius publicus per curiam Brabantie admissus Silve ducis residens.

Et subsignatum erat: G. van Kelst, notaris, subsignavit.

Naer gedane collatie is dit, voorsooveel het geëxtraheerde aengaet, met het voorschreven volumen bevonden t'accorderen bij mij ondergeschreven secretaris in Oirschot desen vijfden Junij 17C seven en dartig.

w.g. L. de Marcq, secretaris in Oirschot.

REGISTER

13e jaargang 1983

CAMPINIA - REGISTER - 13e JAARGANG 1983

Inhoudsopgave 13e jaargang 1983

Bijnen, J.F.C.M.	
- Voortgezet archeologisch onderzoek naar de vroegere Boonberg in Oerle	5-24
Cuijck, N. van	
- Stamlijst van Gestel	44-47
Gils, J. van	
- De Oirschotse periode van de familie De Cort, halfheren van Hilvarenbeek	195-212
Lijten, J.	
- Oirschotse zoen-accorden (m.m.v.L. van der Mierden) A. Zoenen wegens doodslag	48-59; 133-145; 186-193
- Het Sint-Joris-Gasthuis tien maal bejaard	64-91
- Aanwinsten voor het Oirschotse archief	164-169
Ostade, J.A. van	
- Genealogie Van Ostade, Oirschotse tak	123-128
Suijkerbuijk, J.	
- Thuis Best in Veldhoven (of de poging van Philips in Veldhoven (7eelst) een woonwijk te stichten)	170-177
Ven-Lommers, T. van de	
- Ode aan Sint Joris Huis	92-93
- Een eeuw Sint Odulphusschool	129-131
- Limmericken	132
- Allerhèlligen mèrt	194
Redactionele Bijdragen:	
- Archiefrestauratie	116-122
- Archivalia aangaande de oude Kempische gilden no. 25 Het Sint-Annagilde te Westerhoven (door W.C.M. van Nuenen)	178-185
- Bestse toponiemen	26-36; 94-106; 151-159 (slot)
- Huizen en hun bewoners te Oirschot van de 17e tot de 20e eeuw	
48. Vrijthof 5	37-38
49. Vrijthof 6	39-43
50. Vrijthof 7	107-112
51. Vrijthof 8 en 9	146-150

Overzicht van gebruikte afkortingen

B.	Best	secr.	secretaris
e.v.	echtgenote van	top.	toponiem
kerkm.	kerkmeester	V.	Veldhoven
Oe.	Oerle	.ved.	weduwe
Di.	Oirschot	weth.	wethouder
rentm.	rentmeester	Z.	Zeelst

Aa, rivier	198	Anna, Sint -, gilde te Westerhoven	178-185
Aelberts (Aelbrechts)		Anthonis(se)	
- Beelken, wed. Philips	153	- Henrick	33-34
- Goyaert Willem -, schepenen van Oi.	55;57;140 147-143	- Jan	183
- Philips	153	- Joost	158
Aelst, van		- Willem	33
- Dirck	191-192	Antwerpen	209
- Marten Jan Willernszoon	191	Arbeid, Handel en Nijverheid, minister van	172;174
- Odilia -, e.v. Herman Stockelmans	166	Armbestuur, R.K. (-, Oi.)	78;81;84;165
Aarle, herdgang	49-51;136-137	Asten	164
Aarle Patecker, I op. B.	103;105	Audenhoven, van	
Aerts(soen)		- Agnes Claes Thomasdr. e.v. Jan Janszoon van Velthoven	55-57
- Arnoldus -, deken van het St. Annagilde (Westerhoven)	183	- Anthonij	204
- Hen' ic	28;158	- Arnd rentm. van het St. Joris Gasthuis	66
- Jan	156	- tienric Goossens	157
- Cort	152	- Henrick Henrick Claes Thomasz.	56-57
- L amhrecht	186	- Jan -, rentm. van het St. Joris Gasthuis	68
- Theodorus -, hoofdman van het St. Annagilde (Westerhoven)	179	- mr. Jan	152-153
- Willem	28	- Claes Thomaszoon	57
Achel, van		kerkm. van de St. Odulphuskapel te B.	
- Adriaen Henricx	39;148	Baecx van Baerlandt, Adriaen kapitteldeken van Oi.	74
- mendel Peters	148	Baalms, Michael Florentinus	209
- Peternel Adriaens	39	Baen, top. B.	33;94;96;155
Achter, van den		Baar, van	
- Deliana -, e.v. Theodorus van Dooren	164;166	- familie	165
- Dielis Niclaessen	165-166	- Guillelmus	165
- Jan	166	- Jacoba Antonia-, e.v. Willem f rancis Guljé	164
- Mathias	166	- Jan Baptist	16/.
Achtersten Heijcamp, top.B.	104	Baest, Lambert van	95-9(
Achtersten Camp, top.B.	29-30;103;156	Backx (Oacksoen)	
Achtersten Coeijweijde, top.B.	30	- Aleyt	134
A(d)riaens		- Wouter Wouter Mathyssoen	68
- /hert	104	Bar neveld, Sara van -, douarière Sweerts de Landas	77
- Adriaen Gijsbert	98	Baijens, Jan	158
- Gijsbert	30	Beelaerts, Henrick priester en rentm. van het St. Joris Gasthuis	68
- Jacobus	183	Beelaertshof je	68
- Wouter Gijsbert	100	Beels	
Akker, P. van den	167	- Anna	148
Albert, aartshertog van Oostenrijk	196	- Johanna -, e.v. Jacobus de Graaf	148
Aldao Pardo, Antonio Gerardo	207	- Cosrnas Damianus	148
Amelrijk Bootsgasthuis	65;165-166	- Maria	148
Ameijden, van der		Reempje, top. Di.	209
- Arnd rentm. van de familie Merode	133-135;137	Beemptjen, top. B.	100
- Danel	134		
(A)mijssoen, Amisius Dielis	53-54		
Andel, Peter van -, secr. van Oi.	39		
Andenne	10;13-14		
Andriessen, Jacob	186		

Beertken, N.N.	48	Bots (vervolg)		Delft, van (vervolg)		Driessen (vervolg)	
schepen van Oi.		- Willem	183	- Dirjck	101	- Truijken	30;102;104-105
Beckers t lorck, top. B.	97	- Willem Albertus	179;183	- Jan	34	Dungen, notaris van -,	197
Becx, Jan	209	- Willem Martinus	179;183	- Ruth Janssen	94	(Brussel)	
Belious, Jan	68;73	Roudewijnssoen, Anthonis	53	Deijck, Maria Catharina van -,	108	Duskens Acker, top. B.	152
E3erendonq, van		Henrick		wed. Jan Leemens		Duijtsche Val, top. B.	26;103
- Jan Willem	107	Boxtel	53-54	Dielen Acker, top. B.	100;104	Dijck, van den	
- Peeternel, wed. Willem	107	- Henricksken, wed. :Jan	27	Dielis		- Dirjck Janssen	103
Jansse		Peters van		- Geraert	157	- Jacop Mathijssen	95
- Willem.Jansse	107	-.Jan Peters van	27	- Macijken, wed. Peeter	6	- Jan Dirjck	102
Rergeyk	178;184	Braeck, top. B.	99;103;105	- Peeter	26	- Jan Mathijssen	95
- secr. van de	zie Anthony	Braeck Acker, top. B.	156	- 1 holof f	104	Dijck(en), top. B.	27;31;35;95;97;100
dingbank	van Galen	Braeckel beempt. (jen),	100;105;153	Diepsteechde, top. B. 30;33;151-152;155		Liessen	178-179;189;704-205;207
Rergh, huis (kasteel) den	197-206	top. B.		- halfheer van	zie Jan Hyacinth	de C t	
Bergsma, J.J.	171	Braecksken, top. B.	151-152	- halfheer van	zie Jan Hyacinth	Eindhoven	170-176
Berkenbosch, top. B.	153	Brabant	64	- halfheer van	zie Jan Hyacinth	- Dienst Gemeente-	171;173;175
Besser (ken), top. B.	32;35	- hertog van	178;196;	- halfheer van	zie Jan Hyacinth	werken	
Best	49-52;137;139;141;165;178;204	zie Philips 11		Viest, Jan van	102	Clmpt	7;13-15
Bester acker, top. B.	33;154	- Raad van	198;200;202;209	Dinter, Goort van	158	Elsdonck, top. B.	96
Beurden, van		- drost van	zie Rogier van	Dirckacker, top. B.	29	Elstacker, top. B.	151
- Stans Cornelis	199	leefdaal		Dircks (Dijrex)		Emens, Jacobus -,	199
- Willemke, e.v. le Stans -,	201	- secr. van	zie F lendrick de	- Andries Goyaert	96	drossaard van	
en 2e Adriaen van		Cort en Hendrik l.oyens		- Barbara Jacop	99	1,111varenbeek	
Groeningen		procureur-		- Dirck Arien	98	Engelant, Jan Willems van	102
Beyers, jonker	105	generaal van		- Dirck Pauwels	99	Erp, Jac van	83
Binnenlandse Zaken,	L/2;174-175	- Staten van	205	- Goyaert	96	Esch, van	
minister van		- Brandenburg, keurvorst van	198	- Henrick Jan		- Antonij	202
Bitjens Beempt, top. B.	157	Brandt, Theodorus van den	40	- Jacop	27;99	- Bartel Anthonius	148
Blaecken Beempt, top. B.	35;154	Bressers, Jan Dirck	58;190	- Jan	28;102;153;155	- Henrick	49;51;55;57;59
Blocx	zie Jan Adriaen Joosten,	Broek, Martinus van den -,	38	- Lambert Jan	158	- Henrick	133-134;140;142
Claerken Jan Adriaen Joosten		onderwijzer te O1.		- Wout er	95	priester	
en Peter Adriaen Joosten		Broeck, top. 13.	26;30;97;99-100;154	Donck, top. B.	34-35	- Henrick -, secr. van Di.	192
- Joost	99	Broek, top. Westerhoven	183	Dopren, van (den)		- Henrick Jacops -, priester	68
Bocht (jen), top. B. 27;35;96;99;152-153		Broeckacker, top. 13.	154	- familie	134	- Jacop	59
Boelaerts, Dielis Lenaert	100	BroeCkbeempt, top. B.	30	- Adilia	207	- Jasper -, priester	143
Boelebeempd, top.	183	BroeChoven, Rogier van	31;35	- Dirck	55;53	- Jasper -, 2e secr.	48;197
Westerhoven		Broekje, huis te Oi.	148	He Janssoen		van Oi.	
Bongenaar, Theo Carolus	150	Brouwers, Lourens	183	- Maria Catharina-, e.v.	164	- Jasper Peter Jacops-,	58-59
Thomas -, arts		Briiggen	13-15	Guillelmus van Baar		priester	
Boon(en)berg (Boenberch),	5;7-8;21	Brunssum	13-14	- Theodorus	164-166;204-207	- Peter Jacops	59
water		Brussel	64;195-202;205-709	president van de schepen-		Esperen Bosch, top. B.	151
Borchgraeff, top. B.	30;154	Buel, Gerard Goyaertssoen	188	bank van Oi.		F.ssens, Jan	202
Boreel de Mauregnault		van		Philips -,	50;153-134;140;147	Evers, Francis	183
- Petrus Alexander	164	Bureau van Weldadigheid	77	vorster van Di.		E ijck Acker, top. B.	31-32
- Raphaela Maria -, e.v.	164	Buytensten Camp, top. B.	96	Doeren van Aarschot, jan van	68	Fabri	
Frans Ernest baron van		Daniels		den -, rentm. van het St.		- Dirck	39
Hbvel tot Westerflier		- Jan Peter	97	Joris Gasthuis		- Jan -, schout van	197
Borstel, top. B.	35	- Peter	97;155	Doornalen, van		Hilvarenbeek	
Bosch Eusel, top. B.	34	Deecken, top. B.	27;29-30;95-96;153	- Anthonis Dircx	154	Feij, Arnoldus	198
Bosch Veltjen, top. B.	31	Deene, Petronella	183	- Jan Dircx	156	inanciën, minister van	174-175
Bosmans, Michiel-, koning	179;183	Deckers, L. -, lid van de	172;174	- Mathijs Janssen	33	F loreffe, abdij	8;20
van het St. Annagilde		rweede Kamer later		Dorp de Groot, Lucretia van -,	37	Francken, Pauwels Dirck	99
(Westerhoven)		minister van Defensie		wed. Johannes Soehngen		Frankrijk, koning van	178
Bosserken, top. B.	31	Deckers-Kortenhorst-van de	174	Dorpel Acker, top B.	32;34-35	Fraters Heijvelt, top. B.	96
Bossy, David	207	L.00, advocatenkantoor te		i./arpelen Beempt, top. B.	31-32	Fraters Camp. top. B.	96
Boterwijk, top. Di.	144	Den Haag		Douens Deecken, top. B.	31	Galen, Anthonij van -, schout	
Bots		Delft, van		Drie Hoeck, top. B.	153	van Westerhoven	
- Albert	183	- Aert Janssen	94	Drie Lopenssaal, top. B.	151		
- Godefridus	179			Dries Eghde, top. B.	31;95		
- Jacobus	183			Driessen			
				- Mariken	158		

Gasthuisstraat, Oi.	83	GrirrlTliS, top. B.	34;97	Hermans (vervolg)		Hoogh Acker, top. B.	26;104;153-154
Gedan, Jan	34	Grobendonk	209	- Dirjck Jan	30	Hoogstraten, B. -, architect	171
Geenckensdijk, top. B.27;105;152-153;158		Groenendaal, Antonij van	202	- Jacop Dirjck	153	Hoorenbeke, Jacob Ferdinand	209
Gee(r)lings Ackerken, top. B.	153	Groeningen, Adriaan van	201	Hersel (Herzei), van		Xaverius van	
Geffen, Coenraet van	53-54	Groot(en)acker, top. B.	32-33;156	- Jan -, priester	191-192	i-loppenbr °uwer (s)	
Geldrop	170;172-173	Groot Begijnhof (Brussel)	202	- Loywich	48;135;137-138	- Dirck de -, schepen van Oi.	140;142
- Jacop Philips van -, kanunnik	140;147	Groot 11009, top. 01.	201	- Philips -, schepen van 01.	189	- Dirck Goorts	32
Gemeentegids, tijdschrift	171.	Grote Camp, top. B.	104;155	's-Hertogenbosch	15;64;134-135;167	- Emmerens	207
Gemeijn Campken, top. B.	156	Grote Nieuwen Camp, top. B.	100		197;199;201	- Eijmbert	158
Gemonden	158	Grote Scheeck, top. B.	32	- gemeente-archief	167	- Frans Goort	100
Genève	144	Grote Sint-Bernard pas	65	- rijksarchief	167	- Goossen Eijmbert	155
Geraertssoen (Michielssoen), Laureys	187	Guljé		- Tafel van de H. Geest	158	- Jan Wouter	101
Gerits(sen)		- familie	165	Heumen, van		- Christina, wed. Dirck Goorts	32
- Goort	30	- Maria Judith -, e.v.	164	- Johanna -, e.v. Michiel	148	- Peter	105
- Tholoff	95	Petrus Alexander Boreel		Vissers		- Thomas de -, stad- hc.uder van de kwartier- schout van Kempenland	137-138;140
Gerwen, van		de Maur egnault		Maria	148	Home, Gerard van	196
- Jan Peter Peterssoen	138	- Willem Francis -, arts	164	- Peeter	148	Hopsack, top. B.	94;96
- Peter Peterssoen	137-138	Gunterslaer, top. B.	30;99;101;104	- Reijnier	148	Hopvelt, top. B.	97
Gestel, van		Gijs, N.N.	83	Heusden, Cornelis van	207	Hout, Marinus van	41
- familie	44-47	Gijsberts, Jan	105	Heusdens, Peter Janssen	98	Houtvelt, top. B.	153
- Gerit Claessen	94	Gijskens Acker, top. B.	100	Heuvel, van den	zie Joorden Goort	1-bvel tot Westerfler, van	
Gevers, P.J.	184-185				Peeters	- familie	164
Ghijsken, top. B.	30	Haegh(e), top. B.	32;3/1-35;95-96	- Janus	66	- Frans Ernest	164
Gielens		Haencop		Heuvel, top. B.	97	Hoijdonqh, top. B.	157
- Henrick	102;104	- Henrick	28	Heuvel, Oi.	144	Hubert, Michiel -, scnepen van Rotterdam	209
- Martinus -, deken van het St. Annagilde (Westerhoven)	179;183	- Niclaes Henricx	28	Heijcamp(ken), top. B.	35;97	Huerkens, Lambrecht	58
Gielissoen, Thomas -, schepen van 01.	186;188	Haaren, van		Heijnen Rot, top. B.	152	Hulsackerken, top. B.	26
Gissen, Andries van	201	- Maria Cornelia -, wed. A.F.A. Tret	37	Heij(r)nen Camp, top. B.	26;102	Hulsbosch, top. B.	153
Goedele, St.-, kerk te Brussel	196-197;199-200	- P.	71	Heijst op den Berg	202	Hulselmans, Johannes Hendrik	40
Goossens	205-207	Haeren Veltjen, top. B.	100	Heijstreekpen, top. B.	35	Hulskens Beempt, top. B.	35
-Ansem	207	Hagen, J.	164	Heijvelt, top. B.	32;101-102;155	Huijskens, Lambert	209
- Barbara	157	Hackeleer, top. 01.	204	Hilvarenbeek			
- Francis	179	Halen, notaris van (-, Brussel)	205	- drossaard van	zie Jacobus Emens	Isabella, aartshertogin van Oostenrijk	
- Geijsbert	179	Ham, Joost Corstens van	94	- (halve)heerlijkheid	64;195-209	Jacob, St. -, abdij te Luik	183-184
- Henrick	105	Flanssen		- (half)heren van	zie fam de Cort; Ferdinand van Merode	Jacob, St. -, gilde te Westerhoven	184
- Jan Jan	51	- Dirjck	152	Ferdinand van Merode		Jacobs,	
- Johanna, e.v. Geijsbert	179	- Jan Peter	26	president schepen van	zie Peter Smit ten	- Aert	104-105
- Oduiphus	155	Hantscauw (Heijtscauw, Hantscoiw), top. B.	103;105	secr. van	zie Jan Fabri; Jacobus Coenracts	- Aleijt Aert	104
- R.	164	Happen(soen), Happo Lauwreys	49-50	- vrouwe van	zie Beatrix van Petershem;Catharina Stevens	- Marte Peter	183
Gorop, Adriana van -, e.v. Bartholomeus de Cort	195	Haubraeckens Acker, top. B.	27			Jan Daems gasthuis	65
Goorts(sen) (Goyaerts)		Haverlant, top. B.	95	Hoevel, van den		Jan van Merode, fundatie	166
- Arien Joost	28	Hees, Ruth Ariens van	97	- Adriaen Goyacttsoen	140-141	Janssoen, thomas Gielis	49;zie ook Thomas Gielissoen
- Henrick -, schepen van 01.	189	Heesken, top. B.	95	schepen van Oi.			
- Joorden	34	Heesterbusseiken, top. B.	98	- Goyaert Goyaertsoen	141	Joachims	
- Goyaert Jan	155	Heesters, Jan	207	Hoeven Ackerken, top. B.	105	- Goossen	152;157
- Jan Ardt	191	Heeswijck, Wouter van	199	Hoeven Beempd, top. Westerhoven	183	- Jan	152
Graaf, Jacobus de	148	Helmond	164	Hoeven Heijvelt, top. B.	151	- Jenneke, wed. Goosen	152;157
Gramaye, J.D.	8;20	Hendrik Verbeek, fundatie	165	Hoeven Camp, top. B.	34	Joachimshoff, top. B.	101
's-Gravenhage	174;201	Henricks		Hoevens		Joachimscamp, top. B.	101
Griend[, van de		- Jan Jan	29	- Anthonis Willem	34	Joannes, St. -, patroon van de kerk van Oerle	20
- Jan	202	- Jan Thomas	158	- Henrick Jacob	98		
- Christiaan	202	- Jan Willem	30	Hoff Streep, top. B.	33	Jolles, J.A.	178
Grieten Acker, top. B.	94;96	- Jenneken, wed. Jan Willem	30	Hollant, Gerit van -, gerechtsbode te Monfoort	197	jong, J. de -, burg. van Oi.	77
		Hermans		Hoof, A.J. van -, burg. van V.	171-177		
		- Anna, wen. Jacop Dirjck	153	Hoogen Dries, top. B.	153		
		- Dirjck	100;191-192				
		- Dirjck Aart	99				

Joosten,		Kleef (vervolg)		Cort, de (vervolg)		Lamberts	
- Henric Peter	27	Rogier van Leefdaal		- Maria Theresia	202	- Jenneken, wed. Joost	29
- Maricken, wed. Peter	27	Clein Ackerken, top. R.	26	- Mericken, wed. Ruth Peeters	29	Hendricks	
- Peter	27	Clein Campken, top. R.	34;94;155	- Petrus Maria	38	- Joost Hendriks	29
Joosten (Blocx)		Clein Nieuw E f f, top. [3.	100	- Philips -, heer van Hilvaren-	196-206	Langen Acker, top. B.	96
- Jan Adriaen	102	Clein Nieuw Campken, top. B.	100	- Philippus		Langen Beempt, top. B.	30-33
- Claerken Jan Adriaen	102;104	Clein Seelsteren, top. R.	34;105	- Ruth Peeters	29	Langen Borchgraef, top. B.	35
toosten		Clemontina, vrouwe	8;20	- Sijmen Willems	151	Langen Spijckersbunder, top. B.	158
- Peeter Adriaen	99	Clercx		- Theresia F.P. -, e.v.	204	L. angerwene	13;15;16
Joris, St. -, stichting	84	- 'ijmphna	207	- Peter van Cutshern		Latnouwers, W.	18/1
Joris Gasthuis, St.	6/1-85;165	- Henrieus Franciscus	206	- thomas Norbert	196;202-203	Latijnse School (Di.)	56
		Coenraets, Jacobus -, schout	199-200	- Corte Spijckersbunder, top. B.	105	Laureijssen	
		van Hilvarenbeek		Cort(t)e Stuck(en), top. B.	94-97	- Daniel	157
tamp, van der		Koestraat (O.)	206	Coursel, van		- Henrick Joachim	152
- 1 lende Dircx	28	Koeijweij, top. Di.	20/	- Geerit Jasper	107	Leefdaal	
- Willem Dircx	79	Coll, Mathijs van	28	- Jan Jasper	107	- familie van	64-65;69;196
Campkens, top. 01.	202;205	Collaerts, Pauwels Sijmon	34	- Jasper	107	- Rogier van -, drost	64-65;196
Campkens van Adams, top.R.	156	Collen, Jan	96	- Kranenburg	198	van Brabant	
Campkens van Dijrck, top. B.	99	Collen Carnp, Lap. B.	99-100	Cremer, die		- heerlijkheid	64;134
Capelen, top. B.	32	Compostel la	141;143	- Ghijsbrecht -, schepen	133-134;	- vrouwe van	zie Beatrix van
Capelle, van der		Coninck, Marten Peters de	101	van Di.	136-137	Petershem	
- familie	57	Conincx, Peter Peters	101	- Joorden	151	L eest, Rutger Aertssen de	33
- Henrick Henrickssoen	55-56	Coolen		Creijlt, Jan Lamberts van	32	L ekkerbeetje	204
Kopellenkerk (Brussel)	707	- Marten Peeter	70	Crimmortel, top. B.	153;157	Lemmens	
Carmelitesen	78	- Mericken	28	Crommenhurk, top. Westerhoven	183	- Arnoldus Hendrik -,	108
Cattenbergh, top. 01.	197;199;201	Coelen Campken, top. B.	27-28	Croonenburgh (Croonenborch), van		vrederechter	
	205-207;209	Coolhoff, top. B.	52;151	- Aert	29	- Jan	108
Kelders Arker, top. B.	100	Kaals, G.C. -, directeur	173;175	- Daniel Aerts	154	- Norbertus Arnoldus Maria	108
Keldersche Hoeve, B.	100-103	van de Dienst Gemeen-		- Gijsbert Pauwels	156	- P.	78-79
Kempenland, hoogschout	zie M.C.	tewerken Eindhoven		Croonsche Wetering, top. R.	26	Lenaerts, Adriaentje	104
van Sweerts de Landas		Cepal, Frans	3/	Cruijsbeempt, top. B.	34	Leuven	64
Kernpis, Thomas á	72	Coppelmans, W.P.	38	Kunen		Cornelius Egidius van	41
Kemps		Coppelstraat, top. B.	2/;101	- Antonia (Francisca)	40	Lietaert Peerbolte, N.N.	17'
- Adriaantje -, e.v. Antonij	204	Copoen		- Gerard Jacobus	40	dir. gen. van de	
van Audenhoven		- jan Jacob	202	- Jaques	40	volksgezondheid	
- Bernaert Willem	29	- Christiaan 1 uijcas	202	- Johanna (Maria)	40	Liempde	158
- Goijaert Adriaan	206	Corstons		Cutshem, Peter van	204	1 ieshout, Johannes Alfonsus	110;150
- Helena	206	- Hendrik	94	Cuijck, Dirk Hendrik van	207	Maria van -, arts	
- Henrick Willem	155	- Joost	31	Kuijlaers		Lievevrouwekerkhof, Oi. 39-40;107-108	
- Jacob Willem	30	- Mericken, wed. 1- lendrick	94	- Jacobus -, deken van het	179	Limburg	14-16
- Johanna Catharina -, e.v.	109;149	Cort, de		St. Annagilde Westerhoven		Logt, top. Oisterwijk	202
Johannes Michael de Vocht		- familie	195;204-205;209	- P.J.	179	Longueval, Maria Celestine	197
- Lambert	10/4	- Barthelomeus-, secr.	195	Cuijlaert, top. 13.	151	de -, e.v. Floris van Merode	
- Willem Willem	30	van Hilvarenbeek		Cuijpers		I ou, N.N. van de -, advokaat	175
Kerkbestuur van Di., 12.K.	165	- Guilhelmus Johannes -,	202-707;209	- Arnoldus	110	Lopende Straat, top. Di.	189-190
Kerkhof, herdganq	37;39;107;144;148	heer van Hilvarenbeek		- Arnoldus Adrianus Cornelius	110	Lauwere, Anna Judith Wilhelmina	164
	165;192;197-209	- Hendrik-, secr. van	195-198	- 1h. G.	170;1/3	de -, e.v. Jan Baptist	
- Tafel van de H. Geest	165	de Raad van Brabant				van Baar	
Keulen	58	Jan (sr.)	195	Laeck, van den		Loyens	
Keviken, top. B.	102	Jan (jr.) -, heer van Hilvaren-	195	- Andries (Artssoen) -,	55;57;138-139	- Hendrik -, secr. van de Raad	200
Christijnen Coeijweijde, top. B.	32;158	beek		schepen van Oi.		van Brabant	
Kievitshorst, top. 13.	29	- Jan Hyacinth Francis -,	196;199-	- Gomt Geraerts	31	- Catharina Livina -, e.v. Jan	200;205
Claessen		half-heer van Hilvaren-	200;	Laer, top. B.	31	Hyacinth de Cort	
- Goyaert Arien	21	beek, [Messen, Riel,	704-205	Laer Ackerken, top. B.	32;152;154		183-184;201
- Heylken Peter Jan	101	en Westelbeers		Laerscot, Peter Elias van de	105	Luitdonck, van der	
- Jan Adriaen	158	- Jan Joseph	206-20/;209	Lalieux, Anna Catharina -,	206-207	- Hendrick Janssoen	137-138;189
- Peter Jan	103	- Joseph Ghislain	206;209	e.v. Guilhelmus Johannes		(Heijn die Verwer)-	
Clara, St. -, kerk te Brussel	202	- Catharina Livina	207;209	de Cort		schepen van Oi.	
Clarissen, lusters	184	- Maria Catharina -, wed.	204			- Jan Janssoen	201
Claverweijken, top. B.	32	David Mortgat				- Lijsbeth -, e.v. Jan de Cort	195
Kleef, Agnes van -, e.v.	64-65;69	Maria	209				

Quiten		Schaepsbunder, top. B.	34;96	Snelle		Straetacker, top. B.	28-29;155
- Arien	26	Scheecken, top. B.	28;31-32;94;	- Gielis Peter Gielis	189	Stralen, herdgang	136-137;190
- Maijken, e.v. Arien	26		104-105;153;157-158	- Peter Gielis	189	Strijp, Jacop Ilenricksson van	49
Quinten, Laureijs Peter	99	Scheeijck Ecker, top. B.	32	- Wouter Peter Gielis	188	Zuid-Oost Draoant, streekarchief	164
		Sche(e)pens		<;nepscheut (Snepscoet), van der		- rayondepot Oirschot	116;122;164
		- Adriaen	98	- Henrick	104	Sweerts de Landas	
Raad van State	175	- Goessen Claus -, schepen	189	- Thomas -, priester	186;188	- Jacob Dirk-, heer van Oi. 702;204	
Raessbroeck, top. B.	157	van Oi.		Soehngen, Johannes	37		206
Raessenbocht, top. B.	30;35	- Willem	205	Soerlant, top. B.	26;104;156-157	- Lodewijk Jan Baptist	209
Rénier, n.n. de	183	Schelfenbergh (Scheffelberg),	198;205	Solrns, Amalia van	198	heer van Oi.	
Reijnders, Evert	95	top. 01.		Son, Laureijs Daniels van	157	- maarten Christiaan -,	197-198
Reijssens, Augustinus van	153	Schellens, Pieters	179	Sonderen, top. B.	28;151-152;155-157	hoogschout van Kempenland	
Riel		Schelra(c)ventjen, top. R.	32-35;158	Sons Steechtjen, top. B.	95;154-155	- douarr ierre zie Sara van Bar-	neveld
- plaats	205;207	Schinveld	13-14	Sonsche Cavel, top. B.	158		
- halfheer van	zie Jan Hyacinth	Schoordonck, top. B.	103;105;157	Sonsche Velt, top. B.	101	Swertte Arend, herberg	197
		Schutjes, L.H.C.	8	Sonsteren, top. B.	95	te Den Bosch	
- top. B.	35;156	Schuuren, Godefridus Dominicus	205	Spaanse Successie-oorlog	200	Zwijssens, J. -, bisschop	80
Riethoven	178	Carolus van der		Spanje	204	van Den Bosch	
Rietstrepken, top. B.	94	Schijndel, B.W. van	195;197;199;205;209	Soat, F.E. -,	van	170;174	
Rippendonck (Rispendonck),	32;96	Sebastiaensgilde, St. -, Diessen	179	Philips		Speecx, Dijrck	32
top. B.		Zeelants, Jacob	107	Spierings, Jan	206	Spoordonk	
Rome	49-51;53;55;57-59;72-73;	Zee Ist	170-178	- herdgang	70;138-139;144;165		
	134;136;138;141	Seelsteren, top. B.	32;153	- Tafel van de H. Geest	165	Taertwijck, van	
	143;191-193	Zeeuws Vlaanderen	172	Sprinkheester, top. B.	157	- Aert (Henrick)	95;158
Roosacker, top. B.	153	Sestersaet, top. R.	151;156	Spijkers, A -, streekarchivaris	164	- Willem Henrick	94
Root Seelsteren, top. B.	158	Severeind, top. Z.	171-175	Spijcker, van de		Tauwer, top. B.	27;98
Ro(o)ij, van		S(e)ijtaert, top. B.	31;95-96;157	Sint Michielsgestei	199	Taxandria, tijdschrift	135-136;195;198
- Henric Jans	28	Seijtaerts Reemptje, top. B.	95	Sint Oederode (Roi) 56;104;15/-158;164		Teullinckx	
- Henric Martens	151	Sint Oederode (Roi) 56;104;15/-158;164		Slip, top. B.	28;102;151;153-154	- Hendrik Nicolaas	201
- Jan Aerts	201	Smeeds, Cornelis -, secr. 48;70;191-192		van Oi. en rentm.		- Peter Nicolaas	201
- Jan Henrick	98	van het St. Joris		Gasthuis		Teunis Camp, top. B.	155
- Catharina Willems -, e.v.	108	Smet sers		- Henrick Matthijs	148	Thomas	
Francis Dielisse van der Ven		- Henrick Matthijs	148	- Jan Daniël	143	- Aert	156
- Peter Jan Geraerts	95	- Larnbertus	38	- Willem Daniël	143	- Ruth	151
Rotten, top. B.	26	Smitten, Pieter -, president-	207	schepen van Hilvarenbeek		Thuis Best, woningvereniging	170-176
Rotterdam	167;709	Smolders				in Eindhoven	
Rover, top. B.	35	- C.B.	38	Staten Generaal	166;196;198;201	Thulden, Goert van -, schepen	55;57
Rovers, A. -, deken van 01.	78	F.	184	Steechtjen, top. B.	157	van Oi.	
Roij, Geraert Daniels de	156	Smulders		Steenputten, top. B.	35	Thijs(soen)(Thijssen)	
Ruilen, top. B.	154	- Antonius Johannes	38	Stensel	178	- Henrick Peter	53-54
Rustjen, top. B.	104	- Arnolda Josephina	38	Steger, E. -, burg. van Oi.	71	- Jan	97
Ruijs, Geerlingh	31	W.P. Coppelmans		Stevens		- Tijs Jan	96
Rijeken, Rudolf Johan Leon Marie	150	- Franciscus Adrianus	38	- Catharina -, vrouwe van	196-201	- Wouter Wouter	73
arts		- Gerardina Henrica -, e.v	38	Hilvarenbeek, e.v.		Tiendschuur, restauratie-	116;121
Rijnlancl	14-16	C.B. Smolders		Hendrik de Cort		atelier	
Rijswijk	171	- Gerardus Maria	38	- Martinus	196	Tilburg	117;121;202;204
		- Henricus Martinus	38	Stevens, Camp, top. B.	152	Tivoli	170;172-173
		- Johannes Josepnus	38	Stockelmans		Toerkens, Wouter Jan	58
		- Josephus Willem	38	- Herman Janszoon rentm.	166	Tongerlo	195
		- Wilhelmus -, veldwachter	38	van het Amelrijck		- prelaat van de abdij	zie Siardus
Sassa var; Vsselt, A. van	135-138	Snellaars, C.F. -, rector van	77	Bootsgasthuis		van	van den Nieuweneinde
Schael, top. B.	31-32	het St. Joris Gasthuis		- Maria -, e.v. Jan van den	166	Tret, Alphonsus Franciscus	37
				Achter		Antonius	
				Stocken, Rut	157	Trier	56;134;138;189-190
				Stockmans, Johanna -, e.v	196	Tright	zie Jacob Gerits Wilborts
				Martinus Stevens		Truijen Acker, top. B.	152
						Tul, van	
						- Henrick	99
						- Laureijs	98

In dorso:

Extract van twee uytgiften van Hertogh Jan van de Wippenhouten aen Willem van Herlaer gelegen onder Oirschot anno 1301 en 1304.

(Met een andere hand:)

No 14.

P. Loeff, procureur.

- a. hs: marginum.
- b. Ontbreekt in hs.
- c. hs: attestato.

De correcties zijn naar analogie van het andere bijschrift.

VI. HUIZEN EN HUN BEWONERS TE OIRSCHOT
VAN DE ZEVENTIENDE TOT DE TWINTIGSTE EEUW

52. LIEMPSEDIJK 3 (sectie M 283)

*Liempsedijk 3, Oirschot. 1978.
Foto: Th. van Kuijk.*

De lijst van onroerende monumenten van de gemeente Oirschot beschrijft dit perceel als volgt: „Boerderij van het Noordbrabantse langgeveltype, gedeeltelijk bedekt met riet. Haaks daarop gebouwd een geheel met riet bedekte veldschuur en bakhuis.”

De verpondingsregisters van de herdgang Straten vermelden als eigenaren, respectievelijk bewoners de volgende personen:

A.	DE GEMEIJNTE
„Een nyeuw erff met het huijs"
grootte: 45 roijen;
(verpondingsboek I, fol. 43)	
B.	MARIA, dochter van ADRIANUS VAN HOUDT (overl. 11-3-1675), weduwe van LAUREIJS, zoon van WILLEM BRANTS (overl. 6-6-1664)
„Een nyeuw erff met het huijs"
grootte: 45 roijen; aanslag 13 st. 8 p.
(verpondingsboek I, fol. 43)	1672
C.	AELBERT MARTENS VAN COLLENBORCH (overl. 26-8-1703), gehuwd met ADRIANA, dochter van LAUREIJS WILLEM BRANTS
grootte en aanslag als onder B
(verpondingsboek I, fol. 43)	1675
D.	ADRIANA, weduwe van AELBERT MARTENS VAN COLLENBORCH
„Huijs en aengelag"
grootte: 45 roeden; aanslag: 13 st. 8 p.
(verpondingsboek II, fol. 100vo)	1703
E.	LAUREIJS AELBERS VAN COLLENBURGH (overl. 9-1-1756)
grootte en aanslag als onder D
(verpondingsboek II, fol. 100vo en III, fol. 125)	1725
F.	JENNE MARIA HENDRICKS OOMEN
weduwe van LAUREIJS AELBERS VAN COLLENBURGH
grootte en aanslag als onder D
(verpondingsboek III, fol. 125 en IV, fol. 98)	1756
G.	JAN LAUREIJSSE VAN COLLENBERGH (overl. 14-6-1806) bij deling d.d. 14-9-1774 (zie rechterlijk archief inv.nr. 275, fol. 284vo)
grootte en aanslag als onder D
(verpondingsboek IV, fol. 98 en 98vo, V, fol. 98 en VI, fol. 97).
In 1780 vindt er een vereniging plaats met een perceel, geheten „De Kreijte Camp", aan 't Snepscheut, grootte 1½ lopen, aanslag 1 g. 4 st. 4 p., gekocht van Willem Hoppenbrouwers.
De nieuwe omschrijving is dan:
„Huijs en aenstede en Kreijte Camp in 2 parceelen"
grootte: 2 lop. 20 roeden; aanslag: 1 g. 17 st. 12 p.	1774

- H. JOHANNES EN ANNA MARIA VAN COLLENBURGH 1807
 kinderen en erfgenamen van JAN LAUREIJSSE VAN COLLENBURGH
 bij deling d.d. 28-2-1807 (zie rechterlijk archief inv.nr. 281, fol. 194)
 grootte en aanslag als onder G
 (verpondingsboek VI, fol. 97)

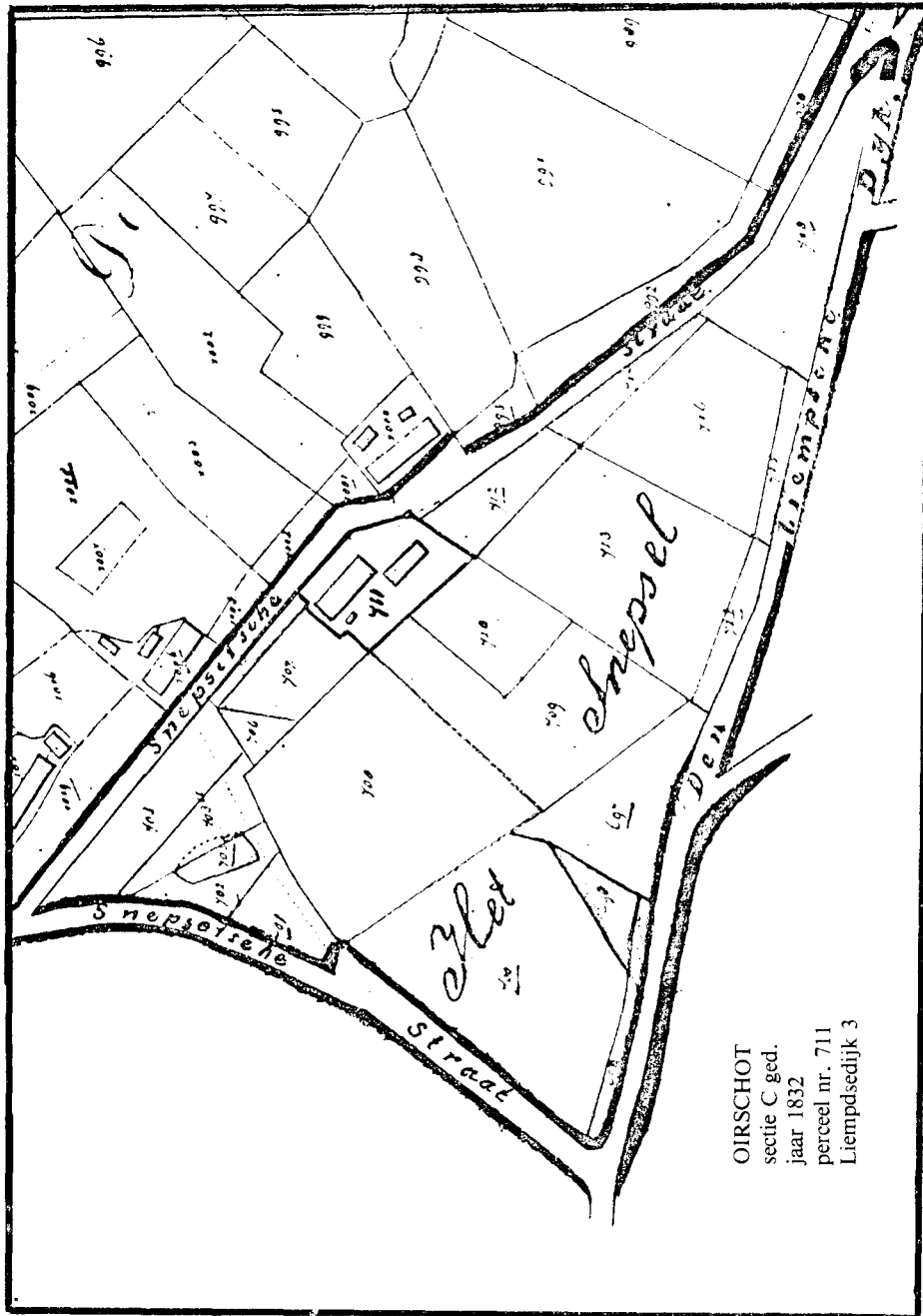
Het kohier der huizen van 1808 en volgende jaren vermeldt de volgende eigenaren:

H. JOHANNES EN ANNA MARIA VAN COLLENBURG

De kadastrale leggers geven de volgende eigenaren:

- I. JOHANNES JANSSE VAN KOLLENBURG, bouwman (overl. ➔ 1832
 13-8-1835)
 sectie C 711: huis, schuur en erf
 grootte: 19 are 80 centiare
 (artikel 317, volgnr. 8)
- J. De kinderen JOHANNES VAN DER VLEUTEN en JENNE ➔ 1835
 MARIA VAN COLLENBURG
 sectie en grootte als onder I
 (artikel 925, volgnr. 8)
 In 1837 vindt een verkoop plaats (naar artikel 1267/28)
- K. ADRIANUS VAN DER VLEUTEN, landbouwer, en consorten ➔ 1837
 sectie en grootte als onder I
 (artikel 1267/28)
 In 1870 vindt er een scheiding plaats (naar artikel 2529/25)
- L. JAN VAN DER VLEUTEN, landbouwer, (overl. 7-9-1878) ➔ 1870
 en zijn kinderen JAN, JACOBUS, ADRIANUS en THEODORUS
 sectie en grootte als onder I
 (artikel 2529/25)
- M. JOHANNES VAN DER VLEUTEN, landbouwer, (overl. 17-1- ➔ 1880
 1917) en consorten
 sectie en grootte als onder I
 (artikel 4032/11)
 Op 14-9-1917 vindt er een scheiding van vaste goedere plaats. De vaste goederen in deze akte onder B werden toebedeeld aan Adrianus van der Vleuten. (zie inventaris familie-archief Van der Vleuten, blz. 32)

- N. ADRIANUS VAN DER VLEUTEN, landbouwer (overl. 17-11- 1917
 1951), eigenaar voor 2/3, en zijn kinderen WILHELMUS JOANNES en HENRICA ELISABETH (overl. 20-10-1944), ieder voor 1/6 eigenaar
 sectie en grootte als onder I
 (artikel 3904/48 en 77)
- O. WILHELMUS JOANNES VAN DER VLEUTEN, landbouwer, 1951
 eigenaar voor 57/64 en zijn zeven kinderen, ieder voor 1/64 eigenaar
 sectie en grootte als onder I
 (artikel 3904/48 en 77)
 In 1953 vindt er een verbouwing plaats.
- P. ANTHONIUS JOANNES MARIA VAN DER VLEUTEN, 1971
 landbouwer
 sectie en grootte als onder I
 (artikel 8501/15)
 In 1972 verkoop (naar artikel 8670/1)
- Q. THEODORUS J.J. VAN KUIK, kasregistertechnicus 1972
 sectie en grootte als onder I
 (artikel 8670/7-9)
 Tijdens de ruilverkaveling Oirschot-Best wordt deze sectie verenigd met de secties C 697, C 705, C 706, C 707, C 709 en C 710.
 De nieuwe omschrijving wordt:
 sectie M 283: boerderij, schuur, bakhuis en cultuurgrond
 grootte: 1 ha. 26 a. 30 ca.

VII. ARCHIVALIA AANGAANDE OUDE KEMPISCHE GILDEN

26. HET SINT JORISGILDE TE MIDDELBEERS

door H. Vera

Inleiding.

Het oudste overgeleverde zilver van het Sint Jorispilde te Middelbeers dateert uit het laatst van de eerste helft van de 17e eeuw. Over de feitelijke ouderdom van het gilde valt verder niets te zeggen. Tot aan het einde van de 18e eeuw bezat men geen onroerend goed en in de toch al schaarse oude Beerse bronnen is vergeefs gezocht naar oudere vermeldingen. Tot voor kort waren er binnen het gilde zelf bijna geen schriftelijke blijken uit het verleden van het gilde.

In het oude gemeente-archief van de Beerzen werd onlangs echter een boekje aangetroffen, dat de administratie bevat van het gilde over de periode 1788-1854. Naast financiële aantekeningen werden hierin ook reglementen en ledenlijsten ingeschreven. Mogelijk is het boekje onder de hoede geweest van een van de burgemeesters/secretarissen die indertijd in het gilde actief waren (nl. Antonius Smulders, koning 1841, of Egidius Smulders, koning 1848) en zo tussen de gemeentepapieren terecht gekomen. Het boekje is nu ondergebracht in de collectie gildepapieren van het Rijksarchief Noord-Brabant in Den Bosch.

Hoewel betreffende dit boekje niet ter zake, valt er nog een enkele opmerking te maken over het hierboven reeds aangehaalde gildeszilver. De vogel dateert van 1644, ook het oudste schildje is van dat jaar en ook het volgende jaar blijkt er geschoten te zijn. Dit was in een voor Brabant niet erg voorspoedige periode. Hoewel ten gevolge van toenemende onderhandelingen tussen de Staten en Spanje de ergste vijandelijkheden waren afgenomen, was het niet bepaald de tijd om de bloemetjes buiten te zetten. Het geld dat men aan de vogel en de schilden heeft besteed, werd aan de sterk verarmde gemeenschap onttrokken. Het doel moest het middel hier dus wel heiligen. Te denken valt dat Johan Oudart, de toenmalige pastoor van Middelbeers, in een sterk gilde een middel heeft gezien om de geestelijke weerbaarheid van zijn schapen te sterken, in afwachting van de komende reformatie (de invloed van het noorden werd steeds sterker in de Meijerij). Het is natuurlijk maar een speculatie, maar niet zo'n grote, als men ziet hoe de felste protestanten over de gilden dachten. In die kringen werd voortdurend aangedrongen op een politieke reformatie, d.w.z. het zuiveren van het bestuursapparaat en het maatschappelijke leven van katholieke elementen. Ook de gilden wilde men hier onder laten vallen. Men verzoekt aan de Staten Generaal „dat het papegaeij schieten hier te lande alomme gebruïckelijck ende alderleij schande ende schaede veroorsaeckende t'eene mael affgechaft ende verboden werde" en „dat reformatie geschiede in de caerten van de schutterijen alomme in de dorpen vervult sijnde met affgoderijen ende superstitionen dat de vaendelen voirtaen ontbloot sijnde van

Bourgoignesse cruijsen, santen ende santinnen nae de maniere van onsen staet werden gefatsonneert ende orangie escherpen gebruijckt ende overmits dese bijeenrottingen seer periculeux ende dangereux sijn dat op deselve mach werden ge-
leth".¹⁾ Men zag er kennelijk een bedreiging in.

Hierna volgen transscripties van het gilde-reglement (met aanvullingen) van de lijst van bezittingen van het gilde en van het reglement voor de tamboers, allen begin 19e eeuw, zoals deze in het gildeboek staan opgetekend.

Reglement

Reglement voor de gilde van St. Joris te Middelbeers.

Om alle misbruijk voor te koomen en de gilde in goede orders te houden, zal dit reglement alle jaar aan de gildebroeders moete voorgeleese worde.

ten 1. Alle die zig aangeeft en door hooftman en deekens als gilde broeder wort aangenomen, betaalt direct twee gulde 3 stuijvers aan de gilde knegt en 3 stuijvers aan de vrouwe die hem kroone en levert jaarlijks 2 kaaren goet mest.

(artikelen 2 en 3 sijn in dit reglement niet aanwezig, H.V.)

ten 4. Al die vee hout is verpligt meste te brenge. Die geen goede of ordentelijke kar op den akker brengt, die zal terug worden gezonden om beter te brengen, of zullen daar boven het mestgelt nog moete betale. En daar toe is de knecht of die het mest zal breken gelast, om daar op te letten en het zelve aan te tekenen, zonder aanzien van persoon. Die geen vee hout betaalt voor ider kar vijf stuijver.

ten 5. Die sijn pagt of schulde van voorige jaren niet betaald, vermag niet pagten en (die) naar aan zeggung niet betaald, wordt gekaseert en voor schuit gepandt.

ten 6. Als een gilde broeder sterft, sijn de andere verpligt ordentelijk gekleet ter begravenis te kompareeren. Die wettig beletsel heeft, moet zulks voor den dag der begravenis aan de dekens komen aanzeggen of zenden imant in hun plaats. Die bij het oplezen, als het lijk op de baar zal gesteld sijn, niet prezent is, verbuert zes stuijver boete.
De vrou of erfgename trektere de gilde broeders met een kan jenevel. Het lijk wort door de gilde broeders gedragen, de trom, vaan, spies etc. in rougewaet.

1) *Archief Classis 's-Hertogenbosch deel 1, blz. 46/47, art. 48, lid 8/9.*

ten 7. Als op order van hooftman en dekens door den knegt wordt aangezegd aan imant, om op den akker of in het bos te werken, niet behoerlijk kompereert en op de gestelde uur op het stuk niet prezent is of die hunden tijd zouden veronderten, als daar over van die met hun werken zal geklaagt worde, dan zullen zij een boeten betalen van 7 stuijver.

ten 8. Bij het optrekken is het verboden tabak te rooken en gebooden, dat ider ordentelijk in den trek zal blijven, op 3 stuijver boeten.

ten 9. Een ider is verpligt de orders die door hooftman en dekens aan den knegt of personeel gedaan of gegeven worden, te obzerveren op peene van 12 stuijvers boeten of casasie.

ten 10. Al die in de gilde kamer of ander verzamel plaatsen Godt lastert, vloekt of imant met woorden of daden blameert, of op een ongeschikte vrijagie bevonden wort, verburt voor ider rijs 6 stuijver of naar bevint van zaken gecaseert.

ten 11. Alle orders worden door hooftman en dekens gegeven, dog in geschil hebben koning, vaandrik en kornet mede stem.

ten 12. Alle jaar tred eenen deken af en doet sijn rekening en door de meerderheid der stemmen der gilde broeders (wordt) eenen anderen gekosen. Den aftreder is twee maal herkiesbaar.

ten 13. Het gebruijk van suijker in het bier is toegelaten, zoo lang er genoegzaam bier voor het gehele gilde is, mits de gebruijkers daar door geen aanlijding tot despuet of kwestie geven.

ten 14. Den 24 julij 1814 is goet gevonden om geen gilde broeders meer aan te nemen, of zij moeten jaarlijks twee karren mest op den gilden akker brengen, volgens artikel een.

ten 15. De dagen als men drinkt of teert sijn vast gesteld op St. Jorisdag, den tweeden maandag in julij en smaandag te kermis, op welken dag de agterstalige schulde moeten worden betaalt.

ten 16. Het ist verlangen en uijtersten wil van Fransus Stevens, dat alle gilde broeders, die niet buijtens lants sijn, als de mis voor hem zal geschieden, de zelve zullen bijwoonen of drie stuijver boeten, zoo als blijkt in testament. Zoo ook als er een mis zal gedaan woren voor de overlede gilde broeders als op St. Jorisdag of te kermis, die daar in zal pligtig gevonden worden, zal voor boeten betalen 3 stuijvers.

ten 17. Het is ook goet gevonden dat den nieuwen geschoten koning zal betalen zes stuijvers aan den gilden knegt voor het rapen van den vogel, zes stuijver voor bodenbroot, mits het imant van de gilde broeders zijnde. (Als de koning de kroon op gezet wert, geeft hij den tros en bruijtens 5 schellingen. ¹⁾) Voor het tuijs brengen savonts, trekteert hij de gilde met een 4e ton bier en als hij smorgens uijt gehaalt wort, trekteerd hij ideren gilde broeder met een gelaasjen gedesteleerd en een beschuijt en vereert de gilde met een silveren schilt naar zijnen staat en vermogen en zulks voor dat den vogel weder geschoten wort. Den koning is vrij van kost en drank, van mest te leveren en te werken, als ook de tamboers en gildeknegt. Dit is het eijnt.

ten 18. Die de gilde aan neemt ontfangt niets. Voor den kost van den koning, tros en bruijtens St. Joris en knegt, tamboers, musikanten, gildeknegt en vogeldrager kinderen, die nog zuijgelingen zijn, betalen niets; anderen geen agt jaren out zijnde, betalen halven kost. Den aannemer zorgt dat er is een goede runsoep met rijs en groentens gekookt, en gebraden runsvlees wel gaar, met goede gaar gekookte hammen, twee of dreijderlij pottagie wel zuiver gevet naar smaak, op alle tavels egaal opgebracht. Den hoogtman, dekens, koning, vaandrik en kornet, met die bij haar verzogt worden, hebben dus verkiesende een vrij vertrek.

Goedgevonden op huden Middelbeers, den 20 november 1815.

P. Heuvelmans, hooftman

P. v.d. Bichgelaar, kooning

P.L. Bullens, deeken

Wilbort van de Wetering

Johannes Deenen, vaandrik

Louis Timmermans

Goedgekeurd 1 september 1841.

A. Smulders, koning

A.W. Heuvelmans, hooftman

H. de Rooij, deken

J. van Hest, deken

A. Moonen

Op St. Jorisdag in 1824 is door overleg van de overheid der gilde en met goedkeuring van alle de gulde broeders goedgevonden tot nader order, dat de kinderen welke hunne eerste kommunie niet hebben gedaan, in de gulde kamer zullen worden gepermitteerd, mits rustig en zedig gedragende.

De dekens zullen eens herkiesbaar zijn. De dekens zullen jaerlijks als vanouds in

1) De zin tussen () is in de originele tekst doorgehaald, H. V.

de gildekamer rekening doen. Van het voordelig slot sal voortaan onder den hooftman moeten blijven berusten, mits f 20,— daar van afgezonderd aan den regerende deken voor zijne te doene uitgaaf zal worden ter hand gesteld.

Op Ste. Jorisdag 1828 is op verzoek en stelligen last van de heer pastoor verboden en vervolgende aan de gildebroeders bekend gemaakt, dat in het vervolg bij de gilde niemand zal worden toegelaten, dan de wezendlijke gilde broeder. Dat is dat niemand een ander in zijne plaats naar de gilde zal mogen zenden uitgezonderd de zoons voor de vader en wederkerig, als ook de eigen broeder, mits zich aan alle de order van de gilde te gedragen. Overigens dat de vrouwen met zuigende kinderen op de gilde koomen, zich zorgvuldig moeten wagten van geene kwetsing aan de eerbaarheid te geven.

Den 19 julij 1829 is bepaald tot nader order, dat voortaan het mesgeld van die geen mes brengen, moet worden betaald woensdaags van de kermisweek en dat het mes op de gildeakker jaarlijks op maandag van de Oostelbeerse nakermis week, en wel des voormiddags, moet gebragt worden, zonder verdere aanzegging van een noch ander.

Lijst van bezittingen van het St. Jorisgilde

Memorie van 't geene de gilde van Ste. Joris van Middelbeers is toebehoorende, bestaat in het geene hier naar volgende:

Eerstelij k den silveren vogel met twaalf (1812 14 á 15) silvere schilten.

Iem den standaar behoorende aan voors. gilde, dog moet werde gevoerd door Anthonij Heuvelmans voor zijn leven. Dog moet deselve zorge voor een paard en verder montour ten zijnen costen en heeft denselve aangevaard den 24 junij 1771. En heeft denselve Ant. Heuvelmans belooft voor den standaar met een scherp één en een half ton bier en ook voldaan.

Item een nieuw vandeke gekogt in het jaar 1778 en het selve behoord aan de gilde, maar moet werde gevoerd door Cornelis Hend. Timmermans voor sijn leven lank en behoorende hetselve aan de gilde. En het voors. vaandeke heeft gekost de zomme van f 86:0:0. Dus komt de vaandeke na de dood van voors. Corn. Timmermans aan de gilde en te beurde te brenge ten profíte van de gilde. Dus heeft voors. Corn. Hend. Timmermans in het nieuw vaandeke betaald f 5:0:0 en ider gilde broeder heeft daar toe betaald tien stuijvers.

Item de helbaard en sleijer met een pluim behoord aan voors. gilde, die den hooftman voerd, met name Andreas Heuvelmans, die de hooftmanschap int jaar 1730 heeft gekogt voor zijn leevve voor twee tonne bier en ook voldaan.

Item twee sleijers die de deekens draagen, behooren aan de gilde.

Item vier japonnekens voor de bruijijtens, gekog in 't jaar 1773, kosten de zomme van neegentien gulde tien stuijvers, behooren aan de gilde.

Item een root schabberack met twee holsterkappe behooren aan de gilde.

Item een muts voor Ste. Joris en eene hoed met een silvere boortzel voor Ste. Joris knegt behooren aan de gilde.

Item een croon gekocht, die Ste. Agnes draagt als men optrekt, kost f 3:12:0, gekogt in 't jaar 1773.

Item twee koopere trommels gekogt in 't jaar 1768, koste te same f 6:0:0 en behooren aan de gilde.

Reglement voor de tamboers

Voordragt en conditie aan de gilde S. Joris te Middelbeers wegens de trommel, aangenome bij Peeter van Esch in het jaar 1805 voor j 2:16:0; de tweede trommel aangenome bij Willem van Esch in het jaar 1813, overgenome van J. van Antwerpen voor de som van 2 gulde vijf stuijvers, op deze condicie:

Ten eersten als dat de gene die de trommel aanneemt, vrij zal zijn van leevere van mis op den gildenakkers.

Ten tweede dat de tamboers vrij zullen hebben kost en drank, als ook hunne vrouw of zusters of naarbestaande vrouwspersoon, die zij verkieze, zoo lang de gilde zal eeten of drinken. En daar en boven zullen de tamboers ook hebben een halfve fles wijn per man, ider maaltijt over taafel of voor of naar, zoo de tamboers dat verkieze zulle, zoo lange zij tamboer zijn, te weete als door de overigheid van de gulde op last van de gulde ook wijn gedronke werd.

Ten derde dat de tamboers vrij zullen zijn van te werken in het gilden bos of elders dat de gilde aangaat.

Ten vierden dat de tamboers zoude het boovenste vel van de trommel op hun koste moeten onderhouden.

Ten vijfde zoo den tamboer kwam te sterven of de trommel te bedanken, moet hij de trommel in goede orde bezorgen aan de gilde voorschreve, in zoo ver dat hem aangaat.

Ten zesde in geval de tamboers kwaame te vertrekken buijten Middel- of Westelbeers, moet de trommels aan de gulde te bewaarens blijven en al het geene dat aan de trommels ingemoveert of gemollesteert wort, is op last van de gilde of op de geene die de tromme in bewaarnis heeft; en de zelve aan de tamboers af te geeven, om er zijn gebruik van te hebben, zoo lang hij tamboers zal bedankt of afgestaan hebben.

Ten zeevende zoo zullen de tamboers verpligt zijn op de trom te slaan savonds voor den dag dat de gilde zal teere, mits zij daar de weet van hebben moete, wat dagen dat zijn.

En ten agste als de gilde oijt op zoude trekke, als dan moeten de hoofde of dekens ordre aan de tamboers afgeven, waarnaar zij zich moeten reguleren.

Zoo dat dit het reglement is van de tamboers het welk zij, Peeter en Willem van Esch, gelooven om naar te komen en in alles te voldoen hare plicht. Actum Middelbeers 26 7bris (september) 1813.

P.J. Heuvelmans

p. v.d. Bichgelaar, koning

Jan van de Wetering

L. Bullens, deken

Peeter van Esch

Willem van Esch

Joh. Deenen

Het aanneme van de laatse trom is aan mij beloofd van de deekens van dat geit van in de gild gaan en van de trom dat ik P. van Esch, dat met speele op de fielool voor gilde kan en mag verdienen.

VIII. OIRSCHOTSE ZOEN-ACCOORDEN
A. ZOENEN WEGENS DOODSLAG nrs. 35a, b en c.
door J. Uiten,
m.m.v. L. v.d. Mierden voor de transcripties

De voorliggende publikatie beperkt zich tot één doodslag, waarvan een inwoner van Oirschot, Ardt van Heesterbeek, het slachtoffer was en waarover drie zoen-accorden gesloten werden.

Door een getuigenverklaring achteraf - na het sluiten van de drie zoen-accorden - is het mogelijk de gebeurtenissen rond de dood van Ardt van Heesterbeek in een ordelijk overzicht te plaatsen.) De reden, waarom deze schepenkonde werd gevraagd, zal aan het einde van dit artikel nog besproken worden. Ofschoon in de getuigenverklaring de naakte feiten wel voor den dag komen, krijgen we slechts uit een nauwkeurige afweging van alle details van de accorden en van vroegere gebeurtenissen enig inzicht in de mogelijke achtergronden. We zullen eerst de feitelijkheden zo goed mogelijk op een rijtje zetten, daarna vroegere gebeurtenissen enig licht laten werpen op personen, achtergronden en verhoudingen en bij het commentaar de tekenende details van de accorden naar voren halen.

De feiten.

Op een zondag - de datum wordt niet genoemd - troffen de schutters van Oostel- en Middelbeers, Cornelis Mathyszoon van de Langryt en Jacop Goyaertszoon Kultens, vergezeld van Louis Goyaert Peterszoon; gezworene van de bank van de Beerzen belast met het toezicht op de gemeynt, de schapen van Ardt van Heesterbeek op de Beerse gemeynt aan en begonnen deze weg te drijven in de richting van de schutskooi, waar Ardt van Heesterbeek ze dan na betaling van de vastgestelde boete zou kunnen terughalen. Dat zij met drieën waren duidt er niet alleen op, dat er van de Beerse inwoners klachten waren binnengekomen over deze vreemde schapen, maar ook, dat men bang was voor moeilijkheden. Die kwamen dan ook prompt. Uit het niet verscheen Ardt van Heesterbeek en „ontdreef” hun de schapen in de richting van zijn huis, blijkbaar met zoveel brutaliteit, dat zij hun taak niet hadden kunnen uitvoeren tenzij door geweld te gebruiken tegen Ardt van Heesterbeek, „d'welck ons nyet en stont te doen”. Daarom gingen de twee schutters naar Frederik Vos te Oirschot, „richter” van de bank van de Beerzen en als zodanig hoofd van de politie, „begherende aen den richter voirscreven bystant te hebben, om henne gemeynten te vryën”.

Het was geen wonder, dat zij hulp van hogere instantie wilden hebben, want bij het „ontdrijven” had Ardt van Heesterbeek gezegd, dat zij zich niet met zijn schapen hadden te bemoeien, want dat hij van de schepenen van de Beerzen verlof had ter plaatse met zijn schapen te komen. (Dit is bijna zeker onwaar, want anders zouden de schutters en de gezworene, die toezicht had op de gemeynt, dat

hebben geweten.) Ardt van Heesterbeek voegde er zelfs een uitdrukkelijke bedreiging aan toe voor het geval dat zij het nog eens zouden wagen: „... ende kan ick 't bevynden, dat ghy 't meer doet, ick sal uwen hals hebben, ofte ghy sult den mynen hebben”. Duidelijker kon het al niet.

Het eindtafereel speelde twee dagen later op dinsdag. Toen Jacop Kultens, de schutter van Middelbeers, de schapen van Ardt van Heesterbeek weer op de Beerse gemeynt zag, ging hij naar de Oostelbeerse schutter, Cornelis van de Langryt, en met hem naar Frederik Vos in Oirschot. Gedrieën togen zij naar de schapen en de twee schutters begonnen ze naar de schutskooi te drijven. Weer verscheen Ardt van Heesterbeek, die eerst niet te zien was geweest maar blijkbaar dichtbij woonde, om hun zijn schapen weer te „ontdrijven”. Hij had intussen langs de weg een stuk hout opgeraapt. Hij werd echter tegengehouden door Frederik Vos, die daar volkomen recht toe had. Daarop ontstond een gevecht, waarin Jacop Kultens Frederik Vos te hulp kwam, terwijl Cornelis van de Langryt met de schapen verder dreef naar de schutskooi. Die hulp was hard nodig blijkens de woorden van Jacop Kultens tot Frederik Vos: „... want en hadde ick u niet geholpen, die man (meynende Arden van Heesterbeek) soude u spels genoch gemaict hebben”. Het ongeluk was echter, dat Jacop Kultens bij die hulp Ardt van Heesterbeek een slag op het hoofd toedoende, ten gevolge waarvan hij zou sterven, zoals hij zelf later verklaarde: „Ick heb anxt, dat ick Arden van Heesterbeek den slach gegeven hebbe, dair hy af gestorven is.” Na die slag had Frederik Vos gezegd: „Och Jacop, horensoen, hoe slaedy den man soe styf op syn bloet hoot”.²⁾

Na de naakte feiten beschouwd te hebben, dienen we onze aandacht te richten op de personen en wel vooral op één persoon, die hoewel geen hoofddader toch zeker hoofdpersoon is in deze kwestie.

Frederik Vos.

In de getuigenverklaring wordt Frederik Vos „richter” genoemd. Daar het gebeuren zich afspeelt op het gebied van de Beerzen, moeten we aannemen, dat hij „richter” was in de Beerzen. Een richter of rechter is in de oudste documenten degene die als vertegenwoordiger der hogere overheid - de hertog of de plaatselijke heer - optreedt bij de schepenbank. In de Beerzen als hertogsdorp was de kwartierschout van Kempenland q.q. „richter”. De kwartierschout of zijn stadhouder kwam meestal wel zelf enkele malen per jaar in de dorpen, waar hij „richter” was, bij gelegenheid van de jaargedingen, belangrijke zittingen van de plaatselijke rechtbanken, waarbij gewichtige zaken werden beslecht. Voor de lopende zaken wees hij dikwijls een vertegenwoordiger aan, die geen schout of stadhouder was maar een soort hulpofficier van justitie bij de plaatselijke schepenbank en als zodanig ook hoofd van de politie (vorster en eventueel schutter).

Kwartierschout van Kempenland was in 1534 Korstiaen Koenen. Hij had zijn functie aanvaard in 1526³⁾ en oefende die in ieder geval in 1541 nog uit.⁴⁾ Vermoe-

delijk had hij nog een andere functie, want hij trad slechts een spaarzame maal als kwartierschout op en liet de uitoefening van dat ambt veelal over aan zijn stadhouder. Tot 1530 was Thomas de Hoppenbrouwer stadhouders) en daarna Marcellis Walravens.⁶⁾ Deze laatste stadhouder heeft dus vermoedelijk Frederik Vos aangewezen als zijn plaatsvervanger bij de bank van de Beerzen.

Frederik Vos was een zoon van Adriaen Vos en een broer van Natael Vos. Adriaen Vos was schout van Oirschot geweest namens de heer vóór 1497.⁷⁾ Oirschot had namelijk twee schouten: één namens de plaatselijke half-heer - in die tijd de Merode's - en één namens de hertog als halfheer van Oirschot. Het was gebruikelijk, dat de kwartierschout van Kempenland ook schout van Oirschot was namens de hertog. In veruit de meeste gevallen trad de schout van de hertog metterdaad als „richter" op in Oirschot. De schout van de plaatselijke half-heer was dikwijls ook diens rentmeester. Hij trad veel minder frequent als „richter" op bij de Oirschotse schepenbank.

Adriaen Vos, de vader van Frederik, is waarschijnlijk als schout van de heer moeten aftreden ten gevolge van zijn veroordeling door de kerkelijke rechtbank vanwege de overval op de kerk van Best in 1497.⁸⁾ Hij werd in 1505 schepen en bekleedde bij zijn eerste benoeming reeds de tweede plaats in de rangorde, wat uitzonderlijk was en slechts te verklaren uit zijn vroegere functie als schout. Van 1508 tot 1523 was hij om de drie jaar president-schepen.⁹⁾ In 1527 komt hij weer voor als schout van de heer, (O) maar hij is het vermoedelijk al vóór 1526 geweest, anders was hij wel weer president-schepen geworden in dat jaar.

In 1497 was Adriaen Vos als schout van de heer opgevolgd door Karel Hermanszoon Cleynael.¹¹⁾ Deze was later tevens kwartierschout van Kempenland en als zodanig schout van Oirschot vanwege de hertog, een zeldzame en voor Oirschot bijna onvoorstelbare combinatie. Hij moet van beide functies afstand hebben gedaan vóór 1522, want in dat jaar was hij schepen van Oirschot als tweede in rangorde.¹³⁾ Wat er tussen gezeten heeft, is nog een vraag. Een van de redenen kan geweest zijn, dat de pacht van de houtschat van Kempenland, die niet met het schoutambt te combineren was, hem lucratiever leek.¹⁴⁾ Misschien heeft hij ook gedacht, dat zijn zoon Jan hem zou kunnen opvolgen. Dit is echter niet gerealiseerd, want Adriaen Vos blijkt in 1527 schout van de heer te zijn en in 1526 is Korstiaen Koenen schout van Kempenland.¹⁵⁾

Deze overweging werpt een bepaald licht op een vechtpartij, die in 1526 of vroeg 1527 heeft plaats gehad tussen Jan Karelszoon Cleynael en Frederik en Natael Vos, de zonen van Adriaen. Bij deze vechtpartij zijn aan weerszijden verwondingen toegebracht en het stond nog te bezien, of daar blijvende verminking uit zou volgen. Dit blijkt uit een zoen-accoord, dat daarvoor op 25 januari 1527 gesloten werd.¹⁶⁾ Aan dit zoen-accoord kwamen deken Willem van den Bogaart en de oude priester Wilhem van Petershem als arbiters te pas. Er werd o.a. bepaald, dat Jan Cleynael ook „Adriaen Vos schoutet" moest ontwijken en dat de arbitrage-

commissie na de meimaand opnieuw zou bezien, of er een blijvende verminking bij een van de partijen gevolgd was. Uit deze en andere bepalingen wordt duidelijk, dat er een zeer gespannen situatie tussen beide families moet zijn geweest. Frederik Vos treffen we nu als „richter" van de Beerzen, terwijl Natael later kwartierschout van Kempenland zou worden.¹⁷⁾ Waarom wij deze achtergrond zo uitgebreid hebben behandeld, zal bij het commentaar op het accoord met Frederik Vos duidelijk worden.

NOTEN.

1. De getuigenverklaringen zijn vastgelegd in een schepenoorkonde van 17 maart 1535. Protocol van 1535, fol. XLIi.
2. Een interessante anecdote is, dat wij de grootste paleografische moeite gehad hebben met het woord „horensoen". Het stond niet precies aan elkaar geschreven en aanvankelijk lasen wij het als „horen soen" (haar zoon), wat in de context totaal onmogelijk was. Niet gewend als wij zijn met dergelijke woorden om te gaan, moest er een nachtje slapen overheen komen, voor wij ontdekten, dat het als één woord gelezen moest worden: „horensoen" (hoe-rezoon).
3. Oirschots schepenprotocol van 1526, fol. XCVvo.
4. Ibid. 1541, fol. CX Vnw.
5. Zie over hem Campinia jrg. 13, nr. 50 (juli 1983), blz. 137 e.v., waar hij voorkomt als schuldige partij in een zoen-accoord. Hij komt voor als stadhouder in het Oirschots schepenprotocol van 1526, fol. XLVIvo e.a.; 1527, fol. XLI e.a. en 1530, fol. LXV.
6. Hij wordt genoemd als stadhouder in het protocol van 1530, fol. XLII en naast vele andere malen bij het verlenen van de nieuwe kaart aan het Sint-Joris-gilde van Straten: prot. van 1542, fol. LXIV.
7. Adriaen Vos komt als schout van de heer voor in het protocol van 1492, fol. 6vo, 40v^o en 51 en in het protocol van 1493, fol. Q.
8. J. Lijten, 'Deken van Oirschot overvalt kerk van Best' in Campinia jrg. 11, nr. 41 (jan. 1981), blz. 35 en 'Oirschotse zoen-accorden' in Campinia jrg. 12, nr. 47 (okt. 1982), blz. 168, noot 18.
9. Zie de schepenprotocollen der betreffende jaren.
10. Protocol van 1527, fol. LXVI en XCV.
11. Op 16 oktober aanvaardde hij zijn ambt door de eedsaflegging in handen van Adriaen Brievinck, schout van Hilvarenbeek, als vertegenwoordiger van de heer. Protocol van 1497, fol. XXXvo. Zijn naam wordt ook geschreven als Cleynarts.
12. Hij komt als zodanig voor in het protocol van 1511A, fol. XI; 1511B, fol. llvo; 1518, fol. XXVII. Hij kreeg in 1518 zelfs volmacht van de hoogschout van 's-Hertogenbosch voor heel de Meierij. Prot. van 1518, fol. LVIIIvo.
13. Zie het schepenprotocol van dat jaar.

14. In 1528 blijkt hij pachter te zijn van de houtschat in Kempenland. Prot. 1528, fol. CV en CXX.
15. Op 14 december 1526 blijft stadhouder Thomas de Hoppenbrouwer borg voor Korstiaan Koenen als kwartierschout. Prot. 1526, fol. XCVvo.
16. Prot. 1527, fol. XCV.
17. A.M. Frenken, Genealogieën van eenige voorname, aan elkaar verwante Meierijsche geslachten, 's-Hertogenbosch 1918, blz. 54.

nr. 35

ZOEN-ACCOORDEN VOOR MOORD OP ARDT VAN HEESTERBEEK

nr. 35a 1534 september 15

Met Cornelis Mathyszoon van der Langhryt.
Oirschots schepenprotocol van 1534, fol. LXXXVIII.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Ardt van Heesterbeek
Mede-dader?: Cornelis Mathyszoon van der Langhryt

Zoen-commissie: Geen

Uitspraak: niet van toepassing, daar het zoen-accoord als onderling akte tussen twee families is gesloten.

A. Verzoening aan het einde van de akte vastgesteld.

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

a. zoengeld: 34 gulden in 3 termijnen

2. geestelijke genoegdoening

a. 2 dertigsten in de kerk te Oirschot

c. bedevaart: Trier

d. 2 kaarsen in de kerk te Oirschot

3. schulderkenning

a. vergiffenis vragen komt niet ter sprake

b. wijken: verbanning voor eeuwig uit Oirschot
wijken in herbergen als gewoon

AFWIKKELING

Kwitantie van algehele afdoening per 17 september 1535.
Oirschots schepenprotocol van 1535, fol. LXXXVIIIbis.

COMMENTAAR

Uit de reconstructie van de gebeurtenissen is wel duidelijk, dat aan Cornelis Mathyszoon van der Langhryt, schutter in Oostelbeers, nauwelijks - of beter gezegd volgens onze opvatting helemaal geen - schuld kan worden toegeschreven aan de dood van Ardt van Heesterbeek. Toch wordt juist met hem eerst en wel ver vóór de anderen een zoen-accoord gesloten. Dit doet denken aan overrompeling, vooral omdat bij het sluiten van dit accoord geen commissie van arbiters is opgetreden. Het lijkt erop, dat Cornelis en zijn familie zo zijn geschrokken van het niet-bedoelde gevolg van het optreden der drie mensen tegen Ardt van Heesterbeek en van de felle reactie van diens familie, dat zij allang blij waren, dat met deze overeenkomst de zaak was afgedaan wat hen betrof.

Voor de familie van Heesterbeek betekende deze overeenkomst met de minst-schuldige een sterke uitgangspositie voor hun onderhandelingen met de twee overige betrokkenen.

Het ontbreken van een zoen-commissie lijkt mij beslissend te zijn geweest. Ik kan me niet voorstellen, dat een zoen-commissie - die eenparig diende te besluiten - ingestemd zou hebben met zulke zware eisen, en evenmin, dat zo snel tot een overeenstemming zou zijn gekomen, terwijl er met de meer-schuldigen nog geen overeenkomst was. Het zoengeld van 34 gulden te betalen door de Oostelbeerse schutter, die zeker niet tot de welgestelden behoorde, is zeer hoog, als we dit vergelijken met de 31 gulden te betalen door Frederik Vos uit een welgestelde Oirschotse familie. Ook de bedevaart naar Trier valt uit de toon, als we constateren, dat van Frederik Vos geen bedevaart geëist wordt. De verbanning uit Oirschot is voor een inwoner van Oostelbeers te overzien, omdat hij er „gastgewijze" mocht komen voor rechtszaken en voor de markt.

Het is niet verwonderlijk, dat na de latere gebeurtenissen een kwitantie voor afdoening door deze „dader" op prijs gesteld wordt.

nr. 35b

1535 januari 31

Met Frederik Adriaanszoon Vos
Oirschots schepenprotocol van 1531, fol. XLI d

SAMENVATTING

Slachtoffer: Ardt van Heesterbeek

Mededader: Frederik Adriaanszoon Vos, "richter" van de Beerzen

Zoen-commissie

namens het slachtoffer: Jan van Esch, priester
Jaspar van Esch

Goessen Scepens
 Thomas de Hoppenbrouwer
 namens de mededader: Wilhem van Petershem, priester
 Thomas van de Snepschoet, priester
 Marcelis Walravens, stadhouder van Kempenland
 Jan Mengelen

Uitspraak

- A. Verzoening wordt uitgesproken aan het einde van de eigenlijke zoenakte, nadat in de voorbereidende akte van 5 januari door beide partijen reeds be-loofd was, zich aan de zoen te houden
- B. Voorwaarden
1. materiële vergoeding
 - a. zoengeld: 31 gulden in 3 termijnen
 2. geestelijke genoegdoening
 - a. 3 kloosterwinningsen
 - c. een bedevaart wordt niet verlangd
 3. schulderkenning
 - a. vergiffenis vragen komt niet ter sprake
 - b. wijken: verbanning: 2 jaar uit Spoordonk
 wijken op wegen en in herbergen als gewoon

AFWIKKELING

Kwitantie van algehele afdoening per 23 januari 1536.
 Oirschots schepenprotocol van 1536, fol. XI Vvo.

COMMENTAAR

Het voorliggende zoen-acckoord is vastgelegd in twee akten. In de eerste van 5 januari 1535 wordt de zoen-commissie samengesteld en beloven beide partijen, zich aan de uitspraak te zullen houden. Het zal een soort veiligheidsmaatregel van de zoen-commissie geweest zijn, die niet het risico wou open, dat het resultaat van moeizaam onderhandelen achteraf door de families werd afgekeurd. In de tweede akte van 31 januari - er is meer dan drie weken onderhandeld - wordt de uitspraak vastgelegd, nadat de arbiters „met ryphen raede" daarover „lang ende breet ge-communiceert" hebben. Wij hebben dit nog een paar keer eerder gezien namelijk bij nr. 6 en bij het moeilijke accoord voor een dubbele moord in nr. 12. Dit wijst erop, dat ook hier de situatie moeilijk geweest moet zijn. Die moeilijkheid lijkt mij hier te liggen in de politieke complicaties.

De arbiters

Een vergelijking van de arbiters van dit zoen-accoord met die van het accoord van 1527 tussen Jan Cleynaël en Frederik en Natael Vos zet ons aan het denken. Voor Jan Cleynaël waren arbiter deken Willem van den Bogaart en Jaspar van Esch.

De deken is in 1534 overleden en als kanunnik opgevolgd door Philippus Loeff,¹⁸⁾ maar Jaspar van Esch verschijnt hier weer als arbiter voor de familie van Heesterbeek. De arbiters voor de gebroeders Vos in 1527 waren Wilhem van Petershem, priester, en Jacop van den Eynde. Wilhem van Petershem verschijnt ook hier. Jacop van den Eynde, ons onbekend, kan evenals de deken zijn overleden.

Er is nog een ander verschijnsel bij de arbiters, dat ons te denken geeft. Aan de zijde van de familie van Heesterbeek treedt op als arbiter Thomas de Hoppenbrouwer. Hij was stadhouder geweest van de schout van Kempenland, Karel Cleynaël, maar onder diens opvolger, Korstiaen Koenen, niet lang gehandhaafd en in 1530 vervangen door Marcelis Walravens, die - u ziet het inderdaad goed - hier en nu als arbiter optreedt aan de andere zijde.¹⁹⁾ Het lijkt me niet te gewaagd, om te concluderen, dat hier niet alleen twee families tegenover elkaar staan maar ook twee facties (politieke belangen-groeperingen). Dat daarbij door bepaalde personen wel eens geswitched is, mag slechts een vreemdeling in het Jerusalem der Oirschotse politiek verwonderen.

Jaspar van Esch en zijn broer Jan, rector en later pastoor van Best, zijn nog niet eerder als arbiter in de tot nu gepubliceerde zoen-accorden voorgekomen. Zij waren natuurlijke zonen van Henrick van Esch, priester, die reeds meermalen als arbiter voorkwam.²⁰⁾ Ook Thomas de Hoppenbrouwer, Marcelis Walravens en Jan Mengelen kwamen niet eerder als arbiter in onze zoen-accorden voor. Wilhem van Petershem hebben wij reeds vele malen als zodanig ontmoet, Thomas van de Snepschoet in zoen nr. 31.

De uitspraak

Hoewel de onderhandelingen langdurig en moeizaam geweest zijn, is de uitspraak gematigd. Er zijn duidelijk bekwame onderhandelaars aan het werk geweest. Een Vos laat zich niet overrompelen zoals de Oostelbeerse schutter. Geen hoog zoengeld, geen bedevaart, geen bijzondere bepalingen. De kloosterwinningsen zullen wel telkens honderd zielmissen zijn.

Over de verbanning is de onderhandeling wel het moeilijkst geweest. Waarschijnlijk heeft de familie van Heesterbeek onder Spoordonk gewoond of onder Boterwijk, wat in die tijd tot de herdgang Spoordonk werd gerekend. De commissie behoudt zich een eventuele wijziging voor, als veranderende omstandigheden dat zouden vragen. Welke omstandigheden men op het oog heeft, blijft in het ongewisse. Het is begrijpelijk, dat de algehele afdoening in deze omstandigheden in een kwitantie zou worden vastgelegd. Maar Frederik Vos was daarmee niet tevreden en liet achteraf de feitelijke gebeurtenissen via getuigenverklaringen in een schepenkonde vastleggen. Deze verschaftte ons de gegevens voor een toereikende reconstructie van de feitelikheden.

NOTEN

18. L.H.C. Schutjes, Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch, deel V, Sint-Michielsgestel 1876, blz. 366.
19. Thomas de Hoppenbrouwer, een blijkbaar zeer irritant man, is als dader ter sprake gekomen in zoen nr. 28 in 1520. Campinia, nr. 50, blz. 137-140. Adriaen Vos trad daar als zijn arbiter op. Er is intussen heel wat gebeurd.
20. Het laatst in de nrs. 26 en 29. Jaspar was schepen geweest in 1524, 1527, 1530 en 1533 en zou president-schepen worden om de drie jaar van 1536 tot 1554, in welk jaar hij op 22 december stierf. Zie de protocollen der betreffende jaren.

nr. 35c

1535 maart 9.

Met Jacop Goyaertszoon Kultens, schutter van Middelbeers.

(In de getuigenverklaringen wordt hij Kultkens genoemd.)

Oirschots schepenprotocol van 1535, fol. XLI gvo.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Ardt van Heesterbeek

Dader: Jacop Goyaertszoon Kultens

Zoen-commissie

namens het slachtoffer: Mr. Henrick Adriaenszoon van Vucht,
 pastoor van Oirschot
 Henrick van der Lulsdonck
 Goessen Scepens

namens de dader: Wilhem van Petershem, priester
 Philips van den Doeren
 Gysbrecht Hacken

Uitspraak

- A. Verzoening uitgesproken aan het eind der akte, nadat in het begin daarvan beide partijen hadden beloofd, zich aan de zoen te houden.
- B. Voorwaarden
 1. materiële vergoeding
 - a. zoengeld: 42 gulden in 3 termijnen
 - b. de kosten van het zoen-accoord (niet gespecificeerd)
 2. geestelijke genoegdoening
 - a. 2 dertigsten

- c. bedevaarten: Geel („Sint Dingen" Dingena of Dymphna)
 Trier afkoopbaar voor een bedrag, dat nader
 Keulen door de arbiters bepaald zal worden
- d. 2 kaarsen bij voetval in de kerk van Oirschot
3. schulderkenning
 - a. voetval met vergiffenis vragen in de kerk van Oirschot
 - b. wijken: verbanning voor eeuwig uit Oirschot
 wijken op wegen en in herbergen als gewoon

AFWIKKELING

Hierover is niets gevonden.

COMMENTAAR

De arbiters

Nadat wij in de vorige zoen geconstateerd hebben, dat de keuze van de arbiters betekenisvol kan zijn, ligt het voor de hand ook hier naar een betekenis te zoeken. Aan beide zijden komt één arbiter voor uit de vorige zoen: aan de zijde van de familie van Heesterbeek Goessen Scepens, aan de andere zijde Wilhem van Petershem. Hij was een zeer ervaren man en had waarschijnlijk groot gezag mede door zijn verwantschap met de Merode's. Het zou me niet verwonderen, dat tegenover hem Jan van Esch, de rector van Best, door de familie van Heesterbeek te licht bevonden is. Zij vroegen dan deze keer ook Mr. Henrick Adriaenszoon van Vucht, die als pastoor van Oirschot meer tegenwicht bood aan Wilhem van Petershem, ook al was hij tot dan toe nooit arbiter geweest, wat overigens begrijpelijk is, omdat hij vermoedelijk nog niet zo lang pastoor was. Naast hem vroegen zij Hendrick van der Lulsdonck, alias Heyn de Verwer, oud-schepen en ook wel een man van gezag, afkomstig uit Spoorndonk, die wij als arbiter ontmoet hebben in zoen nr. 32.

Aan de kant van de dader zien we Philips van den Doeren met een lange staat van dienst als vorster in Oirschot, een vergelijkbaar beroep, die zich goed in de situatie van de dader kon verplaatsen. Wij zagen hem al als arbiter in zoen nr. 26 en 29. De derde arbiter van de dader, Gysbrecht Hacken, is ons onbekend. Vermoedelijk was hij uit Middelbeers.

De bepalingen

Als we de voorwaarden, die aan Jacop Kultens werden opgelegd, vergelijken met die van Cornelis van de Langryt, komt Kultens betrekkelijk goed eraf. Het zoengeld van 42 gulden valt niet buiten de gebruikelijke orde. Van de bedevaarten hoeft alleen die naar Geel in feite gedaan te worden. Deze bedevaart zo dichtbij kwam tot nog toe niet voor. De afkoopsom van de bedevaarten naar Trier en Keulen zal later worden vastgesteld. Dit duidt er wel eerder op, dat het bedrag zal meevallen. Opvallend is, dat hier weer een voetval met vergiffenis vragen geëist

wordt en wel blootsvoets en in ondergoed, terwijl we gedacht hadden, dat dit gebruik aan het verdwijnen was. Het lijkt erop, dat de familie van Heesterbeek tot de uiterste grenzen van de mogelijkheden is gegaan. In deze omstandigheden verwondert het ons ten zeerste, dat er geen kwitantie van afdoening te vinden was.

ENKELE CONCLUSIES

De functie van "richter" in de Beerzen is door Frederik Vos wel gezien als de eerste stap in een carrière als bestuurder. Vooral als we bedenken, dat zijn broer Natael later kwartierschout van Kempenland werd, is dit zeer aannemelijk. Het was voor hem dan ook zeer belangrijk van alle blaam in het uitoefenen van zijn functie gezuiverd te worden. Dat lijkt de reden, dat hij de feitelijke toedracht middels een getuigenverklaring in een schepenkonde deed vastleggen. Het zoen-accorde, waaruit het meer of minder schuldig zijn niet blijkt, zou immers altijd tegen hem gebruikt kunnen worden.

Deze getuigenverklaring gaf ons voor het eerst inzicht in datgene, wat er aan de zoen-accorden vooraf ging. Het is niet te ontkennen, dat Ardt van Heesterbeek de eigenlijke schuldige is. Het is echter ook nu nog zo, dat men, als de schuldige slachtoffer wordt, gauw geneigd is diens schuld te vergeten, zeker als er kans is de schuld te schuiven op overheidsfunctionarissen en nog meer zeker als er kans is de schuld te schuiven op iemand van de politieke tegenpartij.

Wij hebben tot nu toe bij het behandelen van de Oirschotse zoen-accorden gesproken over moord en doodslag. We zullen dit blijven doen, omdat we geen betere formulering kunnen geven, daar in de zoen-accorden de mate van schuldigheid over het algemeen absoluut duister blijft. Wij mogen de woorden moord en doodslag echter nooit in de strikte zin uitleggen en nog minder in strikt-juridische zin. Zij betekenen slechts, dat er in feite een dodelijk slachtoffer is gevallen.

Wanneer we hierbij nog bedenken, zoals reeds eenmaal geconstateerd is, dat in die tijd vele slachtoffers van verwonding bezweken, die door de huidige medische praktijk gemakkelijk gered hadden kunnen worden, is er toch geen reden, om uit het voorkomen van een groot aantal zoen-accorden in Oirschot te concluderen tot een „bewijs, dat de zeden van de bewoners der heerlijkheid Oirschot nog ruw waren".²¹⁾ Deze denigrerende opmerking, die door A. v. Sasse v. Ysselt even uit de losse pols gemaakt wordt, toont zoals diens hele publikatie meer zijn eigen oppervlakkigheid en gebrek aan historische kritiek dan de waarheid van zijn hautaine bewering. Integendeel toont de uiterst zorgvuldige werkzaamheid van de zoen-commissies, die wij tot nog toe hebben trachten te ontleden, ondanks alle fouten die er nu evengoed zijn, een hoog zedeijk en innerlijk-cultureel niveau.

NOOT

21. A. v. Sasse v. Ysselt, Tenige zoenbrieven' in Taxandria jrg. VIII (1901), blz. 256.

CAMPINIA

driemaandelijke uitgave van het
Streekarchief Zuid-Oost Brabant

14e jaargang, nr. 53

april 1984

Redaktie : Streekarchief Zuid-Oost Brabant, rayondepot Oirschot
Postbus 144, 5688 ZJ Oirschot
telefoon 04997 - 5245

INHOUD

De prijs van een abonnement bedraagt *f* 17,— per jaar, bij vooruitbetaling te voldoen op postgirorekening 47.16.46 van het Streekarchief Zuid-Oost Brabant te Eindhoven, onder vermelding van "Campinia".

De prijs van losse nummers bedraagt *f* 4,25 per stuk. Ook nummers van voorgaande jaargangen zijn nog in beperkte aantallen bij de redaktie te bestellen.

Indien opzegging niet schriftelijk is medegedeeld vóór 1 december van het lopende jaar, wordt het abonnement automatisch met een jaar verlengd.

Copyright : Streekarchief Zuid-Oost Brabant.
Lay-out en drukwerk : Maras Drukkerij, Middelbeers.

Overname van artikelen of gedeelten daaruit is meestal toegestaan. U dient dit wel van te voren schriftelijk aan te vragen bij de redaktie.

ISSN 0166-6959

Omslag : gedeelte uit de kaart Ducatus Brabantiae
van Jacob van Deventer, uit 1558.

	blz.
I. Het kleine godsdienstige monument in Meerveldhoven en Zeelst door Jacq. F.C.M. Bijnen	52
De oudst herkenbare revolutie in Oirschot door J. Lijten	57
waarin opgenomen: Lijst van schepenen van Oirschot tot 1400	61
111. Het Rederijkersgilde van Sint Catharien door Toke van de Ven - Lommers	66
IV. Oirschotse zoen-accoorden A. Zoenen wegens doodslag nrs. 36 - 40 door J. Lijten m.m.v. L. v.d. Mierden	67
V. Hulpmiddelen bij archiefonderzoek	79
Mededeling	95

I. HET KLEINE GODSDIENSTIGE MONUMENT

in Meerveldhoven en Zeelst
door Jacq. F.C.M. Bijnen

WEGKRUIS PROVINCIALEWEG, MEERVELDHOVEN

Aan de voet van het kruis staat op een bronzen plaat de tekst:
*Aan den Z.E. Heer F. v. Wetten, O Praem. v.d. Abdy v. Grimbergen
Op zijn gouden priesterfeest uit dankbaarheid aangeboden door
parochianen, familie en vrienden.
Meerveldhoven, 8 april 1940, Cephass St. Faec.*

Omschrijving:

Een hardhouten kruis met bronzen corpus. Daarboven, vast op het kruis twee dakvormig bevestigde schutplanken, met daaronder een lantaarn met elektrische verlichting. Voor het kruis een houten knielbank. Het geheel staat in een bloemperk, afgezet met spoorbielzen. Kruis en perk worden goed onderhouden.

Plaats:

Dit kruis staat sinds 1977 aan de Provincialeweg tegenover het pand met huisnummer 66. Daarvoor stond het aan de overzijde van de weg, rechts naast het pand met nummer 70. De ondergrond is eigendom van de gemeente Veldhoven.

Oprichting:

Bij gelegenheid van het gouden priesterfeest van de Norbertijner pater Johannes Franciscus van Wetten, op 8 april 1940, werd aan hem dit wegkruis aangeboden. Het ontwerp is van de Amsterdamse kunstenaar Cephass Stauthamer. Het kruis werd op 28 april 1940 onder grote belangstelling door pater Van Wetten, bijgestaan door deken Van de Ven, plechtig ingezegend.

Pater van Wetten werd geboren te Meerveldhoven op 15 november 1863. Hij was Premonstratenzer-kanunnik der Abdij van Gimbergen en droeg zijn eerste H. Mis op te Meerveldhoven op 20 april 1890.

Gedurende zijn missie-arbeid in Canada bekleedde hij een pastoraat in Wetaskiwin in de provincie Alberta. Hij overleed op 8 juni 1948.

H. HART-BEELD BLAARTHEMSEWEG, ZEELST

Omschrijving:

Het beeld is gemaakt uit zachte natuursteen en staat op een hardstenen zuil van ca. 1,60 meter hoog. Helaas is de rechter hand van het beeld er af. Verder verkeert het in een goede staat van onderhoud. Het beeld is vervaardigd door de beeldhouwer August Falise uit Wageningen.

Plaats:

Dit beeld staat in een plantsoentje aan de overzijde van de R.K. pastorie aan de Blaarthemseweg. Tot voor enkele jaren stond het op ongeveer 35 meter ter linkerszijde van de huidige plaats aan de hoek van de weg. De grond is eigendom van de R.K. parochie van de /1. Willibrordus.

Oprichting:

Op 19 juni 1926 werd dit beeld aan de toenmalige pastoor van Zeelst geschonken bij gelegenheid van zijn 40-jarig priesterschap. Het was een geschenk van de gehele parochie. Een speciaal comité had hiervoor 2300 à 2400 gulden ingezameld on-

Opschrift voorkant zuil:
KOMT TOT MIJ.

Linker zijkant zuil:
*Bij het 40-jarig priesterfeest van pastoor J.J. Kluytmans
aangeboden door de parochianen van Zeelst, a.d. 19 juni 1926.*

Rechts op de voet van het beeld de naam van de maker:
Aug. Falise, 1926.

der de parochianen. Onder grote belangstelling werd het door de pastoor op die dag ingezegend.

Pastoor Joannes Josephus Kluytmans was geboren te Oisterwijk op 21 februari 1861 en pastoor te Zeelst vanaf 23 september 1905 tot aan zijn overlijden in oktober 1926.

KAPEL "MARIA TER WELSCHAP" TE STRIJP, EINDHOVEN

In de console een gedenksteen met de tekst:
*"Moeder Maria ter Welschap uit dankbaarheid voor Uwe bescherming
v.d. oorlog 1940/'45, 1 Nov. Anno Sancto 1950,
De Parochie St. Theresia."*

Omschrijving:

Bakstenen aan drie zijden open gebouwtje met een leien puntdak. Een vierkant grondoppervlak met zijden van ca. 3,5 meter.

In de kapel staat op een gemetselde console een uit hout gebeiteld Mariabeeld. Oorspronkelijk stond er een ander Mariabeeld. Jammer genoeg hebben vandalen tot tweemaal toe een Mariabeeld dermate beschadigd dat herstel onmogelijk was. Bij een van deze vernielingen werd het beeld zodanig beschadigd, dat het de beeltenis van de H. Maria in een gewaad met korte mouwen liet zien. Hierdoor ontstond in de volksmond de benaming: "het kapelletje van Maria met de korte mouwtjes".

Het huidige beeld dateert uit 1895 en is gemaakt door de Bossche beeldhouwer H. van der Geld.

Gedurende de maanden mei (Mariamaand) en oktober (rozenkransmaand) staat dit kapelletje in de bijzondere belangstelling.

Plaats:

De kapel staat in een plantsoentje met hoge bomen aan het kruispunt Sliffertsestraat - Heerbaan. Het staat met de achterkant naar de Sliffertsestraat gekeerd. De grond werd destijds door de familie Brans beschikbaar gesteld. In een later stadium heeft de gemeente Eindhoven de grond overgenomen, waarbij de clause is opgenomen, dat het kapelletje nooit mag worden verwijderd. De kapel is derhalve van de St. Theresia-parochie van Strijp.

Oprichting:

Het kapelletje is een geschenk van de parochianen van de Theresiaparochie aan wijlen kapelaan Van Oort. Het werd hem aangeboden bij gelegenheid van zijn 12½ jarig priesterfeest.

Het is geplaatst uit dankbaarheid aan de H. Maagd Maria, dat door haar voorpraak gedurende de oorlog het stadsdeel Strijp, i.c. de Theresiawijk, gespaard is gebleven voor rampen.¹⁾

1) Verschillende gegevens, ontleend aan een artikel van Paul Peeters in het parochieblad van de Theresiaparochie, 1983.

II. DE OUDST HERKENBARE REVOLUTIE IN OIRSCHOT

door J. Lijten

Op 2 juni 1983 hield professor Dr. K.F.E. Veraghtert voor het T.I.H.O. een uiteenzetting over enige handelsverdragen, gesloten tussen België en Nederland in de negentiende eeuw, en met name over de effectiviteit van die verdragen. Het was een amptelijke van een bijdrage die hij verzorgde met Ingrid van Berkel.¹⁾ Zijn aanpak, om zo duidelijk mogelijk de resultaten van overeenkomsten te analyseren, inspireerde mij, om deze methode - op bescheiden schaal - toe te passen op de oudste te documenteren omwenteling, die in Oirschot heeft plaatsgevonden. Het kan leerzaam zijn, om na te gaan, of accoorden op lager en dus beter overzienbaar niveau meer of minder effect sorteren - en dan ook hoeveel meer of minder - dan accoorden op hoger niveau. De bedoeling van dit artikel is, om vergelijkingsmateriaal aan te bieden van één accoord, gesloten op het allerlaagste, plaatselijke niveau.

Wij zijn in de gelukkige omstandigheid, dat vrij goed is na te gaan, hoe de bestuursituatie in Oirschot was vóór en na de omwenteling, die werd vastgelegd in de oorkonde van hertogin Johanna van 1378.²⁾ Men zal misschien opmerken, dat er dan geen sprake is van een accoord maar van een beslissing van boven af. Het is echter niet juist, om de betreffende oorkonde als zodanig te zien. Een dergelijke centralistische bestuursuitoefening was voor die tijd ondenkbaar. Als het een beslissing van boven af zou zijn geweest, is het ook onverklaarbaar, dat de regeling voor Oirschot zozeer afwijkt van de regeling voor de meeste belangrijke plaatsen in de Meierij.³⁾ Als de Oirschotse mensen de kwestie aan de hertogin hadden voorgelegd, voordat zij tot een overeenstemming waren gekomen, had de hertogelijke raad zich met de zaak moeten bemoeien en zou deze bemoeienis en de argumenten voor de beslissing in de akte genoemd zijn. Ook de onvolledigheid van de akte is een argument voor de mening, dat de beslissing niet van de hertogin is uitgegaan. Uit de tekst blijkt alleen, dat de schepenen het eerste jaar na hun aftreden niet herbenoembaar zouden zijn en in dat jaar de functie van gezworenen zouden vervullen. Slechts uit de constante traditie in Oirschot blijkt, dat zij ook het tweede jaar niet herbenoembaar waren en dan de functie van raadsliden vervulden. Er moest dus meer zijn afgesproken dan de hertogin heeft opgenomen in de akte. Van deze traditie vonden wij ook elders geen authentieke formulering, wat verklaarbaar voorkomt, omdat zij nooit bestreden is.

Dat het onderling accoord van de Oirschotse mensen in een hertogelijke akte werd vastgelegd, was niet vreemd. Immers voor een verandering in de plaatselijke bestuursstructuur had men de hertogelijke goedkeuring en bekrachtiging nodig. Daarnaast was het ook gewenst, dat een dergelijke ingrijpende beslissing, die zeker niet zonder strijd tot stand gekomen was, door een buiten-Oirschotse en liefst een hogere instantie werd geregistreerd.

Wanneer er gesproken wordt over revolutie, denkt men gemakkelijk aan een volksoproer. Het is echter duidelijk, dat een revolutie meestal niet van onder af op groeit, maar georganiseerd wordt door de sub-top. Of in Oirschot in de veertiende eeuw de bevolking in groten getale gemoeid is geweest in de strijd op bestuurlijk niveau, blijft een open vraag. Er is geen enkele aanwijzing voor. Zeker heeft de sub-toplaag zich verzet tegen het steeds kleiner worden van de oligargische groep van regenten. In feite hebben in Oirschot de zittende schepenen bepaald, wie het volgend jaar schepenen zouden zijn. Dikwijls werden zittende schepenen ook weer voor het volgend jaar benoemd. Het is zelfs meermalen voorgekomen, dat de complete ploeg van zeven schepenen in het opvolgende jaar aan het bewind bleef.

Hoewel de Oirschotse schepenprotocollen bij de brand van de kerk in 1463 verloren zijn gegaan, kunnen we toch de lijst der schepenen vóór die tijd tot een hoog percentage opmaken, omdat de Oirschotse schepenen de gewoonte hadden - in afwijking van de schepenen der meeste andere plaatsen - om in de aanhef van bijna alle akten de namen van alle schepenen in min of meer hiërarchische orde te vermelden. Helaas beschikken we niet over de namen der gezworenen en raadslieden. Wel weten we, dat er reeds in 1337 gezworenen waren en ook, dat hun speciale taak bestond in het beheren van de gemeynt.⁴⁾ Voor het bestaan van raadslieden vóór 1378 is geen enkele positieve aanwijzing, maar als deze derde stoel in het regentencollege in dat jaar zou zijn ingevoerd is het zwijgen van de akte over zulk een belangrijke vernieuwing onbegrijpelijk. Wij zullen ons noodgedwongen moeten beperken tot de ambtswisseling bij de schepenen.

Het is begrijpelijk, dat degenen, die in aanmerking meenden te komen voor een schepenfunctie, met lede ogen zagen, dat de zittende schepenen trachtten nieuwkomers te weren en daarom zichzelf herhaaldelijk herbenoemden. Hoe zij hun aktie hebben gevoerd, blijft in het duister. Wij kennen alleen het resultaat, dat werd vastgelegd in de bepaling, dat de aftredende schepenen in het opvolgende jaar gezworenen zouden zijn. Slechts uit de constante praktijk, die vanaf 1378 gevolgd werd, blijkt dat tevens overeengekomen moet zijn dat zij het daarop volgende jaar raadslieden zouden zijn en pas in het derde jaar na hun aftreden herbenoembaar zouden worden als schepenen.

Als deze afspraak geëffectueerd werd, zouden in de loop van twee jaar vele nieuwe personen tot de groep der regenten toetreden, waarna de mogelijkheid reëel was, dat de gelederen van deze enigszins uitgebreide groep van regenten zich weer zouden sluiten. De sub-top, nu top geworden, had dan zijn doel bereikt en wat was meer voor de hand liggend dan te trachten deze positie te consolideren? We willen daarom in twee tabellen de successie der schepenen tot 1378 en die na 1378 vergelijken. Om tot een duidelijke vergelijkingsmogelijkheid te komen, hebben wij de 22 jaren tot en met 1378 vergeleken met de 22 jaren daarna. Wij beperkten ons tot die 22 jaar, omdat vóór 1356 te weinig schepenen bekend zijn om ons tot enige conclusie te kunnen voeren. In beide perioden van 22 jaar zijn van 5 jaar de

namen der schepenen niet bekend. Daardoor zijn wel verscheidene jaren onvergelijkbaar, maar wij houden genoeg vergelijkbare jaren over, om tot een gefundeerde conclusie te komen.

De eerste kolom maakt ons duidelijk, dat in die periode over het algemeen de meerderheid der schepenen van het ene jaar in het volgende jaar weer schepenen waren. Uit de tweede kolom blijkt, dat de schepenen inderdaad niet terugkeerden vóór het derde jaar. De ene (schijnbare) uitzondering is, dat een schepen van 1379 in 1380 weer optreedt. Althans de naam Henrick van Aerle komt in beide jaren voor. Er kunnen natuurlijk twee personen met dezelfde naam geweest zijn en gezien de dwingende taal der cijfers over de gehele lijn menen we dat te mogen aannemen, zodat wij concluderen, dat het effect van het accord van 1378 100 procent geweest is. Ook een controle over de volgende anderhalve eeuw leverde geen enkele herbenoeming van een schepen op vóór het derde jaar.

Oirschot neemt hiermee een unieke positie in binnen de Meierij, waar, zover ons bekend is, nergens een dergelijke regeling gold.

Een verklaring voor de uitzonderlijke effectiviteit lijkt voor de hand liggend. In twee jaar tijds was het oligargische regentencollege meer dan verdubbeld. Het was zaak voor deze nieuwkomers, om geen enkele schending toe te laten. Dan zou het hek van de dam zijn en zouden zij weer gemakkelijk door de oudere zware jongens worden verdrongen. Maar ook voor de oude regenten was het zaak aan de afspraak vast te houden, anders zou opnieuw een kleine oligarchie kunnen ontstaan, waar zij buiten gesloten werden.

Als onze redenering juist is, komt er een argument extra om de groep gesloten te houden. Men komt slechts om de drie jaar aan de beurt om schepenen te worden, zodat een onderbreking van de regelmaat een grotere kans meebrengt om niet meer herbenoemd te worden. Wij hebben de mogelijkheid om het percentage schepenen, dat na drie jaar herbenoemd werd vóór en na 1378, te vergelijken. In de 13 jaar vóór 1378, waarover deze berekening kan worden gemaakt, werden 46 schepenen benoemd, die drie jaar daarvoor ook schepenen waren geweest, dat is juist boven 50% van de in totaal 91 benoemde schepenen. In de 12 jaren na 1378, waarover deze gegevens beschikbaar zijn, werden 53 schepenen benoemd, die drie jaar daarvoor ook schepenen waren, dat is iets boven 62% van de in totaal 84 benoemde schepenen. Een duidelijke toename dus, die een bevestiging is van onze zienswijze.

Men kan uit één geval natuurlijk geen algemeen geldende conclusie trekken. Wij menen echter een tendens te bespeuren in deze richting: hoe kleiner de schaal, hoe concreter en beter controleerbaar de afspraak, des te groter zal de effectiviteit van een overeenkomst zijn.

	1	2	3
1357	6		
1358			
1359		5	4
1360	7		5
1361			
1362		5	5
1363	7		5
1364	7	7	
1365	4	4	4
1366	7	4	4
1367	3	3	2
1368	4	2	2
1369			
1370		7	4
1371		-	-
1372		2	
1373	7	-	
1374	6	6	
1375	4	3	3
1376	6	3	3
1377			
1378		3	3

Kolom 1: Aantal schepenen dat in het voorgaande jaar ook schepen was

Kolom 2: Aantal schepenen dat twee jaar van te voren ook schepen was

Kolom 3: Aantal schepenen dat drie jaar van te voren ook schepen was

- : niet vergelijkbaar

LIJST VAN SCHEPENEN VAN OIRSCHOT TOT 1400

	1	2	3
1379	0		3
1380	1	0	
1381			
1382		0	3
1383			
1384		0	
1385			
1386		0	
1387			
1388		0	
1389	0		4
1390	0	0	
1391	0	0	6
1392	0	0	5
1393	0	0	6
1394	0	0	4
1395	0	0	5
1396	0	0	4
1397	0	0	4
1398			
1399		0	5
1400	0		4

Ofschoon het de algemene regel was bij de Oirschotse schepenbank om in haar akten de namen van de zeven schepenen te noemen, zijn er wel uitzonderingen, zodat wij van enkele jaren de namen van minder dan zeven schepenen kennen.

Sommige mensen schijnen geneigd te zijn om aan te nemen, dat er geen schepenbank bestond of dat deze althans geen schepenakten heeft uitgegeven vóór het jaar, waaruit een akte bekend is. Dit gaat natuurlijk niet op. Een duidelijk bewijs hiervoor vonden wij in het Oirschots schepenprotocol van 1542, waar bij een opwinning een beroep werd gedaan op "scepnenbrieven van Bocxtel ende van Oirschot onder date dusent driehondert ende achte opten jairsdach".⁵⁾

Onze lijst zal enkele afwijkingen te zien geven van eerdere publikaties door andere auteurs, die uitgingen van het gebruik van de Paasstijl door de Oirschotse schepenen naar analogie van het algemeen gebruik in de Meierij. Voor zover wij hebben kunnen nagaan, gebruikten de Oirschotse schepenen in hun akten steeds Kerststijl, terwijl de schepenen ook met Kerstmis op- en aftreden. Zij hebben dit volgehouden - met een korte onderbreking rond 1487, toen een nieuwe secretaris enkele jaren jaardagstijl gebruikte - tot na 1540. In dat jaar gingen de Oirschotse schepenen op- en aftreden op de jaardag (1 januari). Niet zolang daarna, maar de exacte datum is nog niet vastgesteld, gingen zij over op jaardagstijl.

Na overweging van voor en tegen hebben wij de bronvermelding achterwege gelaten, omdat wij meenden te moeten kiezen tussen geen bronvermelding of volledige bronvermelding met eventuele uitleg. De enkele lezer, die in een bepaald geval de bron wil verifiëren, kan zich te allen tijde tot het rayondepot Oirschot wenden.

Er is een reële mogelijkheid, dat uit ons onbekende archieven ontbrekende Oirschotse schepenen voor den dag komen. Voor alle tips houden wij ons gaarne aanbevolen.

- 1343 Danel Voren Bertensoen
Henric Jordens Brantsoen
Didderic van Overlaer
Gherart van Mellincrode
- 1349 Danel van den Stadecker
Godevart van der Ameyden
Didderic van Overlaer
Gherart van Mellincrode
Didderic Willemszoen van Aerle
Jhan van Blaertem
- 1351 - 1352
Danel van den Stadecker
Gerit van Mellincroede
Godevaert van der Ameyden
Didderic Willemszoen was van Aerle
Didderic van Overlaer
Heinric van Heersel
Johan van Blaerthem
- 1356 Godevaert van der Hameyden
Henric Brant
Henric van Aerle
Jan die Moelner *)
Didderic Didderics Neven zoen
Didderic van Overlaer
Jan Eckermans
*) is vermoedelijk Jan van Blaerthem
- 1357 Godevaert van der Hameyden
Henric Brant
Heinric van Aerle
Jan van Blaertem
Didderic Didderics Neven zoen
Didderic van Overlaer
Jan Eckerman
- 1359 - 1360
Heinric Brant
Jan van Blaertem
Didderic Didderics Neven zoen
Didderic van Overlaer
Jan Eckerman
Hein Goeswynssoen
Daneel Henrics 's Crommen zoen
- 1362 - 1363 - 1364
Henric Brant
Jan van Blaertem
Diederic Diederic Neven zoen
Jan Eckerman
Henric Goeswynszoen
Godevaert van Rutte
Diederic van Westelbeerse
- 1365 - 1366
Jan Eckerman
Didderic Didderics Neven zoen
Goedevaert van Rut
Willem Andriessoen van Straten
Didderic van Westelberse
Heinric Janssoen van der Capellen
Maes van der Capellen
(v.d. Snepscoet)
- 1367 Henric Brant
Henric van Aerle
Art van der Braken
Danel Henrics Crommen zoen
Willem Andriessen (van Straten)
Didderic Didderics Neven zoen
Maes van den Snepscoet
- 1368 1370
Henric Brant
Henric van Aerle
Art van der Braken
Henric Vos van Beers
Didderic Didderics neven zoen
Didderic van Westelbeers
Art van den Hoevel
- 1372 Henric Brant
Diederic Diederics Neven zoen
Willem Andriessoen (van Straten)
Jan Ackerman
Jan Henricssoen Crommen
Peter van de Loect
Joerden van der Teynden

- 1373 Hendrick Brant
Didderick Diddericx Neven soen
Willem Andriessoen van Straten
Jan Eckerman
Jan die Cromme
Peter van den Loect
Jordaen van der Teynden
- 1374 Diederic Diederics Neven zoen
Willem Andriessoen (van Straten)
Jan Eckerman
Jan Henricssoen Crommen
Peter van den Loect
Henric Arts Snyders
Jorden van der Teynden
- 1375 Willem Andriessoen (van Straten)
Henric van Arle
Didderic Henrics Crommen zoen
Peter van den Loect
Henric Arts Snyders zoen
Jorden van daar Teynden
Jan van der Hofstat
- 1376 Willem Andriessoen (van Straten)
Henric van Arle
Diederic Henricssoen Crommen
Peter van den Loect *)
Jorden Brant
Jorden van der Teynden
Jan van der Hofstat
*) vervangen door Goeswyn van der Meere
- 1378 Wilhem Andriessoen (van Straten)
Jan die Cromme
Henrick Voss
Goeswyn van der Meer
Jan van der Hofstat
Jan die Walsch
Jorden van der Teynden
- 1379 Wouter van Audenhoven
Wouter van Aerle
Henric van Aerle
Jan Rutgerssoen van Audenhoven
Jorden Brant
Peter van den Loect
Henric Smit
- 1380 Jan van den Stadecker
Willem van Aerle
Henric van Aerle
Gylis Zegherszoen
Dideric die Cromme
Jan van den Raffendonc
Godevaert Eckermans van Best
- 1382 Wouter van Audenhoven
Henric Vos van Beers
Jan Rutgerssoen van Audenhoven
Peter van den Loect
Govaert Govaerts van den Meerven
Peter van den Scoet
Henric Gerits Bertensoen van Aerle
- 1384 Willem Andriessoen (van Straten)
Jen die Cromme
Jan van den Stadecker
Jorden van der Teynden
Jan die Walsche
Goeswyn van der Meer
Jan van der Hofstat
- 1386 Heinric Vos van Beerse
Jan Rutgherssoen van Oudenhoven
Diederic die Cromme
Joerden Brant
Godevaert Eckermans
Jan Henricssoen van Aerle
Joerden van den Braken
- 1388 Wouter van Audenhoven
Alaert Wuest
Arnt van der Braken
Godevaert Brant
Corstiaen die Cromme
Peter van den Scoet
Peter van den Loect

1389 Henric Vos
 Jorden Brant
 Wouter van Gunterslaer
 Godevaert Eckermans
 Willem van Heersel
 Jan Henrickssoen was van Aerle
 Jan die Gruyter van Roedereyghen

1390 Willem Andriessoen van Straten
 Jorden van der Teynden *)
 Gosewyn van der Mere
 Jan van der Raffendonck
 Jan van der Hofstat
 Henrick Janssoen van den Schoet
 Didderick Goeswyn Didderies
 Neven soen
 *) vervangen door Jan die Crom

1391 Wouter van Audenhoven
 Alaert Wuest
 Arnt van der Braken
 Goedevert Brant
 (= Goedevert van den Meerven)
 Corstiaen die Cromme
 Peter van den Loect
 Jan Henricksoen was van Jans
 (= Jan Heynen Aelbrechts van Best)

1392 Willem van Aerle
 Henric Vos
 Joerden Brant
 Jan die Gruyter van Rodereyghen
 Goedevert Eckermans
 Wouter van Gunterslaer
 Arnt Heylwich Ghene soen

1393 Willem Andriessoen was
 (van Straten)
 Jan van der Raffendonck
 Jan die Cromme
 Goeswyn van der Meer
 Jan van der Hofstat
 Hendrick Janssoen was van den Scoet
 Diederick die Scoenmaker

1394 Wouter van Audenhoven
 Peter van den Loect
 Jan Bruijsten
 Godevaert van den Meerven
 Jan Henrickssoen was van Aerle
 Jorden van der Teynden
 Jan Henricssoen was van Jans

1395 Henric Vos
 Jorden Brant
 Godevert Ackermans
 Wouter van Gunterslaer
 Henric Ghene
 Godevert Godevert Deliën
 Arnt Heylghene

1396 Willem Andriessoen van Straten
 Jan van der Raffendonck
 Jan die Cromme
 Jan die Gruter van Rodereyghen
 Henric van der Schoet
 Peter van der Schoei.
 Jan van Boirt

1397 Wouter van Oudenhoven
 Jan Bruysten
 Godert van (de) Meerven
 Goeswijn van der Meer
 Joerden van der Teynden
 Rutger Henricx heer Godertssoen
 Gijsbert Scheers

1399 Wilhem Andriessoen was
 (van Straten)
 Joerden Brant
 Jan die Cromme
 Jan die Gruyter van Rodereyghen
 Jan Henrickssoen was van Aerle
 Henrick van den Schoet
 Jan van Boert

1400 Goeswyn van der Meer
 Godevert van den Meerven
 Rutger Henrics her Godertssoen was
 Jorden van der Teinden
 Jorden van der Braken
 Jan van der Hoffstat
 Jacob van Essche

NOTEN

1. Ingrid van Berkel en Karel Veraghtert, De Belgische handelspolitiek tegenover Nederland 1830 - 1860, in Colloquium over de geschiedenis van de Belgisch-Nederlandse betrekkingen, Brussel 1980, blz. 277-295. Professor Veraghtert ging verder in op de effectiviteit van de Belgisch-Nederlandse verdragen in zijn inaugurale rede van 16 september 1983. K. Veraghtert, Van Benelux naar Benelux, de idee van een Belgisch-Nederlandse douane-unie tijdens de tweede helft der negentiende eeuw, Herentals 1983.
2. Oud administratief archief van Oirschot, vrl. nr. 8157; rayondepot Oirschot, charter nr. 18. Gepubliceerd in Campinia jrg. 1, nr. 3 (okt. 1971), blz. 140-142. In Oirschot traden de schepenen op en af met Kerstmis.
3. Akte van hertogin Johanna d.d. 1387 juli 10, vermeld o.a. in Jacob van Oudenhoven, Beschrijving der Meierij van 's-Hertogenbosch, 's-Hertogenbosch 1670, blz. 18 e.v.. In verschillende belangrijke plaatsen traden de schepenen op en af op St. Remeysdag (1 oktober). Er wordt in de akte niets bepaald over de onmogelijkheid van onmiddellijke herbenoeming.
4. Op 26 augustus 1337 gaf Oirschot aan de geburen "van den Velde" en aan de bewoners van enkele hoeven op Aanschot onder Son het medegebruiksrecht van de gemeent tegen Ekkersrijt. Daarbij traden de gezworenen op als "daer-in volcomen macht hebbende, alsi seden" van de Oirschotse ingezetenen. Deze "aartbrier is opgemaakt voor schepenen van 's-Hertogenbosch en wel in het middel-nederlands, een zeldzaamheid. Het origineel bevindt zich in het A.R.A. Brussel, archief der familie van Merode, charters zonder nummer. (Schaduwarchief Merode in Oirschot, III, 66/67.)
5. Oirschots schepenprotocol van 1542, fol. XCVIIvo.

III. HET REDERIJKERSGILDE VAN SINT CATHARIEN

door Tolre van de Ven - Lommers

Weer is vervuld een mooie droom:
Aan Oirschots culturele boom
Is weer een loot ontsproten.
Het gilde van Sint Ca-tha-rien
Een prachtig gilde zo te zien
In mooie vorm gegoten.

Wij, rederijkers trots en fier
We doen zoiets met veel plezier.
We spelen en we schrijven,
We werken met een warme gloed
En willen uit een diep gemoed
Die edele kunst bedrijven.

We hebben saam een ideaal,
Wij, als gezellen allemaal.
We hopen en we wensen
Dat ieder Cathariën-gezel
Met simpele woorden of met spel
Geluk brengt bij de mensen.

De vlammende toorts is ons symbool.
"In gloed verwarmend", ons parool.
Zo staan we allen samen
Met woord en ook vooral met daad
Als rederijkers steeds paraat
En willen w'ons bekwamen.

Zo is ons gilde opgericht,
De rederij kersgroep gesticht,
In gloed verwarmend groeiend.
Komt dan, gezel of gezellin,
Gerederijkt met blijde zin
Dan blijft het mooi en boeiend!

IV. OIRSCHOTSE ZOENACCOORDEN

A. ZOENEN WEGENS DOODSLAG, nrs. 36 - 40

door J. Uiten

m.m.v. L. v.d. Mierden voor de transcripties

Als we de hierbij gepubliceerde zoen-accorden vergelijken met de voorgaande, vallen enkele zaken op. Het gebeurde bij vorige accorden wel eens, dat men partijen van te voren uitdrukkelijk liet beloven, zich aan de uitspraak van de zoen-commissie te zullen houden. Dit gebeurde met name, als de situatie erg moeilijk lag. In de meeste accorden werd dit niet gedaan. Dikwijls werd wel achteraf de instemming van partijen vastgesteld. In de voorliggende akten is overal de voorafgaande belofte van partijen in handen van schout, stadhouder of vorster, dus onder ede, gememoreerd. Wij menen hierin te mogen zien een sterkere, zij het voorzichtig uitgeoefende, invloed van het dorpsbestuur. Wij hebben ook de indruk, dat de schepenen, die als getuigen over de akte stonden, bij de onderhandelingen aanwezig waren. Opvallend is namelijk, dat president-schepenen Jasper van Esch in zoen nr. 37 invloed krijgt toegewezen bij een eventuele uitleg van duistere punten. Misschien had hij een rol gespeeld in het verloop der onderhandelingen. Deze factoren duiden op een zeer geleidelijke ontwikkeling in de richting van de strikt gereguleerde zoen-procedure, die in deze tijd in de grotere steden gebruikelijk was.

Bij de bedevaarten valt op, dat ze niet alleen gemakkelijker afkoopbaar worden, maar dat ook de verre bedevaarten meer en meer verdwijnen en meer bedevaartsplaatsen dichtbij bezocht moeten worden.

nr. 36

1535 maart 17

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP ANTHONIS HENRICK THOMAS-ZOON VAN DER AMEYDEN

R.A.N.B., R.A. nr. 132, Oirschots schepenprotocol van 1535, fol. XLI kvo.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Anthonis zoon van Henrick Thomaszoon van der Ameyden

Dader: Wouter zoon van Wouter van den Mereven

Zoen-commissie

namens het slachtoffer: Thomas van den Snepschuet, priester

Claeus den Harnismekere

namens de dader: Mr. Henrick Adriaanszoon van Vucht, pastoor

Jan Janszoon van den Scoet

Uitspraak

- A. Verzoening uitgesproken aan het eind van de akte, nadat in het begin daarvan beide partijen hadden beloofd in handen van de vorster, zich aan de uitspraak te zullen houden.
- B. Voorwaarden
1. materiële vergoeding
 - a. zoengeld: Er wordt geen apart zoengeld bepaald, maar de bedevaart naar Rome moet worden afgekocht met 6 Karolusgulden, naar gebruik bij zoengeld te betalen in 3 termijnen.
 - b. kosten bij gelegenheid van het zoen-accoord gemaakt door de familie van het slachtoffer (niet nader omschreven).
 2. geestelijke genoegdoening
 - a. 8 dertigsten te betalen met 8 Karolusgulden in 2 termijnen
 - c. bedevaarten: Trier
Rome af te kopen met 6 Karolusgulden (zie 1.a.)
 - d. 2 kaarsen in de kerk te Oirschot bij gelegenheid van de voetval.
 3. schulderkenning
 - a. voetval in de kerk te Oirschot op Palmzondag zonder dat vergiffenis vragen uitdrukkelijk genoemd wordt
 - b. wijken: verbanning voor eeuwig uit Oirschot
wijken op wegen en in herbergen als gewoon

AFWIKKELING

Terwijl in de akte was aangetekend, dat enkele familieleden borg bleven voor de financiële afdoening is onmiddellijk daarna aangetekend de garantieverklaring van de dader voor zijn borgen. Verder is niets gevonden.

COMMENTAAR

De arbiters

Thomas van den Snepschuet (Snepschoet, Snepscheut), priester, is voorgekomen in de zoenen nr. 31 en 35 b. Claeus den Harnismekere hebben we nog niet ontmoet en is ons verder niet bekend. De pastoor Mr. Henrick Adriaanszoon van Vucht trad reeds op als arbiter in zoen nr. 35 c.

De voorwaarden

Het is opvallend, dat er geen apart zoengeld wordt gevraagd. De bedevaart naar Rome is een soort excuus voor het eisen van enig, zij het gering, zoengeld, dat ook in de voor zoengeld gebruikelijke termijnen betaald moet worden. Ook de 8 dertigsten mogen in 2 termijnen betaald worden. Alles lijkt wel te wijzen op een geringe financiële draagkracht van de dader. Daartegenover wordt de dader voor altijd verbannen uit Oirschot, terwijl hij vermoedelijk toch een Oirschotse ingezetene is.

nr. 37

1536 april 7

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP ANTHONIS JAN GIJSBRECHTSZOOON VAN KERCKOIRLE**R.A.N.B., R.A. nr. 132, Oirschots schepenprotocol van 1536, fol. L.**

SAMENVATTING

Slachtoffer: Anthonis Jan Gijsbrechtszoon van Kerckoirle

Dader: Willem Henrickszoon van den Ven

Zoen-commissie

namens het slachtoffer: Jan Mengelen

Henrick Gieliszoon

Peter Willemszoon (van Breugel)

namens de dader:

Mr. Henrick Adriaanszoon van Vucht, pastoor

Jacop Bernaerts, vorster

Uitspraak

- A. Verzoening uitgesproken aan het eind van de akte, nadat in het begin daarvan beide partijen in handen van vorster Jacop Bernaerts beloofd hadden zich aan de uitspraak te zullen houden.
- B. Voorwaarden
1. materiële vergoeding
 - a. zoengeld: 96 zoengulden in 3 termijnen, maar de eerste termijn reeds half mei
 - b. kosten van het zoen-accoord (niet gespecificeerd)
 2. geestelijke genoegdoening
 - a. 2 dertigsten
 - c. bedevaart: Geraardsbergen
 - d. 5 kaarsen in de kerk
 3. schulderkenning
 - a. voetval of vergiffenis vragen niet genoemd
 - b. wijken: verbanning: 6 jaar uit Oirschot
eeuwig uit Notel en Straten
wijken op wegen en in herbergen als gewoon

Opmerking

Zoals gebruikelijk wordt aan het einde der akte bepaald, dat de zoen-commissie zich de uitleg van eventuele duistere punten voorbehoudt.

Hier wordt er echter bijgevoegd: "... met hulpe van Jasporen van Esch". Deze was president-schepen in dat jaar. Hij stond ook als getuige over de akte.

AFWIKKELING

Kwitantie voor gehele betaling van het zoengeld per 12 april 1537 in het schepenprotocol van 1537, fol. LI.

COMMENTAAR

De arbiters

Jan Mengelen, arbiter in zoen nr. 35 b voor Frederik Vos, was vorster geweest in 1521 en 1522.¹⁾ Henrick Gieliszoon is nog niet als arbiter voorgekomen. Dit geldt ook voor Peter Willemszoon (van Breugel). Deze laatste was voor het eerst schepen geweest in 1534, werd het nog in 1537, 1541 en 1544 en president-schepen in 1547, 1550 en 1553. Pas in 1547 en later wordt hij in de schepenprotocollen en akten Peter Willemszoon **van Breugel** genoemd, daarvóór steeds, zoals ook hier, Peter Willemszoon.²⁾

Hij was in 1525 gehuwd met Agnes Artsdochter van der Ameyden.³⁾ Pastoor Mr. Henrick Adriaanszoon van Vucht is in nr. 36 reeds genoemd. Jacop Bernaerts, zoals hij bijna steeds genoemd wordt (slechts eenmaal wordt hij Jacop Bernaertssoen van Runde genoemd⁴⁾), komt voor als vorster van 1536 tot 1540 als opvolger van de gezagvolle Philips van den Doeren. De juiste datum van de opvolging is echter niet aan te geven, daar Philips van den Doeren voor het laatst vermeld wordt op 9 maart 1535 als arbiter in zoen nr. 35 c.⁵⁾ en Jacop Bernaerts hier voor de eerste maal voorkomt. Hij moet op dit moment reeds een man van gezag geweest zijn, want hij blijkt bij afwezigheid van de kwartierschout en de stadhouder dezen te vervangen, zoals nog meermalen zou gebeuren.⁶⁾

De voorwaarden

Opvallend is alleen het vrij hoge zoengeld, dat hier betaald moet worden. Misschien is dat ook de reden geweest, dat een kwitantie voor betaling daarvan gevraagd is, terwijl toch beide betrokkenen wel Oirschotse inwoners waren.

NOTEN

1. Oirschots schepenprotocol van 1521, fol. XXIV e.v.; 1522, fol. XXXIIvo.
2. Zie de schepenprotocollen van de betreffende jaren.
3. A.M. Frenken, Genealogieën van eenige voorname aan elkaar verwante Meierijsche geslachten, Helmond 1918, blz. 20 - 24, waar ook zijn verdere familierelaties te vinden zijn.
4. Schepenprotocol van 1537, fol. XXXIvo.
5. Schepenprotocol van 1535, fol. XLI gvo.
6. Schepenprotocol van 1536, fol. CXXIX en CXXVIIvo; van 1539, fol. onge-nummerd aan het einde.

nr. 38

1536 juni 18

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP FRANS WILLEM HENRICK WILLEMSZOON

R.A.N.B., R.A. nr. 132, Oirschots schepenprotocol van 1536, fol. CXXVI.

Gepubliceerd door A. v. Sasse v. Ysselt in Taxandria jrg. VIII (1901), blz. 301.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Frans Willem Henrick Willemszoon

Dader: Henrick Joost Michielszoon van der Waerden

Zoen-commissie (niet gespecificeerd naar slachtoffer en dader)

Goyard van den Hovel

Henrick Philipszoon van den Scoet

Frederik Vos

Natael Vos

Corsten Willem Ardszoon

Jacop Bernaerts, vorster

Uitspraak

- A. Verzoening uitgesproken aan het eind van de akte, terwijl zoals bij de vorige accoorden in het begin beide partijen beloofd hadden zich aan de uitspraak te houden
- B. Voorwaarden
 1. materiële vergoeding
 - a. zoengeld: 32 gulden in 3 termijnen
 2. geestelijke genoegdoening
 - a. 2 dertigsten
 - c. bedevaarten: Sint Job (in 't Goor?)
Wilsenaken
 - d. 2 kaarsen: 1 in Oirschot en 1 in Best
 3. schulderkenning
 - a. voetval of vergiffenis vragen niet genoemd
 - b. wijken: verbanning: 2 jaar uit Oirschot
wijken op wegen en in herbergen als gewoon

Opmerking

De akte is korter en zakelijker dan gebruikelijk. Zij is niet opgesteld door de secretaris in aanwezigheid van de arbiters, maar de schepenen, die als getuigen bij het sluiten van het accoord aanwezig waren, hebben hem verslag uitgebracht (apporatum), waarnaar hij de akte heeft opgemaakt.

AFWIKKELING

Kwitantie voor afgehele afdoening in het protocol van 1539 (12 maart), fol. LIV.

COMMENTAAR

De vader van de dader, Joost Michielszoon van der Waerden, was schepen geweest in 1529,⁷⁾ maar later niet herbenoemd. Er zal dus wel iets aan de hand geweest zijn, maar we weten niet wat. Hij is nog in leven, wanneer deze zoen gesloten wordt en treedt daarbij op als vertegenwoordiger van zijn zoon.

De arbiters

Dat de arbiters niet gespecificeerd worden opgegeven, hoeft niet te betekenen, dat zij in gezamenlijk overleg zijn benoemd. Het kan ook zijn oorzaak vinden in de minder exacte memorie der schepenen.

Goyard (Goyardszoon) van den Hovel, nog niet voorgekomen als arbiter, was reeds in 1520 schepen, maar stond vermoedelijk niet te dringen om die functie. Hij werd het pas weer in 1526 en weer 6 jaar later, in 1532, werd hij in de loop van het jaar benoemd in plaats van een overleden schepen. Daarna keerde hij om de drie jaar terug tot 1541.⁸⁾

Henrick Philipszoon van den Scoet kwam ook niet voor als arbiter, maar hij was schepen in 1531 en 1534 en zou nog om de drie jaar terugkeren tot 1543.⁸⁾ Frederik Vos is uitvoerig besproken in het vorige nummer van Campinia, waar Natael Vos ook reeds terloops is genoemd. Op gezag van Frenken noemde ik hem daar als latere kwartierschout van Kempenland.⁹⁾ Dit is - in ieder geval voor het jaar 1552, dat Frenken noemt - niet juist. Natael Vos was schepen in 1525 en daarna pas weer in 1537 en 1540.⁸⁾ Zou de in het vorige nummer genoemde vechtpartij van 1526/7 daar een rol in gespeeld hebben? Op 21 februari 1542 werd hij beëdigd als schout van de heer.¹⁰⁾ Daarnaast werd hij op 18 april 1551 stadhouder (dus geen kwartierschout) van Kempenland.¹¹⁾ De combinatie van deze twee functies is vermoedelijk de oorzaak van Frenken's vergissing.

Corsten Willem Ardtzoon is ons onbekend. De vorster Jacop Bernaerts trad reeds in de voorgaande zoen op.

Wat de voorwaarden betreft, is er niets anders op te merken dan hetgeen in de inleiding geconstateerd is.

NOTEN

7. Zie schepenprotocol van 1530, fol. XXV.
8. Zie de schepenprotocollen der betreffende jaren.
9. Zie vorige nummer van Campinia, blz. 39 e.v.
10. Schepenprotocol van 1542, fol. XXVIvo.
11. Schepenprotocol van 1551, fol. XXXIIIvo.

nr. 39

1537 januari 21

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP JOIRDAEN DIRCK CORSTIAENS-ZOON VAN DEN VELDE**R.A.N.B., R.A. nr. 133, Oirschots schepenprotocol van 1537, fol. XXXI.**

Gepubliceerd door A. v. Sasse v. Ysselst in Taxandria jrg. VIII (1901), blz. 302.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Joirdaen Dirck Corstiaenszoon van den Velde

Dader: Henrick Goyaertszoon Riemslegers

Zoen-commissie

namens het slachtoffer: Thomas den Hoppenbrouwer

Gerard Janszoon van der Vlueten

namens de dader: Jan Mengelen

Jacop Bernaerts van Runde, vorster

Uitspraak

- A. Verzoening uitgesproken aan het einde, terwijl in het begin beide partijen in handen van de vorster beloofd hadden zich aan de uitspraak te zullen houden.
- B. Voorwaarden
 1. materiële vergoeding
 - a. zoengeld: 32 gulden in 3 termijnen
 2. geestelijke genoegdoening
 - a. 1 dertigste
3 kloosterwinnings
 - c. bedevaarten: Trier
Wilsenaken; over deze laatste zal binnen 6 weken beslist worden, of en voor hoeveel zij kan worden afgekocht.
 - d. 2 kaarsen in de kerk te Oirschot
 3. schulderkenning
 - a. voetval wordt niet geëist
 - b. wijken: verbanning: 9 jaar uit Oirschot
eeuwig uit Kerkhof en Notel
wijken op wegen en in herbergen als gewoon

Opmerking

Ook bij het sluiten van dit accoord is de secretaris niet zelf aanwezig geweest; het is hem door de schepenen aangebracht, maar de akte is wel minder summier dan de voorgaande. Vermoedelijk hebben de schepenen (betere) notities gemaakt.

AFWIKKELING

Onmiddellijk na het zoen-accoord is een akte opgenomen, waarin de dader al zijn goederen, ook die van zijn vrouw afkomstig zijn, ter beschikking stelt van zijn borgen, vermoedelijk zijn zwagers, om deze te verkopen of te belasten, in zoverre dat nodig is, om aan zijn zoenverplichtingen te voldoen. Daarna volgt nog een akte, waarin Dirck Willemszoon van Dormalen, vermoedelijk de broer van de vrouw van de dader, verklaart, dat er van de kant van zijn familie geen bezwaar zal worden gemaakt tegen het verkopen van goederen, die van deze familie afkomstig zijn.

Een kwitantie van afdoening is niet gevonden.

COMMENTAAR

De arbiters

Thomas de Hoppenbrouwer hebben we reeds meermalen ontmoet en in verschillende kwaliteiten, het laatst als arbiter in zoen nr. 35 b.

Gerard Jan (Henrickszoon) van der Vlueten is nog niet opgetreden als arbiter. Hij was schepen om de drie jaar van 1514 tot 1532 en in 1535 president-schepen, wat hij opnieuw zou worden om de drie jaar tot 1544.¹²⁾

Jan Mengelen kwam als arbiter voor in nr. 37 evenals de vorster Jacop Bernaerts.

Wat de voorwaarden betreft, is niets bijzonders op te merken. Uit de bij het zoen-accoord aansluitende akten blijkt echter wel, dat het in onze ogen niet zo hoge zoengeld in feite voor deze dader een rib uit zijn lijf betekende. Zelfs de bezittingen van zijn vrouws kant afkomstig, zullen er gedeeltelijk bij ingeschoten zijn.

NOOT

12. Zie de schepenprotocollen der betreffende jaren. Van 1517 zijn de schepenen niet bekend, maar gezien de regelmaat van zijn herbenoeming durven wij hem voor dat jaar ook als schepen te beschouwen.

nr. 40

1538 april 19

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP PETER FRANCKSZOON VAN DER RYTH IN 's-HERTOGENBOSCH

R.A.N.B., R.A. nr. 133, Oirschots schepenprotocol van 1538, fol. XLIYvo.

Gepubliceerd door A. v. Sasse v. Ysselt in Taxandria jrg. VIII (1901), blz. 304.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Peter zoon van wijlen Frank van der Ryth

Dader: Claeus Ardt Claeuszoon Belmakers

Zoen-commissie

namens het slachtoffer: Jaspar van Esch

Uman van Keersp

Henrick 's Princen

Philip Geritszoon

namens de dader: Jan Gysbrechtszoon Olislegers

Jan Staessen

Peter Jacopszoon

Thomas de Hoppenbrouwer

Jan Scoercop

Uitspraak

A. Verzoening uitgesproken aan het einde van de akte, nadat in het begin reeds beide partijen in handen van de stadhouder van Kempenland beloofd hadden zich aan de uitspraak te zullen houden.

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

a. zoengeld: 105 gulden in 3 termijnen

b. kosten van het zoen-accoord (niet gespecificeerd)

2. geestelijke genoegdoening

a. 4 kloosterwinnings in het Mindersbroedersklooster te 's-Hertogenbosch

c. bedevaarten: Geel (**H. Dymphna**)

Boxtel (**H. Bloed**)

d. 10 kaarsen: 2 van ieder 1 pond bij de voetval

8 van ieder 10 pond in: Geel 1 zelf te brengen

Boxtel J bij de bedevaart

Oirschot

Oostelbeers

Middelbeers

Vessem

Riethoven

Dommelen

door
bemiddeling
van Thomas
van de Ven,
priester

- f. een aalmoes van 3 Karolusgulden aan het klooster te Dommelen
3. schulderkenning
- a. voetval met vergiffenis vragen in de kerk te 's-Hertogenbosch op Bosch-kermis-maandag
 - b. wijken: verbanning voor eeuwig uit heel het kwartier Kempenland en uit Diessen, Mierde en Westelbeers
wijken op wegen en in herbergen als gewoon

AFWIKKELING

Hierover is niets gevonden. Wij hadden dit ook niet verwacht. Als er een kwitantie van afdoening geweest is, zal deze voor schepenen van 's-Hertogenbosch zijn afgegeven.

COMMENTAAR

De arbiters

Jaspar van Esch was arbiter in zoen nr. 35 b.¹³) Thomas de Hoppenbrouwer was onder meer arbiter in de voorgaande zoen. De anderen zijn allen onbekend en waarschijnlijk van buiten Oirschot.

De omstandigheden

Dat de moord gepleegd is in 's-Hertogenbosch wordt met evenveel woorden in de akte gezegd. Wij vermoeden, dat zowel de dader als het slachtoffer inwoners waren van die stad, omdat zowel de voetval als de kloosterwinnings daar moeten gebeuren. Het slachtoffer is echter afkomstig van een Oirschotse familie. De naam van der Ryth met de voornamen Peter en Franck komt in die tijd regelmatig voor in Oirschot. Daar en in de omgeving zullen de meeste familieleden gewoon hebben, reden om daar het zoen-accoord te sluiten. De kaarsen, die geofferd werden buiten de bedevaartplaatsen, wijzen vermoedelijk op daar wonende familieleden. Het familielid te Dommelen zal daar in het klooster geweest zijn, gezien de aalmoes, die aan dit klooster gegeven moest worden. Het familielid in de parochie Middelbeers woonde vermoedelijk onder Westelbeers, dat parochieel onder Middelbeers hoorde maar burgerlijk onder de bank van Hilvarenbeek, Diessen, Riel en Westelbeers en dus onder het kwartier van Oisterwijk k. Daarop wijst de verbanning uit Westelbeers, Diessen en Mierde.

Namens het slachtoffer traden vier broers op. Het is mogelijk, dat ieder van hen een arbiter heeft aangewezen. Dit zou een verklaring kunnen zijn voor de vermoedelijke afkomst van buiten Oirschot van drie van de vier arbiters namens het slachtoffer. Het is voor de hand liggend, dat de dader onder zijn arbiters er één kiest uit Oirschot, die met de gang van zaken ter plaatse bekend is. En Thomas de Hoppenbrouwer is voldoende in de publiciteit geweest, om in 's-Hertogenbosch bekend te zijn.

De voorwaarden

Het is bekend, dat ook reeds in de zestiende eeuw (en eerder) de Bosschenaars over het algemeen niet zo geliefd waren in de Meierij.¹⁴) Nu had men een Bosschenaar in de tang en men wilde hem - en in hem vermoedelijk de stad - behoorlijk vernederen. Als we met deze geestesgesteldheid rekening houden, worden de voorwaarden begrijpelijker, die nogal sprekend van de gewone gang van zaken afwijken.

Het zoengeld is nogal hoog, maar dat mag voor een Bosschenaar, die graag als rijk beschouwd wordt, geen bezwaar zijn. De voetval met vergiffenis vragen zal minder aangenaam geweest zijn. Deze moest gedaan worden op Bosch-kermis-maandag. Vermoedelijk kwamen op die dag vele bewoners van de Meierij naar de stad, die zich natuurlijk de sensatie, om een Bosschenaar in zijn hemd te zien staan, niet zouden laten ontgaan. Men rekende blijkbaar op grote belangstelling. De dader moest "een oitmoedich voetgeval" doen "in zynen lynen cleder, bervoets, bloetshoofs, sittende op syne knieden, hebbende in elck hant een wessen kersse, elck een pont weegende, biddende met luder stemmen Godt van hemelryck ende den vrienden doir die bitter doot, passie ende lyden Ons Heeren om genaide ende vergiffenis." Een zo uitgebreide beschrijving hebben we nog niet ontmoet. De bepaling "met luder stemmen" is nog niet voorgekomen.

Wie uit de Meierij deze voorstelling gemist had, kon nog twee keer terecht bij een reprise. Op de eerste plaats moest de dader een bedevaart maken naar St. Dymphna te Geel, een plaats, waarmee de zuidelijke Nederlandse Kempen, met name Bladel - men denke onder andere aan een zeer oude verpleeginrichting - een legendarische band heeft. Daar zou hij "bervoets, bloetshoofs, in zynen lynen cleer die selve kersse (van 10 pond) sculdich zyn te draigen uuyt zynder herbergen, dair hy gelogeert sal weesen ende nyet voirder tot voire dat heyldom, cas ofte beelde van der heyliger maget sunt Dingen, die daer settende ende latende."

Op dezelfde wijze moest hij te werk gaan bij zijn bedevaart naar Boxtel. "... ende die ander, tweede kersse sal die misdadiger verbonden zyn te bestellen in den dorpe tot Bocxtel ende die uuyt zynder herbergen als voir in zyn lynen cleder te draigen ende te setten voire dat Heylige Bloet van mirakel, aldair in der kercken tot Boex-tel berustende."

Langs de weg van de herberg naar de kerk in Geel en vooral in Boxtel zal het aan "belangstellende" Oirschotenaren niet ontbroken hebben.

NOTEN

13. Zie het vorig nummer van *Campinia*, blz. 46, noot 20.
14. Tekenend voor het oordeel in de Meierij over 's-Hertogenbosch is de latijnse hexameter, die wij vonden in het Oirschotse archief:

Vescitur ebullitque rapinis Sylva superba.

De hierin opgekropte woede, die zich aan het einde ontlaadt in sissende verontwaardiging, is in geen vertaling ooit op adequate wijze weer te geven. Toch willen wij voor niet-latinisten althans de woordbetekenis weergeven:

Verwaand Den Bosch vreet zich te bersten aan geroofd goed.

Misschien een goed idee, om deze hexameter als opschrift aan te brengen op een met geld uit de provincie gebouwde opslagplaats van uit de provincie geroofde schatten.

V. HULPMIDDELEN BIJ ARCHIEFONDERZOEK

In *Campinia* no. 43 (oktober 1981) werd een overzicht gepubliceerd van (nadere) toegangen op de archieven en verzamelingen, die in de depots berusten van het toenmalige Streekarchivariaat Noord-Kempenland, het huidige Streekarchief Zuid-Oost Brabant, rayondepot Oirschot. Sindsdien zijn er opnieuw een aantal toegangen gereed gekomen en is ook het archiefbestand uitgebreid met een aantal voor het regionaal-historisch en/of genealogisch onderzoek belangrijke archieven. Voor de duidelijkheid publiceren wij nu een geheel bijgewerkt overzicht van toegangen en hulpmiddelen. We zullen vervolgens periodiek een supplement op dit overzicht samenstellen en via *Campinia* onder de aandacht van de onderzoekers brengen.

De in het overzicht genoemde indices op namen en onderwerpen zijn allen gebonden tenzij anders aangegeven en op de studiezaal van het streekarchief te raadplegen. Naast deze gebonden indices (klappers) zijn er nog een aantal kaartsystemen op diverse archiefbescheiden raadpleegbaar. Deze zijn echter veelal nog niet in een afgerond stadium en zijn niet in dit overzicht opgenomen.

In de rubriek "doop-, trouw- en begraafboeken" zijn alle toegangen bijeengebracht op de registers van zowel de rooms-katholieke parochies als ook van de bisschoppelijke archieven (B.A.), van de Nederlands Hervormde gemeenten en de schepenbanken. Bij de indices staat in vele gevallen het inventarisnummer vermeld, waaronder het register is beschreven in de "Beschrijving van de doop-, trouw- en begraafboeken in de provincie Noord-Brabant, daterende van vóór de invoering van de burgerlijke stand" door L. Kruijff ('s-Gravenhage, 1965). Deze inventaris wordt kortweg aangehaald met "Kruijff", gevolgd door het betreffende inventarisnummer. De indices waarbij geen inventarisnummer is vermeld, hebben doorgaans betrekking op register die elders berusten en waarvan enkel de indices raadpleegbaar zijn.

In 1983 zijn door het Rijksarchief in Noord-Brabant overgedragen aan het Streekarchief Zuid-Oost Brabant, rayondepot Oirschot, de notariële archieven (tot 1895), het oud-rechterlijk archief Oirschot-Best en het oud-rechterlijk archief van de dingbank Zeelst-Veldhoven-Blaarthem. De notariële archieven zijn beschreven in de Inventaris van de notariële archieven in Noord-Brabant, door J.A. ten Cate ('s-Gravenhage, 1957). Hierin staan de archieven beschreven van die notarissen, die tot 1842 in de diverse plaatsen resideerden. Van de notariële archieven over de periode 1842-1895 is een plaatsingslijst aanwezig.

Van de oud-rechterlijke archieven van resp. Oirschot-Best en Zeelst-Veldhoven-Blaarthem zijn de inventarissen te raadplegen, die indertijd op het rijksarchief zijn samengesteld. Wat het oud-rechterlijk archief van Oirschot-Best betreft dient nog opgemerkt te worden, dat de serie protocollen van de vrijwillige rechtspraak nog

in Den Bosch berusten, ten einde aldaar gemicrofilmd te worden. Het oud-administratief en oud-rechterlijk archief van de dingbank Oerle-Meerveldhoven, berustte reeds in Oirschot en is wegens de slechte materiële toestand, door middel van microfiches raadpleegbaar.

Vele (nadere) toegangen zijn niet alleen door de vaste medewerkers van het streekarchief vervaardigd, maar ook door een aantal vrijwillige medewerkers werden en worden onder toezicht van het streekarchief deze werkzaamheden verricht.

Hen past oprechte dank voor het vele tijdrovende, maar nuttige werk, dat tot een betere toegankelijkheid van de archiefbronnen heeft geleid.

De redactie.

ALGEMEEN

Bibliotheek

De bibliotheek van het rayondepot Oirschot van het Streekarchief Zuid-Oost Brabant herbergt voornamelijk werken, die betrekking hebben op de historie van de gemeenten Best, Oirschot en Veldhoven c.a., van de Kempen en van Brabant in het algemeen. Daarnaast zijn er ook boekwerken aanwezig, die de hulpwetenschappen van de geschiedenis belichten. Bezoekers kunnen al deze boeken en ook tijdschriften raadplegen en in bepaalde gevallen ook lenen.

Er is een catalogus op auteursnaam (kaartsysteem) en een systematische catalogus (kaartsysteem) volgens de SISO-code.

Campinia

In de driemaandelijkse periodiek van het Streekarchief Zuid-Oost Brabant, rayondepot Oirschot, worden artikelen opgenomen betreffende de geschiedenis van Best, Oirschot en Veldhoven c.a., er worden archiefbronnen gepubliceerd en ook genealogische verhandelingen komen aan de orde. (Amateur-)historici, genealogen en andere onderzoekers kunnen hun onderzoeksresultaten in dit tijdschrift publiceren, mits de onderwerpen op één of meerdere facetten van de geschiedenis van deze regio betrekking hebben.

Index op de jaargangen I - V (1971 - 1975). Gebonden.

Index op de jaargangen VI - X (1976 - 1980). Gebonden.

BEST

Best is vanaf 1819 een zelfstandige gemeente, al was de administratie nog twee jaar gecombineerd met de administratie van Oirschot. Daarvoor maakte Best deel uit van de vrijheid en heerlijkheid, vanaf 1811 gemeente, Oirschot. De drie herdgangen Aerle, Naastenbest en Verrenbest vormen de huidige gemeente Best. Voor diegenen die een studie maken over de Bestse geschiedenis vóór 1819 is het dan ook noodzakelijk om de Oirschotse bronnen te raadplegen.

De Nederlands Hervormden van Best behoorden tot de Nederlands Hervormde Gemeente Oirschot-Best (-de Beerzen).

Oud-administratief archief Oirschot-Best

De inventaris van het oud-administratief archief Oirschot-Best tot 1821 is in wording.

Index op de verpondingskohieren van de herdgang Aerle, circa 1650-1750.

De oudste inschrijvingen (vanaf circa 1660) in de verpondingskohieren van Aerle, Naastenbest en Verrenbest zijn gepubliceerd in Campinia, jrg. VII-XIII.

Zie verder onder Oirschot.

Archief van de gemeente Best

Inventaris van het archief van de gemeente Best, 1820-1946, door J. Pronk.

Analyses van de gezegelde akten van de gemeente Best, 1852-1880. Met indices op naam en onderwerp.

Inventaris archief gemeente Best, inv.no.'s 46-49.

Oud-rechterlijk archief van Oirschot-Best

Zie onder: Oirschot.

Kerkelijke archieven

Voor de toegangen op archiefbescheiden van de Nederlands Hervormde gemeente Oirschot-Best: zie Oirschot.

Notariële archieven

Inventaris van de notariële archieven in Noord-Brabant, door J.A. ten Cate.

De archieven van de in Best residerende notarissen staan beschreven in de inv. no's 343-344.

Doop-, trouw- en begraafboeken

Rooms-Katholiek:

Naamsindex op de doopboeken van de R.K. parochie, 1612-1810.

Kruijff, inv. no.'s la en 2.

Naamsindex op de trouwboeken van de R.K. parochie, 1620-1685, 1754-1875.

O.a. Kruijff, inv. no. lb.

Naamsindex op de begraafboeken van de R.K. parochie, 1617-1657, 1674-1797, 1804-1868.

O.a. Kruijff, inv. no.'s Ic en ld.

Naamsindex op de registers van verschuldigd kerkerecht voor het begraven, 1748-1777.

Kruijff, inv. no.'s 3 en 4.

Naamsindex op het register van aangegeven lijken, 1806-1810.

Kruijff, inv. no. 6.

Nederlands Hervormd: zie Oirschot.

Schepenbank: zie Oirschot.

Burgerlijke stand

Voor de periode 1811-1820: zie Oirschot.

De geboorte-, huwelijks- en overlijdensregisters, 1821-1900, bevatten indices op naam per jaar. Daarnaast zijn er nog de tienjarige tafels op deze registers.

BLAARTHEM

Blaarthem heeft tot 1811 bestuurlijk en rechterlijk deel uitgemaakt van de dingbank Zeelst-Veldhoven-Blaarthem. Na 1811 is het samengevoegd met Gestel tot één gemeente. In 1921 is de gemeente Gestel-Blaarthem door Eindhoven geannexeerd.

Blaarthem behoorde tot 1804 tot de Nederlands Hervormde gemeente Veldhoven-Blaarthem-Gestel, welke gemeente in genoemd jaar samenging met de kerkgemeente Oerle-Meerveldhoven-Wintelre-Zeelst.

Zie voor gegevens betreffende Blaarthem onder Veldhoven en Oerle.

GESTEL

Zie opmerkingen onder Blaarthem.

Zie voor gegevens betreffende Gestel onder Veldhoven en Oerle.

MEERVELDHOVEN

Meerveldhoven behoorde tot 1811 tot de dingbank Oerle-Meerveldhoven. Vanaf 1811 vormde het met Veldhoven één gemeente.

Meerveldhoven bezat wel een eigen parochiekerk. De Nederlands Hervormden maakten deel uit van de gemeente Oerle-Meerveldhoven-Wintelre-Zeelst, welke gemeente in 1804 samenging met de gemeente Veldhoven-Blaarthem-Gestel.

Zie voor diverse toegangen ook onder Oerle en Veldhoven.

Doop-, trouw- en begraafboeken

Naamsindex op de doopboeken van de R.K. parochie, 1667-1810.

Kruijff, inv. no.'s 14a, 15-19.

Naamsindex op de trouwboeken van de R.K. parochie, 1666-1695.

Kruijff, inv. no. 14b.

Naamsindex op de begraafboeken van de R.K. parochie, 1692-1742.

Kruijff, inv. no. 14c.

Naamsindex op het doopboek van de St. Lambertusparochie, 1859-1919.

Naamsindex op het trouwboek van de St. Lambertusparochie, 1859-1919.

Naamsindex op het begraafboek van de St. Lambertusparochie, 1859-1919.

Nederlands Hervormd: zie Oerle.

Schepenbank: zie Oerle.

Kerkelijke archieven

Index op personen, zaken en plaatsen voorkomende in de kerkerekeningen van de parochie van St. Lambertus te Meerveldhoven, 1804-1821. (Het archief zelf is niet aanwezig.)

Index op namen, zaken en plaatsen voorkomende in de memorialen van de parochie van St. Lambertus te Meerveldhoven, 1859-1967. (Het archief zelf is niet aanwezig.)

Nederlands Hervormde gemeente: zie onder Oerle, resp. Veldhoven.

OERLE

Vanaf 1560 was Oerle met Meerveldhoven verenigd in één bestuurlijke en rechterlijke eenheid. In 1811 werd Oerle een zelfstandige gemeente, waarna in 1921 de vereniging met Zeelst en Veldhoven-Meerveldhoven volgde.

De Rooms-Katholieken hadden een eigen parochie; de Nederlands Hervormden maakten deel uit van de kerkgemeente Oerle-Meerveldhoven-Wintelre-Zeelst, waarna in 1804 de samenvoeging met de kerkgemeente Veldhoven-Blaarthem-Gestel volgde.

Zie voor diverse toegangen ook onder Veldhoven.

Oud-administratief en rechterlijk archief

Inventaris van het oud-administratief en rechterlijk archief van de in de dingbank verenigde dorpen Oerle en Meerveldhoven, 1410-1810, door D.C.J. Mijnsen. (Overdruk uit de Verslagen van 's Rijks Oude Archieven, 1926, I, 33-56.) Het archief dat materieel in zeer slechte staat verkeert, kan door middel van microfiches geraadpleegd worden.

Inventaris van de archieven van de gemeente Veldhoven, 1517-1921, door W. Klaasen. De nrs. 1-14 hebben eveneens betrekking op het oud administratief archief van Oerle-Meerveldhoven.

Archief van de gemeente Oerle

Inventaris van de archieven van de gemeente Veldhoven, 1517-1921, door W. Klaasen. De nrs. 15-1297 hebben betrekking op de gemeente Oerle, 1812-1921.

Naamsindex op de bevolkingsregisters, 1830-1921.

De bevolkingsregisters zijn door middel van microfiches raadpleegbaar.

Archief van de rekenkamer

Index op de cijnsregisters van Oerle, 1340, 1380 en 1394. Kaartsysteem. Schaduwarchief. De originele bescheiden berusten in het Algemeen Rijksarchief te Brussel.

Kerkelijke archieven

Naamsindex op de lidmatenregisters van de Nederlands Hervormde gemeente Oerle-Meerveldhoven-Wintelre-Zeelst, 1692-1782.

Naamsindex op de lidmatenregisters van de Nederlands Hervormde gemeente Veldhoven-Blaarthem-Gestel-Oerle-Meerveldhoven-Wintelre-Zeelst, 1818-1871.

Doop-, trouw- en begraafregisters

Rooms-Katholiek:

Naamsindex op de doopboeken van de R.K. parochie, 1675-1810.

Kruijff, inv. no.'s 20a en 21a.

Nederlands Hervormd:

Naamsindex op het doopboek van de Nederlands Hervormde gemeente Oerle-Meerveldhoven-Wintelre-Zeelst, 1649-1808.

Kruijff, inv. no. 23.

Naamsindex op het trouwboek van de Nederlands Hervormde gemeente Oerle-Meerveldhoven-Wintelre-Zeelst, 1668-1796.

Naamsindex op het trouwboek van de Nederlands Hervormde gemeente Veldhoven-Blaarthem-Gestel-Oerle-Meerveldhoven-Wintelre-Zeelst, 1814-1859.

Schepenbank:

Naamsindex op de huwelijken voor de schepenbank van Oerle-Meerveldhoven, 1685-1808.

Kruijff, inv. no.'s 28 en 29.

Naamsindex op de bijlagen van de trouwboeken, geadministreerd door de schepenbank, 1711-1809.

Kruijff, inv. no. 30.

Naamsindex op de aangiften van ondertrouw bij de schepenbank, 1807-1809.

Kruijff, inv. no. 31.

Burgerlijke stand

De geboorte-, huwelijks- en overlijdensregisters 1811-1921 bevatten indices op naam per jaar. Daarnaast zijn ook de tienjarige tafels op deze registers te raadplegen.

OIRSCHOT

De Oirschotse archiefbronnen bevatten tevens veel gegevens over Best, dat vanaf 1819 een zelfstandige gemeente werd, maar sinds 1821 pas een zelfstandige gemeente-administratie ging voeren.

Oud-administratief archief Oirschot-Best

De inventaris van het oud-administratief archief Oirschot-Best tot 1821 is in wording.

Transscriptie van een register bevattende het oude gewoonte- en landrecht van de vrijheid Oirschot, 1570. Afschrift, 1607.

Zie Campinia, jrg. III en IV.

Transscriptie van het jaarkeurboek van de vrijheid Oirschot, 1619.

Zie Campinia, jrg.

Transscriptie van het politiek reglement van de vrijheid Oirschot, 1662.

Zie Campinia, jrg. IV.

Lijsten van huizen en hun bewoners te Oirschot, circa 1650-heden.

Zie Campinia, diverse jaargangen.

Indices op namen en onderwerpen voorkomende in de resolutieboeken van het corpus van Oirschot-Best, 1626-1632.

Naamsindex op de borgbrieven van te Oirschot ingekomen personen, vanaf circa 1700. Kaartsysteem.

Archief van de gemeente Oirschot

Inventaris van het archief van de gemeente Oirschot, 1821 - circa 1940. Concept.

Naamsindex op de bevolkingsregisters, 1820-1936.

Oud-rechterlijk archief van Oirschot-Best

Inventaris van het oud-rechterlijk archief Oirschot-Best, 1463-1811, door A.C. Bondam (voorlopig).

Een aantal bescheiden uit dit archief berusten nog in het Rijksarchief te 's-Hertogenbosch, alwaar ze worden gemicrofilmd.

Transscriptie van de jaarkronieken, opgetekend door Aert Sgraets in de protocollen van de vrijwillige rechtspraak, 1585-1594.

Zie Campinia, jrg. V-X.

Analyses van de inschrijvingen in de protocollen van de vrijwillige rechtspraak, 1598-1605.

Oud-rechterlijk archief Oirschot-Best, inv. no. 145.

Analyses van de inschrijvingen in de protocollen van de vrijwillige rechtspraak, 1620 (Jan de Metser). Met indices.

Oud-rechterlijk archief Oirschot-Best, inv. no. 149b.

Naamsindex op de protocollen van de vrijwillige rechtspraak, 1493-1636. Bevat tevens familieconstructies.

Oud-rechterlijk archief Oirschot-Best, inv. no.'s 126-161.

Naamsindex op de tafel op de protocollen van de vrijwillige rechtspraak, 1707-1722.

Oud-rechterlijk archief Oirschot-Best, inv. no. 353.

Archief van de Rekenkamer

Index op de cijnsregisters van Oirschot-Best, 1340, 1380 en 1394. Kaartsysteem. Schaduwaregister. De originele bescheiden berusten in het Algemeen Rijksarchief te Brussel.

Archief van het kapittel van Oirschot

Voorlopige inventaris van het archief van het kapittel van Oirschot, 1336-1818. Het archief berust in het Rijksarchief te 's-Hertogenbosch.

Kerkelijke archieven

Transscripties van de rekeningen van ontvangst en uitgave van de Sint Petruskerk en Onze Lieve Vrouwekapel te Oirschot en de Sint Odulphuskerk te Best, 1581-1785.

Met indices op (persoons-)namen, onderwerpen, beroepen e.d.

Plaatsingslijst van het archief van de Nederlands Hervormde gemeente van Oirschot, Best, 1713-1942. Vanaf 1804 werden ook de Beerzen bij deze kerkgemeente gevoegd.

Archief van de Tafel van de Heilige Geest

Voorlopige inventaris van het archief van de Tafel van de Heilige Geest te Oirschot, circa 1380-1810, door J.P.J. Lijten. Met regestenlijst.

Charterverzameling

Transscripties van Oirschotse oorkonden, 1281-1484.

Zie Campinia, jrg. I e.v.

Naamsindex op de Oirschotse oorkonden, 1311-1500.

Notariële archieven

Inventaris van de notariële archieven in Noord-Brabant, door J.A. ten Cate ('s-Gravenhage, 1957).

De archieven van de in Oirschot residerende notarissen staan beschreven in de inv. no.'s 5030-5246 (periode 1556-1841).

Plaatsingslijst van de archieven van de in Oirschot residerende notarissen over 1842-1895. Inv. no.'s 2005-2033.

Analyses van akten van Oirschotse notarissen, 1726-1906. Met indices op persoons- en plaatsnamen, beroepen en zaken.

Doop-, trouw- en begraafboeken

Rooms-Katholiek:

Naamsindex op de doopboeken van de R.K. parochie, 1618-1810.
Kruijff, inv. no.'s 2-9 en B.A. I en III.

Naamsindex op de trouwboeken van de R.K. parochie, 1618-1880.
O.a. Kruijff, inv. no. 10 en B.A. II, IV en V.

Naamsindex op de begraafboeken van de R.K. parochie, 1618-1651.
Kruijff, B.A. II.

Naamsindex op de begraaflijsten van de koster van de R.K. parochie, 1656-1671.
Kruijff, inv. no. 55.

Naamsindex op de begraaflijsten van de R.K. parochie, 1782-1800.
Kruijff, inv. no. 40.

Nederlands Hervormde gemeente:

Naamsindex op de doopboeken van de Nederlands Hervormde gemeente Oirschot-Best, 1651-1810.
Kruijff, inv. no. 13.

Naamsindex op de trouwboeken van de Nederlands Hervormde gemeente Oirschot-Best, 1718-1794, 1805.
Kruijff, inv. no. 15.

Naamsindex op de begraaflijsten van de Nederlands Hervormde gemeente Oirschot-Best, 1782-1799.
Kruijff, inv. no. 20.

Schepenbank:

Naamsindex op de huwelijken voor schepenen van Oirschot-Best, 1650-1810.
Kruijff, inv. no.'s 43-51.

Naamsindex op de huwelijkse afkondigingen door schepenen van Oirschot-Best, 1698-1810.

Oud-rechterlijk archief Oirschot-Best, inv. no. 391.

Burgerlijke stand

Naamsindex op de geboorte-, huwelijks- en overlijdensregisters van Oirschot, 1811-1902.

Tot 1821 gecombineerd met Best.

Gildenarchieven

Transscripties van de reglementen van het gilde Sancta Barbara te Oirschot, 1740-1964. Met indices op namen en onderwerpen.

Transscripties van de reglementen van het Sint-Sebastiaansgilde te Oirschot, 1531-1950. Met indices op namen en onderwerpen.

Transscripties van de memories, vergaderingen en jaarverslagen van het Sint-Sebastiaansgilde te Oirschot, 1531-1950. Met indices op namen en onderwerpen.

Voor transscripties van de reglementen (kaarten) van diverse gilden, zie Campinia, diverse jaargangen.

Familie-archieven

Inventaris van het familie-archief Van Hersel te Oirschot, 1736-1961, door W. Klaasen en L.P. van der Mierden.

Het archief berust bij de familie.

Transscriptie van de rekening en verantwoording door Arnd van der Ameijden aangaande de renten en goederen van Richard de Merode over de jaren 1510-1521.

Schaduwarchief De Merode, no. II.

Beschrijving van stukken uit het familie-archief Van der Steen te Oirschot, 1650-1929.

Het archief berust bij de familie.

Inventaris van het familie-archief Van der Vleuten, 1729-1952, door W. Klaassen. Met indices op persoons- en perceelsnamen en onderwerpen.

Het archief berust bij de familie.

Inventaris van het familie-archief Vogels te Oirschot, 1855-1968, door W. Klaasen.

Met indices op persoons- en perceelsnamen en onderwerpen.

Het archief berust bij de familie.

Diversen

Bewerking van het zogenaamde register Van Dooren-Van Baar.

Dit register bevat afschriften van oorkonden, keuren en brieven, van belang voor de geschiedenis van Oirschot, de Kempen en de Meijerij.

Bewerking van het zogenaamde Handboek van Antwerpse secretarissen, 16e eeuw.

Dit handboek, ook "Blijde Incomste" genoemd, bevat afschriften van oorkonden, van de Antwerpse rechtsregels en formulieren, opgetekend door Antwerpse secretarissen.

Naamsindex op te Oirschot wonende joden, 18e-20e eeuw. Kaartsysteem.

VELDHOVEN

Vanaf 1560 vormden de dorpen Zeelst, Veldhoven en Blaarthem één dingbank. De drie dorpen hadden ook ieder een eigen dorpsbestuur. De administratie werd deels gemeenschappelijk, deels gescheiden gevoerd. Na 1811 werden Veldhoven en Meerveldhoven tot een gemeente samengevoegd en Blaarthem met Gestel. Zeelst werd een afzonderlijke gemeente.

Wat de Nederlands Hervormde kerkgemeente betreft, vormden tot 1804 Veldhoven, Blaarthem en Gestel een gemeente en waren Oerle, Meerveldhoven, Wintelre en Zeelst eveneens één gemeente. Na 1804 werden beide kerkgemeentes samengevoegd.

Oud-administratief archief van Veldhoven

Inventaris van de Archieven van de gemeente Veldhoven, 1517-1921, door W. Klaasen.

De no.'s 1298-1613 hebben betrekking op de archieven van de in de dingbank Zeelst-Veldhoven-Blaarthem verenigde dorpen, zowel de gemeenschappelijke als de gescheiden dorpsadministratie (tot 1813).

Transcripties van de rekeningen van ontvangst en uitgave van Veldhoven, waarin opgenomen de rekeningen der verpondingen, van de koningsbede en van de gemene middelen, 1737-1810. Met indices op naam en onderwerp.

Inventaris Archieven van Veldhoven, 1517-1921, inv. no.'s 1503-1572.

Lijsten van woningen te Veldhoven, 18e eeuw.

Inventaris Archieven van Veldhoven, 1517-1921, inv.no.'s 1589-1596.

Zie Campinia, jrg. VI-VIII.

Analyses van de notulen van vergaderingen van schepenen, burgemeesters, arm-meesters, kerkmeesters en zettters, 1690-1810.

Inventaris Archieven van Veldhoven, 1517-1921, inv. no.'s 1298-1300.

Zie Campinia, jrg. I-IX.

Naamsindex op de verpondingskohieren van Veldhoven, 1681-1813.

Inventaris Archieven van Veldhoven, inv. no.'s 1580 en 1583.

Archief van de gemeente Veldhoven-Meerveldhoven

Inventaris van de Archieven van de gemeente Veldhoven, 1517-1921, door W. Klaasen.

De inv. no.'s 2816-4250 hebben betrekking op het archief van de gemeente Veldhoven-Meerveldhoven, 1814-1921.

Naamsindex op de bevolkingsregisters van de gemeente Veldhoven-Meerveldhoven, 1829-1921.

De bevolkingsregisters zijn door middel van microfiches raadpleegbaar.

Archief van de gemeente Veldhoven c.a.

Inventaris van het archief van de gemeente Veldhoven c.a., 1921-1945, door J.A.S.M. Suijkerbuijk.

Index op de naam van de aanvragers van in de periode 1921-1945 verleende bouwvergunningen.

Naamsindex op de bevolkingsregisters van de gemeente Veldhoven e.a., 1921-1930.

De bevolkingsregisters zijn door middel van microfiches raadpleegbaar.

Oud-rechterlijk archief van de dingbank Zeelst-Veldhoven-Blaarthem

Voorlopige inventaris van het oud-rechterlijk archief van de dingbank Zeelst-Veldhoven-Blaarthem, 1614-1811.

Analyses van de inhoud van de protocollen van de vrijwillige rechtspraak 1614-1618.

Voorlopige inventaris van het oud-rechterlijk archief ..., inv. no. 9.

Zie Campinia, jrg. I-XI.

Analyses van de inhoud van de protocollen van transporten en geloften, 1677-1810. Met indices op persoonsnamen, huizen, percelen, straten, waterlopen, beroepen, en op de eerste vermeldingen van huisnummers en kadastrale nummers. Voorlopige inventaris van het oud-rechterlijk archief ..., inv. no.'s 15-38.

Kadaster-archief

Index op de persoons- en perceelsgewijze leggers van het kadaster der kadastrale gemeenten Gestel (sectie B: Blaarthem), Veldhoven (secties A-C) en Zeelst (secties A-B), (1832).

Kerkelijke archieven

Naamsindex op de lidmatenregisters van de Nederlands Hervormde gemeente Veldhoven-Blaarthem-Gestel, 1750-1804.

Naamsindex op de lidmatenregisters van de Nederlands Hervormde gemeente Veldhoven-Blaarthem-Gestel-Oerle-Meerveldhoven-Wintelre-Zeelst, 1818-1871.

Analyses van de notulen en besluiten, alsmede van de uitgaande brieven van de kerkeraad van de Nederlandse Hervormde gemeenten:

- Veldhoven, 1648
 - Veldhoven-Blaarthem-Gestel, 1750-1804
 - Veldhoven-Blaarthem-Gestel-Oerle-Meerveldhoven-Wintelre-Zeelst, 1804-1859
- Met indices op namen en zaken.

Charterverzameling

Transcripties van Veldhovense oorkonden, 1249-1487.
Zie Campinia, jrg. II e.v.

Notariële archieven

Inventaris van de notariële archieven in Noord-Brabant, door J.A. ten Cate.
De archieven van de in Veldhoven residerende notarissen staan beschreven in de inv. no.'s 8148-8181 (periode 1651-1841).

Plaatsingslijst van de in Veldhoven residerende **notarissen** over 1842-1895. (inv. no.'s 3118-3170).

Naamsindex van erflaters en erflaatsters en van hun woonplaatsen, uit testamenten en akten van huwelijkse voorwaarden, verleden voor notaris Cornelis van Breugel te Zeelst en Oerle, 1651-1675.

Inventaris van de notariële archieven, door J.A. ten Cate, inv. no. 8148.

Analyses van akten inzake de overdracht van onroerend goed te Veldhoven, Zeelst en Blaarthem, verleden voor notaris Jan Francis de Wit te Veldhoven, 1811-1831.

Met indices op namen en beroepen.

Inventaris van de notariële archieven in Noord-Brabant, inv. no.'s 8152-8156.

Doop-, trouw- en begraafboeken

Roomd-Katholiek:

Naamsindex op de doopboeken van de R.K. parochie, 1629-1810.

Kruijff, inv. no.'s 1 en 2 en B.A. I.

Naamsindex op de trouwboeken van de **R.K.** parochie, 1700-1826.

Kruijff, inv. no. B.A. 11.

Nederlands Hervormde gemeente:

Naamsindex op de doopboeken van de Nederlands Hervormde gemeente Veldhoven-Blaarthem-Gestel, 1750-1810.

Kruijff, inv. no. 3.

Naamsindex op de trouwboeken van de Nederlands Hervormde gemeente Veldhoven-Blaarthem-Gestel, 1712-1800.

Naamsindex op de trouwboeken van de Nederlands Hervormde gemeente Veldhoven-Blaarthem-Gestel-Oerle-Meerveldhoven-Wintelre-Zeelst, 1814-1859.

Naamsindex op de begraafboeken van de Nederlands Hervormde gemeente Veldhoven-Blaarthem-Gestel, 1730-1805.

Kruijff, inv. no. 4.

Schepenbank:

Naamsindex op de huwelijken voor schepenen van de dingbank Zeelst-Veldhoven-Blaarthem, 1739-1810.

Kruijff, inv. no.'s 6-8.

Burgerlijke stand

Indices op de geboorte-, huwelijks- en overlijdensregisters van Veldhoven-Meerveldhoven, op naam, per jaar, 1811-1921. Daarnaast zijn ook de tienjarige tafels te raadplegen.

WINTELRE

De hervormden van Wintelre behoorden tot **1804** tot de Nederlands Hervormde kerkgemeente van Oerle-Meerveldhoven-Wintelre-Zeelst, welke gemeente daarna samenging met Veldhoven-Gestel-Blaarthem.

Zie onder Oerle en Veldhoven.

ZEELST

De dorpen Zeelst, Veldhoven en Blaarthem waren vanaf 1560 verenigd in een rechtsgebied (dingbank). Hoewel de dorpen ieder een eigen dorpsbestuur hadden, werd de administratie ook voor een deel gemeenschappelijk gevoerd. In **1811** werd Zeelst een zelfstandige gemeente totdat het in **1921** opging in Veldhoven c.a. De Nederlands Hervormden behoorden tot de kerkgemeente Oerle-Meerveldhoven-Wintelre-Zeelst, welke gemeente na **1804** samenging met Veldhoven-Gestel-Blaarthem.

Oud-administratief archief van Zeelst

Inventaris van de Archieven van Veldhoven, **1517-1921**, door W. Klaasen.

De no.'s **1298-1613** hebben betrekking op de dorpsadministraties van de in de dingbank Zeelst-Veldhoven-Blaarthem verenigde dorpen, zowel de gemeenschappelijke als de gescheiden administratie (tot 1813).

Lijsten van woningen te Zeelst, 18e eeuw.
 Inventaris Archieven van Veldhoven, 1517-1921, inv.no.'s 1451-1457.
 Zie Campinia, jrg. IX-X.

Naamsindex op de verpondingskohieren van Zeelst, 1785-1812.
 Inventaris Archieven van Veldhoven, 1517-1921, inv. no. 1426.

Archief van de gemeente Zeelst

Inventaris van de Archieven van Veldhoven, 1517-1921, door W. Klaasen.
 De nummers 1614-2640 hebben betrekking op het archief van de gemeente Zeelst, 1814-1921.

Naamsindex op de bevolkingsregisters van de gemeente Zeelst, 1835-1921.
 De bevolkingsregisters zijn door middel van microfiches te raadplegen.

Oud-rechterlijk archief van de dingbank Zeelst-Veldhoven-Blaarthem

Zie onder Veldhoven.

Doop-, trouw- en begraafboeken

Rooms-Katholiek:

Naamsindex op de R.K. doopboeken, 1667-1810.
 Kruijff, inv. no.'s 14-19.

Naamsindex op de trouwboeken van de R.K. parochie, 1666-1825.
 Kruijff, inv. no. 14b en B.A.

Naamsindex op de begraafboeken van de R.K. parochie, 1692-1742.
 Kruijff, inv. no. 14c.

Nederlands Hervormde gemeente:
 zie Oerle resp. Veldhoven.

Schepenbank:

Naamsindex op de huwelijken voor schepenen van de dingbank Zeelst-Veldhoven-Blaarthem, 1739-1810.
 Kruijff, inv. no.'s 6-8.

Burgerlijke stand

Naamsindices op de geboorte-, huwelijks- en overlijdensregisters van de gemeente Zeelst, 1811-1921 (per jaar). Daarnaast zijn ook de tienjarige tafels te raadplegen.

MEDEDELING

Hierbij willen wij U graag attent maken op enkele aanwinsten van archieven, die van belang zijn voor het regionaal-historisch en genealogisch onderzoek en die op de studiezaal van het **Streekarchief Zuid-Oost Brabant, rayondepot Oirschot**, Torenstraat 1, Oirschot ter inzage zijn:

Veldhoven c.a.

- Oud-rechterlijk archief van de in de dingbank Zeelst-Veldhoven-Blaarthem verenigde dorpen, 1614 - 1811.

Archieven van de in Veldhoven geresideerd hebbende notarissen, 1651 - 1895.

- Registers van de Burgerlijke Stand van de voormalige gemeenten Oerle, Zeelst en Veldhoven-Meerveldhoven, 1811 - 1921.

- Bevolkingsregisters van de voormalige gemeenten Oerle, Zeelst en Veldhoven-Meerveldhoven, c.a. 1830 - 1921 en de gemeente Veldhoven c.a. 1921 - 1930. Deze registers, waarop alfabetische klappers zijn vervaardigd, zijn enkel door middel van microfiches raadpleegbaar.

Oirschot - Best

- Oud-rechterlijk archief van Oirschot, 1463 - 1811.

- Archieven van de in Oirschot en Best geresideerd hebbende notarissen, 1556 - 1895 .

De redactie.

CAMPINIA

driemaandelijks uitgave van het
Streekarchief Zuid-Oost Brabant

14e jaargang, nr. 54

juli 1984

Redactie : Streekarchief Zuid-Oost Brabant, ray ondepot Oirschot
Postbus 144, 5688 ZJ Oirschot
telefoon 04997 - 5245

INHOUD

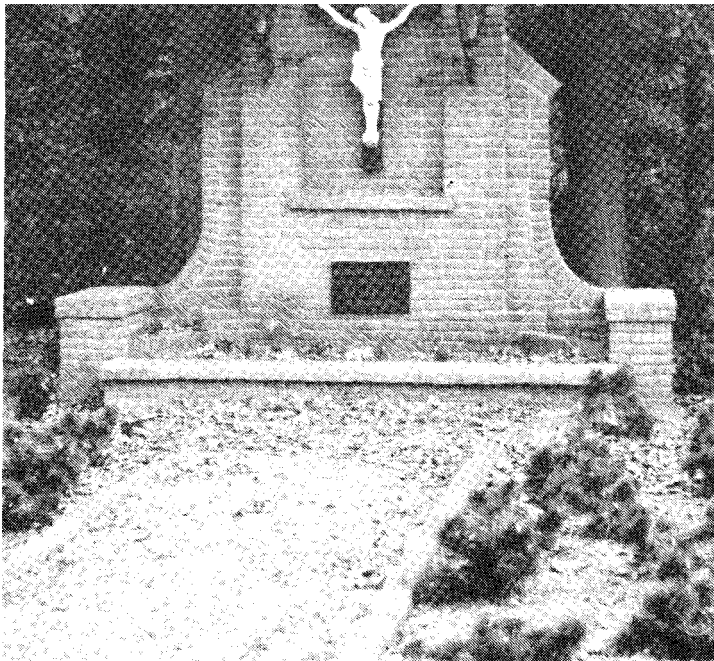
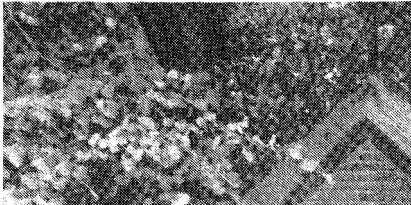
		blz.
De prijs van een abonnement bedraagt f 17,— per jaar, bij vooruitbetaling te voldoen op postgirorekening 47.16.46 van het Streekarchief Zuid-Oost Brabant te Eindhoven, onder vermelding van "Campinia".	Het kleine godsdienstige monument in Oerle door Jacq. F.C.M. Bijnen	100
De prijs van losse nummers bedraagt f 4,25 per stuk. Ook nummers van voorgaande jaargangen zijn nog in beperkte aantallen bij de redactie te bestellen.	II. Stamlijst Toirkens door J. Toirkens	106
Indien opzegging niet schriftelijk is medegedeeld vóór 1 december van het lopende jaar, wordt het abonnement automatisch met een jaar verlengd.	III. 650 jaar Beerse gemeijnt door H. Vera	111
Copyright : Streekarchief Zuid-Oost Brabant. Lay-out en drukwerk : Maras Drukkerij, Middelbeers.	IV. Oirschotse gedichten D'n krommen errem door Toke van de Ven-Lommers	122
Overname van artikelen of gedeelten daaruit is meestal toegestaan. U dient dit wel van te voren schriftelijk aan te vragen bij de redactie.	V. De strijd van Oirschot om een trein- of tramverbinding door H. Mijland	123
	VI. Oirschotse zoen-accorden A. Zoenen wegens doodslag, nrs. 41 - 45 door J. Lijten m.m.v. L. v.d. Mierden	137

ISSN 0166-6959

Omslag : gedeelte uit de kaart Ducatus Brabantiae
van Jacob van Deventer, uit 1558.

I. **HET KLEINE GODSDIENSTIGE MONUMENT**
in Oerle
door Jacq. F.C.M. Bijnen

KRUISKAPELLETJE 100-JARIGE PEERKE VAN ROIJ, OERLE

Zwarte natuurstenen plaat met de tekst:
*Opgericht bij gelegenheid van den 100en verjaardag P. VAN ROIJ
 op 30 maart 1939*

Omschrijving:

Het geheel is opgetrokken uit baksteen, naar een ontwerp van de Veldhovense architect Merks. Het corpus, van porselein, is bevestigd op een zwart plaatstalen kruis. Ter linker- en rechterzijde koperen lantaarns met elektrische verlichting. Het monument verkeert in goede staat: alleen de laatste tijd vinden regelmatig vernielingen plaats. Op dit tijdstip (juni 1983), zijn de lantaarns vernield en is het corpus eraf gehaald en bij de gemeente Veldhoven ondergebracht ter reparatie.

Plaats:

Dit kapelletje staat aan een kruispunt van wegen, gaande naar Oerle, Wintelre, Oirschot en Acht, tegenover het huis, genaamd „De Kruisberg“, waar Peerke van Roij indertijd woonde.

Nu woont op dit adres, Oirschotsedijk 2, de familie Dankers; door hen wordt het plantsoen onderhouden. De grond is eigendom van de gemeente Veldhoven.

Oprichting:

Bij gelegenheid van het bereiken van de leeftijd van 100 jaar door Peerke van Roij op 30 maart 1939, werd dit kruiskapelletje opgericht. Op die dag werden door hem, onder belangstelling van familie en bekenden, enkele stenen ingemetseld. Na gereedkomen werd het op 12 april 1939 door de pastoor van Oerle, De Bont, ingezegend, onder grote belangstelling van inwoners van Oerle en Wintelre. Gemeentelijk behoorde Peerke van Roij namelijk tot Veldhoven, maar parochieel tot Wintelre. Over deze inzegening schreef pastoor De Bont in zijn memoriale: „De hei stond vol volk, het weer was prachtig. Nog nooit vroeger had de Oirschotse hei zoveel volk bij elkaar gezien.“

Het gedenkteken kwam tot stand gedeeltelijk door geldelijke giften en gedeeltelijk door schenkingen in natura.

Petrus (Peerke) van Roij was geboren te Oerle, gehuwd met Theodora van Laarhoven en van beroep landbouwer. Hij overleed in februari 1940.

H. HART-BEELD, OERLE

Omschrijving:

Gipsen Christusbeeld op gemetselde console van vier naar beneden uitgaande steunen, staande op een cirkelvormig muurtje met een diameter van 2,20 meter. De vier segmenten, gevormd door de steunen en het muurtje, dienen als bloemperkjes.

Het geheel is in goede staat en wordt goed onderhouden.

Plaats:

Dit beeld staat ter rechterzijde vóór het R.K. Kerkgebouw van Oerle, aan de Oude Kerkstraat. De grond is eigendom van de R.K. Parochie Oerle.

Oprichting:

Zoals in meerdere parochies in die tijd gebruikelijk, werd rond de H. Hartvering dit beeld opgericht. Het werd vervaardigd door de Eindhovense beeldhouwer

Opschrift aan de voet van het beeld:

Het volk van Oerle aan zyn Koning Christus 193

H. Hart van Jezus zegen ons

Aan de achterzijde de naam van de maker: *Jan Custers*

Jan Custers. Ter bestrijding van de kosten werd door de pastoor en de parochianen f 1.200,— bijgedragen.

Op woensdag 30 maart 1921 werd dit beeld, in tegenwoordigheid van vele geestelijken, parochianen en vreemdelingen, door pastoor Suetens ingezegend. Gedurende drie dagen, voorafgaande aan deze inzegening, werd een tridium gehouden.

KAPelletJE OP DE BRINK TE ZANDOERLE

Opschrift aan de voorzijde van de kapel:

O.L. Vr. van 't Zand, Bidt Voor ons

Op de eikenhouten deur een verouderd huisnummer: B/12.

Verder op een briefje de tekst:

Dinsdags en zaterdags om 7 uur rozenhoedje bidden

Omschrijving:

Wit geschilderde buitenmuren, voorzijde bepleisterd, pannendak, in beide zijgevels raampjes. Bovengedeelte achtergevel en rechter zijgevel zijn omstreeks 1950 opnieuw gemetseld. Afmetingen: breedte voorfrond ca. 5 meter, diepte ca. 7 meter. In de eikenhouten toegangsdeur zijn nog de plaatsen van enkele kogelgaten zichtbaar. Volgens de overlevering dateren deze uit de Napoleontische tijd.

Het kapelletje is in het verleden door omwonenden herhaalde malen opgeknapt en verkeert in goede staat van onderhoud.

Voorin het kapelletje staat op een blauwe schraag een oud Mariabeeld omhangen met een rozenkrans, in het lichtblauw gekleed, met in de rechterhand een stafje en op de linkerarm een kind met een glad gezichtje. Het kind draagt een wereldbol in de hand. Beide figuren dragen een metalen kroontje.

Aan de muur bevindt zich een drietal heiligenbeelden voorstellende: kind met lam, H. Familie en St. Antonius, verder, in kleur geschilderd, een kruisbeeld.

O.L. Vr. van 't Zand

In het kapelletje staan 38 bidstoelen en 4 zitbankjes. De vloer is rood geverfd en van cement, het plafond beplankt op houten balken en groen-blauw geverfd, de muren zijn wit gekalkt. Verder een offerblok en een kaarsenrek.

In de meimaand wordt er iedere avond, behalve 's zondags, om 7 uur het rozenhoedje gebeden.

Plaats:

Dit kapelletje staat aan het aloude plein aan de brink te Zandoerle. Het is evenals de grond ter grootte van 16 are en 18 centiare, eigendom van de omwonenden. Contactpersoon voor het beheer, tevens sleutelbewaarder, is de heer W.H. Liebrechts, Zandoerle 9 te Oerle.

Oprichting:

Oerle bezat in de generaliteitsperiode twee schuurkerken. Een hiervan stond in Zandoerle en werd in 1807 afgebroken. Op dezelfde plaats werd toen dit kapelletje gebouwd)) De bouw en onderhoudskosten werden door de omwonenden bestreden. Bij missiven van 21 augustus 1817 werd de omwonenden toegestaan zondags en bij gelegenheid van ziekte en dood de rozenkrans te bidden. Tevens werd toen gelast dat hierin nooit een H. Mis mag worden gelezen. En verder dat de omwonenden van Zandoerle het beheer en onderhoud uitoefenen onder bepaling dat de pastoor van Oerle tegen het ontstaan van misbruik moet waken.²⁾

Vroeger werd door trompetgeschal de aanvang van het rozenkransgebed en de gebeden voor de zieken aangekondigd.³⁾

In 1925 verkeerde de kapel in bouwvallige toestand en ze werd toen opgeknapt. Ter bestrijding van de kosten hield de pastoor van Oerle toen een rondgang. Elk gezin werd aangeslagen om 3 gulden bij te dragen. Met de opbrengst, groot 50 gulden, vermeerderd met het aanwezige geld in kas, eveneens 50 gulden, werden toen de onkosten betaald.⁴⁾

1. Bossche Bijdragen, jrg. XXIII, 1956-'57, p. 151.
2. Parochie-archief Oerle.
3. Geschiedenis van Oerle, C. Rijken / J. Bijnen, 1977, p. 78.
4. Memorieboek, parochie-archief Oerle.

II. STAMLIJST TOIRKENS

door J. Toirkens, Bakel

De huidige familienaam Toirkens is in de voorbije eeuwen in diverse schrijfwijzen voorgekomen. De oudste vermeldingen in de Oirschotse schepenprotocollen (1460 - ca. 1510) geven door elkaar de volgende variaties:

- van den Thoren (1501)
- van den To(e)rken (1463, 1508 e.a.)
- van den Toernken(s) (1482, 1504)
- Toerken(s) (1468, 1502 e.a.)

Na ca. 1510 komt er wat meer eenvormigheid in de naam, alhoewel er kleine verschillen blijven:

- Toorkens, Toerkens, Toirkens
- Torken(s)
- Tur(c)kens

1. Toirkens, Hendrick
z.v. Hendrick
overl. waarschijnlijk Zeelst tussen 1580 en 1587
geh. met Margriet d.v. Dirk Crijns, overl. vóór 1578, eerder wed. Jacob heer Herberts
kind: Dirk (= Theodorus), zie 2
2. Toirkens, Dirk (= Theodorus)
z.v. Hendrick en Margriet Dirk Crijns
ged. ca. 1540 - 1545
overl. Oirschot, 1612
geh. 1. vóór 1578 met IJken, d.v. Geerit Henricks van der Ameijden, overl. tussen 1583 - 1587, eerder wed. Jan Lambregts van Beerze geen kinderen
geh. 2. vóór 1594 met Catharina, d.v. Jan Jans de Crom, overl. Oirschot 1627
kinderen: Hendrick Dirck, zie 3
Aleijt, geh. met 1. Jan de Metser en 2. Dielis Peters van de Venne
Ida, geh. met Jan Aert Janssen
Anneke, geh. met Jan Goossens
3. Toirkens, Hendrick Theodori
z.v. Hendrick en Catharina Jan Jans de Crom
overl. Oirschot 1627
geh. Oirschot 27-1-1622 met Maijke d.v. Leonart Lenaert Moyses van Aelst (= Wichmans)
kind: Theodorus, zie 4
4. Toirkens, Theodorus (= Dirck)
z.v. Hendrick en Maijke Leonart Lenaert Moyses van Aelst (= Wichmans)
ged. Oirschot ca. 1622
begr. Oirschot 24-2-1677
geh. Oirschot 28-11-1643 met Francisca, d.v. Andries Goossens
kinderen allen gedoopt Oirschot:
Maria, 21-5-1645
Henrica, 13-3-1647
Catharina, 10-1-1649
Andreas, zie 5
Maria, 10-9-1653
Mechtildis, 26-9-1655
Clara, 4-1-1660
Anna Margaretha, 8-4-1665
5. Toirkens, Andreas
z.v. Theodorus en Francisca Goossens
ged. Oirschot 7-10-1650
begr. Oirschot 1-9-1713
geh. Oirschot 31-10-1674 met Catharina, d.v. Aert Janszoon Moescops
kinderen allen gedoopt Oirschot:
Henricus, zie 6
Dirk, 14-4-1679
Margaretha, 7-2-1684
Maria, 19-3-1686
Margaretha, 14-3-1689
Anna Maria, 6-8-1690
6. Toirkens, Henricus
z.v. Andreas en Catharina Moescops
ged. Oirschot 8-3-1676
geh. Oirschot 17-7-1701 met Maria Theresia Egidius Vlemmincx
kinderen allen gedoopt Oirschot:
Arnoldus, 19-2-1702
Margarita, 18-1-1704
Petronella, 18-7-1705

Josephus, 19-3-1707
 Josephus, 17-10-1708
 Hendricus, 21-3-1710
 Adrianus, 15-3-1711
 Petrus, 18-2-1713
 Margarita, 19-4-1716
 Joannes, zie 7

7. Toirkens, Joannes
 z.v. Henricus en Maria Theresia Egidius Vlemmincx
 ged. Oirschot 7-1-1720
 geh. Oirschot 3-3-1743 met Geertruij Willemsdr. van de Biggelaar, ged.
 Oirschot 27-2-1711
 kinderen allen gedoopt Oirschot:
 Hendrica, 4-5-1744
 Henricus, zie 8
 Johanna Maria, 20-1-1748
 Lucia, 13-12-1750
 Maria Elisabeth, 20-3-1753
 Maria Theresia, 11-5-1756
8. Toirkens, Henricus
 z.v. Joannes en Geertruij Willemsdr. van de Biggelaar
 ged. Oirschot 21-4-1745
 overl. Oirschot 29-9-1818
 geh. Oirschot 8-11-1772 met Catharina Hendriks van Nunen, ged. Wintelre
 11-6-1744
 kinderen allen gedoopt Oirschot:
 Gerardus, 11-5-1773
 Henricus, 3-9-1776
 Maria Theresia, 7-3-1780
 Maria Theresia, 5-2-1782
 Johanna, 26-5-1785
 Henricus, zie 9
9. Toirkens, Henricus
 z.v. Henricus en Catharina Hendriks van Nunen
 ged. Oirschot 15-5-1791
 overl. Boxtel 18-7-1857
 geh. 1. Hendrika van den Hoogenhof
 geen kinderen
 geh. 2. Oirschot 25-11-1813 met Dorothea van der Kruijssen, ged. Strijp
 26-2-1781, overl. Oirschot 23-7-1834
 kind: Johannes (zie 10)

10. Toirkens, Johannes
 z.v. Henricus en Dorothea van der Kruijssen
 geb. Oirschot 29-5-1818
 overl. Boxtel 1-4-1866
 geh. Oirschot 23-1-1842 met Maria Henrica van Oudenhoven, geb. Oirschot
 3-6-1821, overl. Boxtel 21-4-1902
 kinderen allen geboren Boxtel, tenzij anders aangegeven:
 Hendriena, geb. Oirschot 26-3-1839
 Dorothea, 16-11-1842
 Petrus (zie 11)
 Hendrikus, 27-2-1846
 Meghelina Magdalena, 18-2-1848
 Adriana Johanna, 4-6-1849
 Johannes, 9-4-1851
 Johanna, 29-7-1852
 Wilhelmus Hendrikus, 15-1-1854
 Maria Anna, 7-5-1856
 Franciscus Antonius, 15-6-1857
 Antonius, 8-2-1859
 Maria Hendrieka, 21-7-1860
 Antonius Alphonsus, 26-10-1861
 Jacoba, 24-6-1863
11. Toirkens, Petrus
 z.v. Johannes en Maria Hendrica van Oudenhoven
 geb. Boxtel 6-2-1844
 overl. Eindhoven 16-11-1919
 geh. 1. Woensel 17-8-1870 met Hendrica Maria Vermeeren, geb. Woensel
 10-2-1843, overl. Eindhoven 19-4-1909
 kinderen: allen geboren Eindhoven:
 Johannes Hendrikus Petrus, 20-7-1871
 Francisca Hendrika Maria, 4-11-1872
 Johannes Hendrikus Antonius, 25-9-1874
 Hendrika Johanna Maria, 2-11-1875
 Hendrika Maria Mathilda, 14-3-1877
 Johannes Hendrikus Adrianus, 1-12-1878
 Hendrikus Johannes, 10-2-1880
 Hendrikus Johannes Wilhelmus, zie 12
 geh. 2. Hendrieka Sprengers, geb. Stratum 29-5-1856
 geen kinderen

12. Toirkens, Hendrikus Johannes Wilhelmus
z.v. Petrus en Hendrika Maria Vermeeren
geb. Eindhoven 13-9-1882
overl. Eindhoven 2-1-1968
geh. 1. Eindhoven 21-2-1906 met Agnetha Johanna Maria Bodde, geb. Arnhem 13-8-1880, overl. Eindhoven 22-9-1941
kinderen: allen geboren Eindhoven, tenzij anders aangegeven:
Johanna Henrietta Maria Cornelia, 12-12-1906
Petrus Henricus Cornelis Maria, 15-11-1907
Henricus Johannes Jacobus Cornelis, 2-11-1908
Francina Maria Cornelia Michael, 24-11-1909
Agnetha Maria Cornelia, 2-5-1911
Johannes Henricus Maria Cornelis, zie 13
Jacoba Johanna Maria Cornelia, 30-9-1913
Antonius Henricus Maria Cornelis, 2-11-1914
Franciscus Cornelia Maria, 21-2-1917
Antonia Maria Cornelia, geb. Eersel 14-12-1918
Jacoba Maria Cornelia, 1-7-1920
Henrietta Alardina Maria Cornelia, 26-3-1923
geh. 2. Eindhoven 13-3-1952 met Maria Hendrik Toirkens, geb. Bostel 2-11-1882, overl. Eindhoven 3-9-1965
geen kinderen
13. Toirkens, Johannes Henricus Maria Cornelis
z.v. Hendrikus Johannes Wilhelmus en Agnetha Johanna Maria Bodde,
geb. Eindhoven 16-8-1912
geb. Eindhoven 27-4-1939 met Anna Maria Roijmans, geb. Reusel 2-11-1907
kinderen: (allen geboren Eindhoven):
Johannes Henricus Maria, 27-1-1940
Henricus Johannes Maria, 27-1-1940
Johanna Agnetha Maria, 12-2-1941
Agnetha Antonia, 16-5-1942
Anna Maria Henrietta, 1-7-1943
Henricus Johannes Agnetha Maria, 29-8-1944
Theresia Maria, 3-2-1946
Franciscus Johannes, 1-11-1947
Francina Maria Theresia, 31-5-1950

III. 650 JAAR BEERSE GEMEIJNT door H. Vera, Nieuwegein

1. Inleiding.

De afgelopen honderd jaar hebben er aanmerkelijke wijzigingen plaatsgehad in het landschap van de Noord-Brabantse zandgronden. Waar zich eerst eindeloze heidevelden uitstrekten, zien we nu overal akkers en weilanden. Eigenlijk waren die veranderingen al een eeuw eerder begonnen. In de tweede helft van de 18e eeuw gingen vele stemmen op, om de woeste gronden te ontginnen en zo dienstbaar te maken aan de sterk groeiende bevolking. Maar, hoewel de steeds hogere graanprijzen het ontginnen van minder vruchtbare of ongunstig gelegen gebieden steeds aantrekkelijker maakten, bleken definitieve ontginningen op grote schaal geen haalbare kaart.

Een van de grootste problemen was het mestgebrek, maar ook de bijzondere eigendomsstructuur leverde op veel plaatsen moeilijkheden op. Formeel was het eigendom van de woeste gronden in handen van de landsheer. Deze had in het verleden, bewoners van allerlei plaatsen, gebruiksrechten, zoals weiderechten, turfsteken e.d., op de hen omringende gronden verleend. Voor ontginning daarvan moest toestemming worden gegeven en dan moesten er ook cijnsen en tienden over betaald worden. Daarnaast en dit was wellicht een veel groter probleem, leverden de dorpen onderling voortdurend strijd over wie welke rechten had op welke gronden. De processen sleepten vaak tientallen jaren voort en hielden ontginning op die wijze op of ontmoedigde deze tenminste. In 1809 (met de invoering van het wetboek Napoleon voor het Koninkrijk der Nederlanden) werden de - burgerlijke - gemeentes eigenaar van de woeste gronden of gemeijntes, zoals ze vaak genoemd worden.) De gebruiksrechten bleven echter bestaan. Onderlinge grensverschillen werden met de invoering van het kadaster definitief opgeruimd en in de loop van de 19e eeuw werden veel gemeijntes verdeeld, waardoor ook gebruiksrechten opgeheven of tenminste beperkt werden. Maar, omdat het mestprobleem bleef bestaan, beperkte de ontginning zich vaak, tot de aanleg van bossen. De ontwikkeling van de kunstmest en de invoering daarvan, die ongeveer 50 jaar geleden overal een feit was, deed een enorme vraag naar woeste gronden ontstaan. Omdat de invoering van de kunstmest ook een verandering van de bedrijfsvoering met zich meebracht, verminderde tegelijkertijd het belang van de gemeijnt voor de boerderij.

Zodoende werden de verzoeken om grond, om te ontginnen, in de jaren '20 en '30 bijna altijd gehonoreerd. Pas de laatste jaren hebben veranderde meningen over natuurbehoud zover de overhand gekregen, dat de resterende stukken heide nu beschermd worden. Over hoe deze ontwikkelingen zich in de Beerzen voordeden, wordt hierna, in drie afleveringen, beschreven.2)

2. De uitgifte

Op 30 mei 1334 gaf hertog Jan van Lotharingen, Brabant en Limburg aan zijn dierbare luiden van de dorpen van Beerse de gebruiksrechten van de gehele gemeijnt, gelegen tussen de gemeijntes van Oerle, Oirschot, Oisterwijk en Hilvarenbeek.³⁾ Zowel in velden als in bossen, in het natte en in het droge. Hij deed dat niet voor niets; naast een eenmalig bedrag, een voorlijf of pretium primitivum, van £5 moesten de inwoners van Oost- en Middelbeers jaarlijks 12 schellingen aan de rentmeester van de hertog betalen.⁴⁾ Voor dat bedrag hadden de ingezetenen het exclusieve gebruiksrecht van de gemeijnt; ze mochten de dieren van niet-ingezetenen, niet-gerechtigden arresteren, als deze op hun gemeijnt kwamen.

Voor 5 schellingen kon de eigenaar zijn vee terugkopen. Twee schelling voor de hertog, twee voor de dorpen en één voor de beambte, die gearresteerd had: de schutter. Voorts stond de hertog toe, de kosten die dit privilege of deze kaart met zich meebracht te compenseren met de verkoop van woeste grond aan ingezetenen. In het bovenstaande wordt Westelbeers niet genoemd. Dit heeft tot eind 1803 onder de halve heerlijkheid Hilvarenbeek gehoord en viel onder de schepenbank en in de 'vroente', de gemeijnt van Hilvarenbeek. Waar hier verder sprake is van 'de Beerzen' worden Oostelbeers en Middelbeers bedoeld, Westelbeers wordt tot aan de 19e eeuw steeds apart vermeld.

Deze uitgifte was, zoals ook blijkt uit de genoemde gemeijntes van buurdorpen, niet de enige. Vanaf het derde kwart van de 13e eeuw zijn tientallen kaarten van gemeijntes door de hertogen en soms ook door lokale heren uitgegeven. De vraag waarom plotseling rechten of in ieder geval gebruiken die al - eeuwen - lang bestonden, moesten worden vastgelegd, is nog niet afdoende beantwoord. Voor deze Beerse gemeijnt echter, heeft het feit dat de buurdorpen kort daarvoor soortgelijke rechten op schrift gekregen hadden, mogelijk een grote rol gespeeld. Wanneer de buurdorpen hun rechten uitgebreid hadden gekregen, zou er voor de Beerzen weinig gemeijnt meer gerest hebben. Deze gemeijnt, die voortaan met Beersveld (eendeels) en Vrouwerijt (anderdeels) zal worden aangeduid, was niet de enige woeste grond, waarop Beerse mensen rechten hadden. De mensen van het Hoogeind waren gerechtigd in de Grote Aard van Oerle, die van het Kuijkseind in de Loonse Aard en in het Molenbroek. Midden tussen Oostelbeers en Middelbeers lag de gemeijnt het Hadelt. Westelbeers viel, zoals gezegd, in de Beekse vroente.⁵⁾

3.1. Het gebruik

Gemeijntes hadden een veelzijdig nut. Ze werden niet alleen gebruikt om schapen en runderen te laten weiden, maar ook om vlaggen (heiofstand) te maaien, die in de stal tot strooisel dienden i.p.v. stro. Er werden russen (biezenpollen) gestoken, die men gebruikte als nokken voor daken en als versteviging van put of slootkan-

ten. Bijzonder belangrijk was ook de turf die er gehaald werd. Ze werd verdeeld in heiturf, de humus van de heide (mits er voorzichtig mee omgegaan werd, groeide deze in een aantal (6 á 15) jaren weer aan) en de moerturf, die uit de vennen en moerassen gebaggerd werd. De as van de turf werd zorgvuldig bewaard voor bemesting. Leem, die nodig was voor de wanden van gebouwen en soms ook wel gebruikt werd voor het bakken van steen, en zand, ook voor allerlei onderhoudswerkzaamheden, werden eveneens van de gemeijnt gehaald. Men sprokkelde er hout en velen hadden houtopstand op de voorpotingen voor hun erven. Als de hei bloeide, werden er bijenkorven geplaatst en tenslotte was er nog de jacht.

Niet ieder gebruik was overal toegestaan. Op de broeken mochten over het algemeen geen schapen grazen. Deze betere weiden bleven gereserveerd voor runderen en paarden. Waar meer groes (gras) was dan heide, mocht niet geturfd, gevlagd e.d. worden. Ook op turfvelen mochten geen vlaggen gemaaid worden, dat zou de groei van de turf belemmeren. Zieke, 'oirsere of oirruije' schapen waren niet toegelaten op de heide, vanwege het besmettingsgevaar. Over het algemeen was stelregel, dat men de aard niet mocht beschadigen. Waar wat gedaan mocht worden, werd bepaald door reglementen en keuren en ingevuld door de gezworenen, die de gemeijnt van dorpswege beheerden.⁶⁾ Voor speciale activiteiten, zoals uitmoeren en steenbakken, waren ook speciale vergunningen nodig.

Het gebruik van de gemeijnt was vanouds voor ingezetenen kosteloos. Niet-ingezetenen konden middels een z.g. aardbrief dezelfde rechten kopen of jaarlijks bepaalde rechten pachten. In 1866 ging de gemeente Oost-, West- en Middelbeers er toe over ook van ingezetenen een vergoeding voor het weiden te vragen. Niet kosteloos was het turven op het Beersveld. Jaarlijks werden de plakken (kavels) af te turven heide, bij afslag verkocht. Schepenen en gezworenen gaven, door op de hoeken te gaan staan, de grootte van de plakken aan en de afslager begon af te tellen van één gulden boven 'de pacht'. Werd er niet gemijnd, dan ging het kavel weg 'om de pacht, een vast bedrag van 10 stuivers. Het mogen kopen van heiturf was gebonden aan zekere voorwaarden. Veehoudende boeren en zij die geen vee hielden, maar bij de 'gemeenteswerken'⁷⁾ telkens een man leverden, hadden per huishouden recht op een hele plak. Zij die alleen maar 'kamer-raaden' waren, die geen vee hielden en bij de gemeenteswerken maar een halve man of om de andere keer een man leverden, mochten maar een halve plak per huishouden afnemen. Degenen die niet zelfstandig een huishouding voerden, die 'geen hael of tangh ofte geen vuer alleen stookera', mochten helemaal geen turf kopen.

Predikant, pastoors, secretaris, schoolmeesters, vorster, schutters en gezworenen, als ook de scholen hadden ieder recht op een gratis plak. De opbrengst van de verkoping werd tussen Oostelbeers en Middelbeers verdeeld in de verhouding 3/5 - 2/5. De respectieve burgemeesters boekten de bedragen in hun dorpsrekeningen. De jacht was een heerlijk recht. Voor Oost- en Middelbeers werd het door de rentmeester van de domeinen verpacht. In Westelbeers competeerde de helft de halfheer. Het verpachten van de jacht leverde de gemeente Oost-, West- en Middelbeers in de jaren '20 van deze eeuw nog honderden guldens per jaar op.

De laatste vorm van gebruik, die toegelicht diel t- worden is de voorpoting. Het recht van voorpoting, van particuliere houtopstand op de gemeijnt, lag niet besloten in de uitgiftebrieven. De inwoners van Hilvarenbeek c.a., waaronder dus die van Westelbeers, kregen 22-11-1441 een pootkaart, met het recht de gemeijnt voor hun erven en langs de wegen tot 80 voet (4 roede = ca. 23 meter) toe te beplanten. Bij verkoop van het hout buiten Hilvarenbeek, zou men in plaats van de belasting van 't zesde hout (16 $\frac{2}{3}$ %), het tiende (10%) hout mogen betalen. Die van Oost- en Middelbeers mochten vanaf 31-10-1473 de gemeijnt 4 roeden opwaarts bepopen. Zij betaalden echter wel de gewone houtschat van het zesde hout, wanneer het buiten Beers verkocht werd. De wegen die door de gemeijnt liepen, werden door de gemeenschap bepoot. De baten vielen de gemeentes ook toe. Hout daarvan werd voor publieke werken, zoals het bouwen van bruggen en scholen gebruikt.

In 1696 werd door de Raad van State een reglement gegeven 'op het beplanten van de Meijerij'. Daarin werden voorschriften gegeven, om tot een dichtere beplanting te komen. De dorpen moesten kwekerijen aanleggen, waaruit de ingezetenen hun plantgoed konden betrekken. Er werden jaarlijks te planten hoeveelheden voorgeschreven, etc. Bezitters van akkers en weiden waren verplicht hun bezit naar de zijde van de gemeijnt en de openbare weg af te heinen, om te voorkomen, dat de dieren van anderen daar te gemakkelijk inkwamen (banheimselen). Maar ondanks dit alles was er volgens de la Court tot aan het eind van de 18e eeuw maar weinig belangstelling voor voorpotingen. Ik neem aan dat hij (gezien zijn achtergrond, n.l. de Baest) hier ook vanuit zijn Beerse ervaring sprak.⁸⁾

3.2. Het onderhoud

Niet alleen lusten, maar ook lasten bracht de gemeijnt met zich mee. Op de eerste plaats moesten de wegen en waterlopen, die door de gemeijnt liepen, door de gemeenschap onderhouden worden (de gemeenteswerken). Daarnaast vormden de zandverstuivingen een voortdurende bron van zorg. Ongecontroleerd afvlaggen, turfslaan, zandgraven en te intensief weiden, kon leiden tot wandelende duinen, die niet alleen de rest van de gemeijnt, maar ook de particuliere ervan bedreigden. Al in de 15e eeuw werd dit geconstateerd en werden er maatregelen getroffen. In 1439 spraken gezworenen van Beers, Haghorst, Spooronck en Oisterwijk af, 'dat men geen schaepen sall laten coomen binnen den zande voir Beers, Haeghorst, Spooronck ende Oisterwijk, daer men dat sandt gestopt heeft en al daer die putten gegreven zijn'.

De verwoesting werd bestreden met beplanting. De uitgifte van pootkaarten was daarbij een stimuleringsmaatregel van hogerhand. Toch bleef het een voortdurende zorg. In de 17e en 18e eeuw worden nog zandverstuivingen als oorzaak genoemd van het verloren gaan van gecultiveerde gronden onder Oostelbeers.⁹⁾

3.3. Het beheer

De gemeijnt met haar veelzijdig gebruik moest beheerd worden. Het nakomen van bepalingen omtrent het gebruik moest worden gecontroleerd, rechten t.o.v. buurgemeijntes gehandhaafd, eventuele inkomsten beheerd, enz.

De belangen van de grondheer, de hertog, werden in eerste instantie waargenomen door de 'onder-rentmeester' (van de domeinen). Dit ambt werd, in combinatie met de inning van de houtschat, jaarlijks per schoutambt verpacht. De onder-rentmeester moest overtreders van de hertogelijke voorschriften en de plaatselijke keuren vervolgen, tevens hield hij de schouw over de wegen, de waterlopen en de zandverstuivingen. Hij was bevoegd tot het schutten van vreemde beesten en bijen en moest opletten, dat er niet illegaal nieuwe erven werden ingegraven.

De tweede beambte op de gemeijnt was de schutter, soms ook heijmrader genoemd. Hij werd door de dorpen aangesteld. Zijn taak was het schutten: het in beslag nemen van vee, dat op particuliere erven was ingebroken of wanneer het op een deel van de gemeijnt kwam, waar het niet op mocht komen. Verder hield de schutter ook algemeen toezicht op de gemeijnt.

De derde instantie waren de gezworenen. Ook zij werden soms heijmraders genoemd, het verschil is niet altijd duidelijk. Zij begeleiden de onder-rentmeester op zijn schouw door de gemeijnt, bepaalden waar turf gestoken mocht worden en op welke andere manieren van de gemeijnt gebruik mocht worden gemaakt, zoals b.v. het plaatsen van bijen. Ze waren bevoegd op te treden tegen misbruiken. Ook zij werden door de dorpen aangesteld.

Sinds 1790 (misschien ook al eerder) was ook de vorster, de dorpsdeurwaarder bevoegd om op het Beersveld op te treden.

In 1798 werd door Middelbeers een pootmeester aangesteld, met als taak het toezicht op de bossen en de bebossing van de gemeijnt. In 1803 werd deze functie afgeschaft, maar in 1806 toch weer ingesteld.

Tenslotte was er nog de warandmeester. Hij hield toezicht op de jacht. Voor de halfheer van Hilvarenbeek was dat iemand van de laatbank of het leenhof van Hilvarenbeek. In Oost- en Middelbeers komen we in 1666 de Oirschotse Jan Jan Neggens tegen als warandmeester. Ook dit ambt werd vermoedelijk verpacht.

Omdat het onder-rentmeesterschap verpacht werd aan de hoogste bieder, gebeurde het geregeld, dat de pachter niet in de Beerzen woonde. Het toezicht kwam dan hoofdzakelijk neer op de schutter. Maar tenminste een maal per jaar hield de onder-rentmeester zijn 'waerheijd' of jaargeding. De inwoners van het schoutambt moesten op de heide verschijnen (op het Beersveld op de hoopjes) en werden afgevraagd of zij geen misbruik van de gemeijnt hadden gemaakt en of zij geen kennis van de misdrijven van anderen hadden. Op niet compareren op zich, stond een boete. Volgens het reglement op het onder-rentmeesterschap (reglement op de houtschat) mocht een pachter maar driemaal per jaar zijn geding houden.

Niet alleen op het Beersveld werden door Oost- en Middelbeers schutters aangesteld, maar ook op de Loonse Aard en het Molenbroek. Vanwege het gehucht het Hoogeind was er een schutter op de Grote Aard van Oerle. Westelbeers stelde zelf geen schutters aan. Men werd bediend door de twee schutters of onder-vorsters van Beek. De schutters waren vaak langer dan een jaar in functie.

De gezworenen deden net als de schepenen jaarlijks hun eed in de handen van de schout of diens vertegenwoordiger. Op de Huijgevoirt onder Westelbeers trad de rotmeester op als gezworene.

Op het misbruik van de gemeijnt stonden sancties. Op het Beersveld verbeurde men voor onvergund turfsteken 42 stuivers, voor het steken van groesturf 21 stuivers. De - inbeslaggenomen - turf mocht na klokgelui door de armen worden weggehaald. Op het buiten het dorp brengen van de turf stond ook een boete van 42 stuivers. Hei-vlaggen of -maaïen of zelfs gekocht turf tot strooisel verwerken kostte 21 stuivers. Het achterlaten van kuilen in de gemeijnt, het steken van russen zonder vergunning, het niet verwerken daarvan binnen 7 dagen , iedere keer verdeed men 7 stuivers (reglement 1790).

Op de Grote Aard van Oerle lagen de tarieven als volgt: het steken van groesturf 17 stuivers, het niet binnen drie dagen verwerken van russen of ze in stukken snijden, 7 stuivers per rus. Drie gulden kostte vlaggen en baggeren in harde groes. Putten en kuilen achterlaten: zes gulden. Wie de aard gebruikte zonder daartoe gerechtigd te zijn verbeurde naast zes gulden ook het 'tuigh' waarmee hij deze misslag beging. Wie turf buiten de aard bracht verbeurde naast een boete ook nog paard en wagen (reglement 1690).

Sinds 1617 kwamen de Beerze schuttarieven overeen met die van de Grote Aard van Oerle.

Vreemde vee: groot	0.16.4
Vreemde vee: klein	0. 4.0
Eigen vee: groot	0. 7.0
Eigen vee: klein	0. 1.0

Dit tarief gold per stuk. Het geschutte vee werd in een z.g. schutskooi gebracht en als het niet onmiddellijk werd gelost, werden er kosten berekend voor het in de voeder houden. to)

Na enige tijd nog niet vrijgekochte beesten, konden in het openbaar worden verkocht. Dit gebeurde o.a. met 70 schapen die in 1659 op het Molenbroek waren geschut. Ze werden voor de Leen en Tolkamer in Den Bosch verkocht.

Voor Westelbeers werd op 30-5-1810 een reglement ingesteld. De inhoud was als volgt:

1. Ieder jaar zullen de palen, waar tussen de ingezetenen heide kunnen vlaggen en turven, een weinig worden veranderd. Die in de turfaard heide afvlagt verbeurt f 3,—.

2. De boete voor groesturf steken is f 3,—.
3. Schout en schepenen zullen turfverkoopingen doen in het Witven, 't Goor, de Spreuwelse heide en in het Broekeind.
4. Schout-civil en schepenen zullen waken over de gemeijnt en gelasten de naburen eengelijke te doen. Twee burenen kunnen een derde aanbrenghen. De boetes worden als volgt verdeeld: 1/3 voor de schout-civil, 1/3 voor de aanbrenghers en 1/3 voor de armen.

Heel hoog, nl. J 30,— waren de boetes die aan het eind van de 18e eeuw door de onder-rentmeester voor misbruik van de gemeijnt werden gegeven.

De boetes die vielen werden op verschillende manieren verdeeld. Werd een boete gelid door de schutter, gezworene of vorster, dan was óf de helft voor degene die beboet had en de andere helft voor de armenkassen van Oost- en Middelbeers, óf 1/3 ging naar de hertog (diens rechtsvolgers), 1/3 naar de dorpen en 1/3 naar schutter of gezworene. De reglementen zijn hier in tegenspraak. De armenkassen verdeelden de boetes weer op de bekende 3/5 - 2/5 wijze.

Werd de boete getild door de onder-rentmeester, dan ging daarvan 1/3 naar de rentmeester, 1/3 naar de domeinen en 1/3 mocht de onder-rentmeester zelf houden.

Boetes, gevallen in de Grote Aard van Oerle werden eerst toegedeeld aan het dorp 'die de calangie doet', later (1822) kwam 'het provenue van de boeten tot de gemeentekas, alwaar de bekeurde woonachtig is'.

Tot bekeuringen waren daar toen bevoegd: schout, raden en veldwachters benevens ter goeder naam en faam bekend staande ingezetenen voorzien van twee getuigen. De veldwachters kregen nog een vergoeding van j' 0.60 tot f 1.20 per 'calange', boven de boete te voldoen door de 'becalangierde'.

Weigerde men de boete te betalen, dan werd men voor de schepenbank of voor de Leen en Tolkamer gedaagd. Dit laatste overkwam b.v. in 1790 Thomas Wouters uit Oostelbeers. Na uitspraak konden de boetes aan de goederen van de overtreder verhaald worden.

De schutters op de aard van Oerle werden geloofd op hun woord (en eed bij de aanvang van hun functie gedaan). Onder Oerle waren zij in hun - soms moeilijke - positie enigszins beschermd, door dat op 'injurieeren, resisteren, affronteren of eenigszins wederstaan of te oneeren' van de schutter een boete van f 6.00 was gesteld. Of dat veel geholpen heeft, heb ik van de aard van Oerle niet na kunnen gaan. Echter van de Hilvarenbeekse schutter Jaspar van Eijndhoven is bekend, dat hij tenminste twee maal, op ernstige wijze door zijn klanten verwond is.") Soms werd ook niet opgetreden. Een voorbeeld daarvan is Marten Nelen, die omstreeks 1650 het Molenbroek op een onbehoorlijke manier gebruikte. Men durfde hem niet aan te pakken, omdat 'hij een quaden mensch is', waar iedereen bang voor was. Doch dit zullen uitzonderingen geweest zijn.

Vermeldenswaardig is nog, dat de genoten in uk.. vrunschap (d.i. aard) van Oerle ieder jaar een ronde maakten langs de grensstenen en palen van hun gemeijnt. De schutters, gezworenen en regenten moesten daaraan meedoen. Met non-comparitie verbeurde men een ton bier, te drinken door degenen die wel verschenen waren.^{12]}

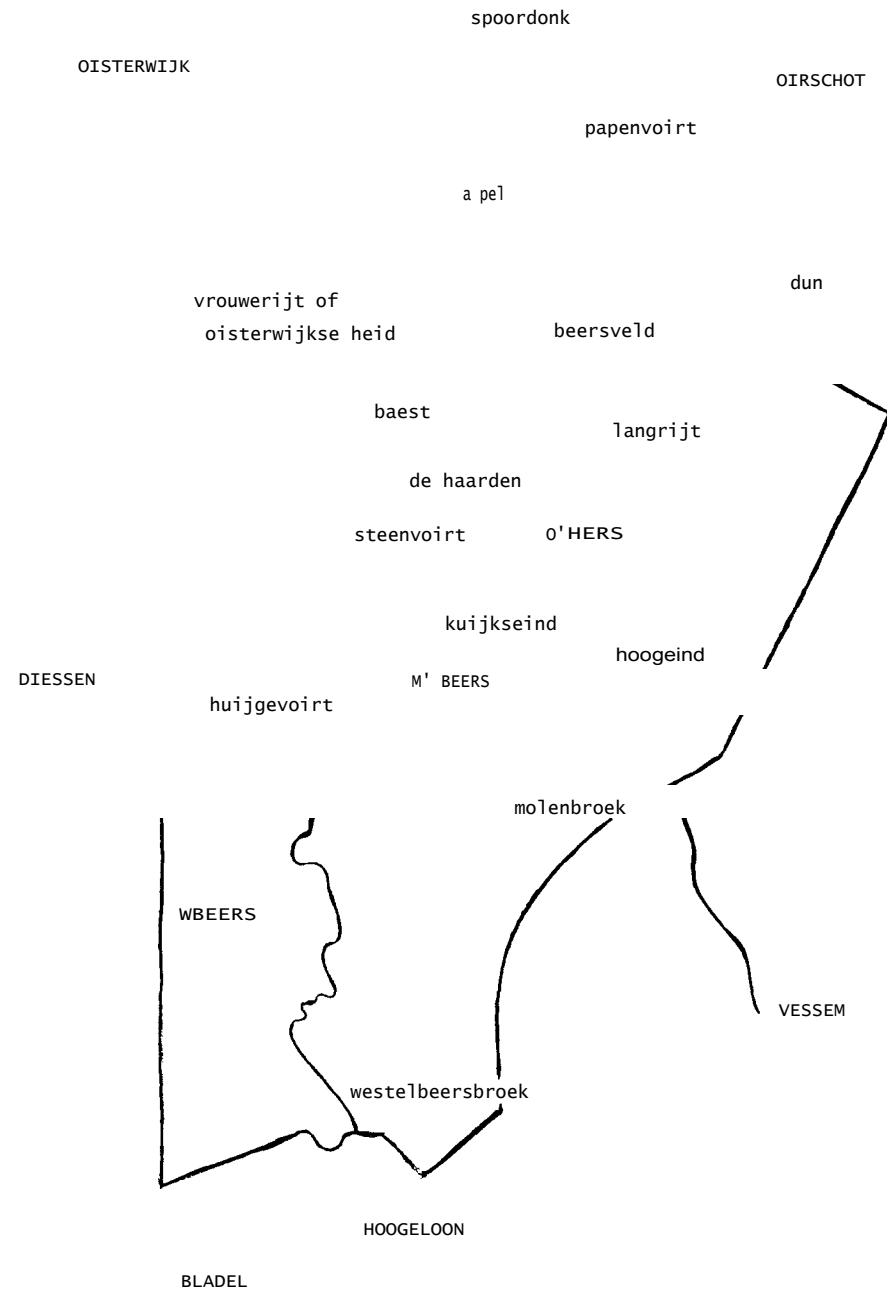
(wordt vervolgd)

NOTEN

Noten onder aan een hoofdstuk hebben betrekking op het gehele voorgaande hoofdstuk. Noten bij een bepaald onderwerp, houden alleen met dat onderwerp verband.

Gebruikte afkortingen:

- A.A. Oerle Administratief Archief Oerle.
 A.A. Oirschot Administratief Archief Oirschot (corpus). Voorlopige nrs.
 A.A. O-MB Administratief Archief (voor 1811) Oostel- en Middelbeers. Inventaris sinds kort weer beschikbaar.
 A.A. O'wijk Administratief Archief Oisterwijk.
 A.A. Vessem Administratief Archief Vessem.
 A.A. H'beek Administratief Archief Hilvarenbeek. De meeste nummers hebben betrekking op het daarin opgenomen administratief archief Westelbeers.
 R.A. O-MB Rechterlijk Archief Oostel- en Middelbeers.
 R.A. H'beek Rechterlijk Archief Hilvarenbeek, Diessen, Riel en *Westelbeers*.
 N.A. Notarieel Archief (inventaris J.A. ten Cate; De notariële archieven in Noord-Brabant).
 R.R.G. Archief Raad en Rentmeester-Generaal van de Domeinen.
 L.T. Archief Leen- en Tolkamer.
 C.C. Rekenkamer hertogen van Brabant, Algemeen Rijksarchief Brussel.
 P.G. Archief Provinciale Griffie van Noord-Brabant.
 G.S. Archief Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant.
 Kad. Kadaster Eindhoven.
 Gem. O-W-MB Gemeente Oost-, West- en Middelbeers.
 C.P. Collectie Provinciaal Genootschap.
 R.v.B. Raad van Brabant (Den Haag).
 R.A.N.B. Rijksarchief in Noord-Brabant.
 l.s. los stuk.
 s.f. zonder paginering.

afb. 1

1. Gemeijnt is in deze streken de meest gangbare term. Lr 1'. [cl echter ook gesproken over: aard, vroeente, vrunschap e.d.. Vochtige weiden, langs de beken werden broeken genoemd, een algemene term voor natte weide, dus ook voor particuliere grond.
2. W.J. Drosen, *De gemeentegronden in Noord-Brabant en Limburg en hunnen ontginning* (Roermond, 1927).
H. Blink, *Woeste gronden, ontginning en bebossing in Nederland, voormaals en thans* ('s-Gravenhage, 1929).
W. Krings, *Wertung und Umwertung von Allmenden in Rhein-Maas-Gebiet von Spätmittelalter bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts* (Assen, 1976).
Topografische kaart, Koninkrijk der Nederlanden, ± 1850, blad 51.
3. In het Beerse administratief archief is de originele uitgiftebrief nog bewaard gebleven, zij het enigszins gehavend. Dhr. Broeders heeft in noot 58 bij het artikel over de *Beerse Dorpsuithoudingen* (Campinia, 7e jrg. blz. 89) m.i. volkomen gelijk: er is inderdaad sprake van "cartae" en van het woord "jacens" zijn de twee eerste en de twee laatste letters duidelijk herkenbaar. Alleen de middelste ontbreekt. Onder op deze brief of kaart staat een "vidimus" anno 1407 van Johannes Abt van Tongerlo. Tongerlo was al vroeg betrokken bij de problemen rond de Beerse gemeijnt. Zie in de laatste aflevering van dit artikel onder het hoofdstuk van de processen tegen Oisterwijk en Oerle.
4. De totaalopbrengst van de hertogijnzen in de Beerzen in 1340 bedroeg ca. £ 13. Indien we aannemen, dat dit in die tijd een reël bedrag was, vertegenwoordigende een zekere huurwaarde, volgt daaruit, dat met de koop van de gemeijnt ook een reël bedrag gemoeid was. Een fikse aanslag op de dorpsfinanciën. Het voorlijf is dan niet zozeer als gift of geschenk of gebaar, maar als een werkelijke koopsom te beschouwen.
5. D.M.Th. Enklaar, *De gemeene gronden in Noord-Brabant in de Middeleeuwen* (Utrecht, 1941).
F.W. Smulders, *Overzicht der gemeijntes* (In: Brabants Heem 1957, blz. 12 e.v.)
A.A. 0-MB, nrs. 51 en 437.
6. Een hertogelijke verordening was die op de houtschat en het onderrentmeesterschap d.d. 11-9-1525. In latere jaren enkele keren enigszins gewijzigd (R.R.G. nr. 337). Het ontstaan van de dorpskeuren is moeilijker te traceren. In 1790 werd bij J: en H. Palier te Den Bosch, de "ordonnantie of vernieuwinge der jaarkeuren der dingbanke en gemeente van Oostelbeers en Middelbeers" gedrukt (A.A. 0-MB, nr. 41). Het was goedgekeurd door de Raad van State en vervang een ouder, nu niet meer aanwezig, reglement. Het bevat vooral bepalingen m.b.t. het beheer van de gemeijnt. Het reglement van de Grote Aard van Oerle dateerde van 30-1-1690 en werd op 1-8-1727 door de Staten-Generaal goedgekeurd. In 1822 werd het door een nieuw vervangen. Verder zijn verspreid in het rechterlijk en administratief archief van de Beerzen verschillende bepalingen aangetroffen.
7. Gemeenteswerken: onderhoud van wegen, waterlopen e.d. die ten laste kwamen van de gemeenschap en door de dorpen uitgevoerd werden, zie verder onder hoofdstuk 4 Juridictie en gebruiksrechten.
8. W.J.D. van Iterson, *Schets van de landhuishouding in de Meijerij* (Den Bosch, 1868).
E. Vlierbergh, *De landelijke bevolking van de Kempen* (Brussel, 1906).
L. Deckers, *De landbouwers op de Noord-Brabantsche zandgrond* (Eindhoven, 1912).
P.E.A. de la Court, *Antwoord op de prijsvraag: Welke zijn de redenen waarom zeer vele gronden leeg en onbebouwd zijn blijven liggen* (Den Bosch, 1800), blz. 115.
J.C.M. Andrik, *inventaris Van de Mortel - de la Court* (inventarisreeks R.A.N.B. nr. 31), Den Bosch 1982.
A.A. 0-MB, nr. 17 (24-12-1798 en 5-2-1799) en nrs. 41 en 46.
A.A. H'beek, nr. 58, fol. 266.
A.A. Vessem, nr. 230.
A.A. O'wijk, nr. 143.

- R.A. 0-MB, nr. 2 s.f. (24-4-1668), nr. 35 s.f. (27-1-1717), nr. 37, fol. 2 (16-5-1727) en fol. 86v (26-6-1731), nr. 49 I.s. (turfverpachting 1675).
R.A. H'beek, nr. 209, fol. 389v (15-1-1738).
P.G. IV 212 gemeenteverslagen 0-W-MB 1866 en 1920-1926.
R.R.G., nrs. 344/346. Reglement van haar ed.mog.heeren Raaden van State der Vereenigde Nederlanden op het beplanten van de Meijerij van 's-Hertogenbosch d.d. 29-10-1696, vernieuwd 9-7-1714.
9. Enklaar, a.w., blz. 370 (akte nr. 179 d.d. 5-1-1448).
A.A. 0-MB, nr. 16 (16-1-1773).
A.A. Oirschot, nr. 7707 en 7770.
R.A. 0-MB, nr. 37, fol. 86v (26-6-1731).
R.R.G., nr. 337 (reglement op de houtschat, 11-9-1525).
10. Waar de schutskooi van de Beerzen stond is niet bekend. Mogelijk ging het om een telkens wisselende plaats, bij het huizen van de schutters. Of de z.g. "Schutspaal" te Westelbeers gebruikt werd voor het schutten of voor de schutterij, dus het gilde, is eveneens onduidelijk.
11. Zie ook J. Lijten, *Oirschotse zoen-accorden* (in Campinia, 14e jrg., blz. 38).
12. F.W. Smulders, *Dorp - parochie - gemeijnt - gericht* (in Brabants Heem 1955, blz. 2 e.v.).
A.A. 0-MB, nr. 17 (24-4-1798, 24-5-1803, 22-7-1806) en nrs. 41, 51 en 436 (30-5-1810 en 14-9-1815).
A.A. Oirschot, nr. 7769.
A.A. Vessem, nr. 230.
R.A. H'beek, nr. 209, fol. 389v (15-1-1738).
R.A. 0-MB, nr. 2 s.f. (5-3-1669, 9-7-1669, 26-12-1669, 22-4-1670 en 17-6-1670) en nr. 30, fol. 20 (23-2-1617) en l.s. (10-5-1713).
Bosch protocol a^o 1473/74, fol. 314V315 (27-11-1473).
N.A., nr. 5072, fol. 38 (15-12-1666) en nr. 5103 s.f. (20-9-1659).
R.R.G., nrs. 303, 336 en 337.
L.T., nr. 166.
Gemeente 0-W-MB, dossier Molenbroek.

IV.

D'N KROMMEN ERREM door Toke van de Ven - Lommers

„D'n krommen errem", wat is dat toch ?
Zo ongeveer weet ik 't nog.
Iets uit vervlogen jaren.
Had men een „kindje ingekocht",
Dan werd de moeder opgezocht.
Zo de gebruiken waren.

Dus zou men op bezoek dan gaan,
Dan werd wat in een korf gedaan
Van 't goede dezer aarde.
Een zelfgebakken krentenmik,
Een boereworst, zo lekker dik,
Die men ervoor bewaarde.

Ook honing, zo uit het bedrijf,
Een peperkoek, die ging door 't lijf.
Roomboter om te smeren.
Ook eieren deed men soms erbij.
En was het herfst of wintertij
Wat appels en wat peren.

Soms droeg men al die goede waar
Zo in de schoot of boezelaar.
Maar hóe men het versjouwde,
Het was een zaak van veel gewicht
En daarom was men wel verplicht
De arm steeds krom te houden.

En daar komt nu die naam vandaan.
't Was dus op kraamvisite gaan.
Traditie uit die jaren.
Zoals het vroeger tijden ging.
Toch wil ik die herinnering
In mijn gedacht bewaren.

*(Eerder gepubliceerd in "In het Lommer van de Kempen",
door Leentje van Kempen en Take Lommers, Oirschot 1980)*

V. DE STRIJD VAN OIRSCHOT OM EEN TREIN- OF TRAMVERBINDING door H. Mijland

Boze tongen beweren wel eens dat Oirschot de aansluiting op het landelijke spoorweganet bewust heeft tegengehouden. Angst voor verstoring van de landelijke rust en vrees voor de melkproductie van de koeien zouden de drijfveren zijn. Uit het archief komt echter een geheel ander beeld naar voren. Een beeld van een allert reagerend Oirschot op plannen tot aanleg van spoorlijnen. Wanneer die mislukken, ondernemen de gemeente en haar inwoners verwoede pogingen om een tramverbinding tot stand te brengen. Dit artikel handelt over die strijd.

SPOORWEG BREDA - TILBURG - EINDHOVEN

In de raadsvergadering van 9 maart 1857 deelt H.B. Smitz mede dat er plannen bestaan voor de aanleg van een spoorlijn van Tilburg naar Eindhoven.¹⁾ De raad van Oirschot besluit terstond om een schrijven te richten aan de maatschappij die de aanleg gaat uitvoeren. In die brief wijst de raad er op dat het voor de exploitatie van de lijn voordelig is wanneer deze via Oirschot loopt en er aldaar een station wordt gebouwd. Als deze plannen in 1858 concretere vormen aannemen en blijkt dat het rijk de spoorlijn gaat aanleggen, als onderdeel van het traject Rotterdam - Breda - Tilburg - Eindhoven - Roermond - Maastricht, richt de raad van Oirschot zich tot Z.M. de Koning, de minister van Binnenlandse Zaken en tot de Tweede Kamer met het verzoek de aanleg van de spoorlijn via Oirschot te willen bevorderen.²⁾ Kort voordat de Tweede Kamer het wetsontwerp tot bekrachtiging van de concessie behandelt - eind 1859, zendt de Oirschotse raad nogmaals een request aan die kamer om toch vooral het voorliggende ontwerp, dat uitgaan van een lijn via Oirschot, aan te nemen.³⁾ De kamer neemt het ontwerp van wet inderdaad aan, waarop de raad zich met een gelijkkluidend verzoekschrift tot de Eerste Kamer wendt.⁴⁾ Kennelijk zijn er toch wijzigingen in het traject doorgevoerd. Wanneer namelijk de wet in augustus 1860 wordt gepubliceerd, blijkt dat de spoorlijn niet via Oirschot maar via Boxtel van Tilburg naar Eindhoven zal gaan lopen.⁵⁾ Opgegeven wordt dat het eerder vastgestelde tracé is "afgestuit op redenen aan het stelsel van verdediging ontleend".

Zodra dit bekend is, vraagt de raad van Oirschot in een verzoekschrift aan de minister van Binnenlandse Zaken om de spoorweg zo veel mogelijk ten westen van Boxtel en de weg Boxtel - Eindhoven aan te leggen én zo dicht mogelijk bij Oirschot, dit omdat "..... deze Gemeente, welke zoo wel door hare bevolking als door haren handel en nijverheid tot de meest belangrijke plattelandsgemeenten van Noord-Brabant behoort en slechts door gebrek aan betere middelen van vervoer in hare uitbreiding en meerder vertier wordt tegengehouden".⁶⁾ Dit verzoek

wordt nogmaals herhaald als eind 1861 begonnen is met de voorlopige opmetingen voor de aan te leggen lijn.⁷⁾ Of er ooit antwoord op deze verzoeken is ontvangen blijkt niet uit de stukken. Een verlegging van het tracé is in ieder geval niet doorgegaan. De praktische voorbereidingen voor de aanleg van het traject Boxtel - Eindhoven beginnen in 1864 met de aankoop van de benodigde gronden.⁸⁾ Het traject wordt op 1 juli 1866 in gebruik genomen.⁹⁾

DE STOOMTRAM

Het huidige Brabantse spoorwegnet is in de tachtiger jaren van de vorige eeuw nagenoeg voltooid. De zeer grote investeringen die voor de aanleg van spoorwegen noodzakelijk zijn, beperken de animo voor dergelijke projecten.¹⁰⁾ Het zal dan ook tot 1910 duren voordat Oirschot weer betrokken wordt in een nieuw spoorwegplan. Maar hierover straks meer.

Intussen zoekt men naarstig naar goedkopere mogelijkheden om het platteland te ontsluiten. Het reizen per postkoets of paard en kar over de slecht onderhouden kei- en zandwegen doet verlangen naar een comfortabelere wijze van vervoer. Bovendien is reeds gebleken dat de landbouw en nijverheid krachtig bevorderd kunnen worden door de vervoersmogelijkheden per trein. De oplossing wordt gevonden in de stoomtram, die dan ook een zeer snelle ontwikkeling doormaakt. Alleen in Noord-Brabant al zijn in de periode 1880 - 1910 door zes verschillende tramweg-maatschappijen 400 km rails gerealiseerd en in exploitatie genomen.¹¹⁾

Tramlijn Sint Oedenrode - Tilburg

Het eerste plan voor een tramverbinding waarin Oirschot betrokken wordt dateert uit deze bloeiperiode van de tram. De Tramweg-Maatschappij "De Meijerij" te Eindhoven probeert in 1898 een tramlijn te realiseren van Sint Oedenrode over Best, Oirschot, Moergestel en Oisterwijk naar Tilburg en vandaar via Goirle naar Hilvarenbeek met een zijtak Tilburg - Dongen. Het verzoek tot het verlenen van een concessie voor de aanleg en exploitatie van De Meijerij behandelt de raad van Oirschot op 9 februari 1898.¹²⁾ De raad verleent de concessie onder voorlopige voorwaarden en zegt de verlangde rentegarantie van f 400,— toe. Burgemeester en wethouders worden wel verzocht om met de directie van de maatschappij te gaan onderhandelen over een mogelijk rechtstreekse verbinding van Moergestel met Tilburg. De Meijerij wil best aan dit verlangen voldoen, wanneer tenminste de rentegarantie door Oirschot verhoogd wordt tot f 560,— per jaar. De raad heeft hiertegen geen bezwaar. t3)

Na overleg met De Meijerij en de betrokken gemeenten besluiten provinciale staten van Noord-Brabant op 1 december 1900 om de voor de tramlijn gevraagde rentegarantie te verlenen. Deze bedraagt twee procent van het tweederde gedeelte van de werkelijke kosten tot een maximum van f 737000.¹⁴⁾ Ook het rijk gaat accoord met de plannen en verleent een renteloos voorschot van eenderde van de to-

tale kosten.¹⁵⁾ Ondanks deze garanties is de tramlijn nooit gerealiseerd, uiteindelijk blijkt de financiële draagkracht van De Meijerij niet groot genoeg voor dit groots opgezette plan.

Ruim aanbod aan plannen

De plannen voor de aanleg van tramlijnen vanuit, of via Oirschot worden ná 1900 in hoog tempo ontwikkeld. Het eerste plan dateert uit 1907. In februari van dat jaar ontvangt de gemeenteraad van Oirschot een verzoekschrift van notaris H.A.F. Hoppenbrouwers uit Oirschot, dat mede ondertekend is door 188 andere inwoners, (zie foto).

Gevraagd wordt om een renteloos voorschot van f 25000 ten behoeve van de aanleg van een tramlijn van Oirschot via Best en Woensel naar Eindhoven. De raad behandelt het verzoek op 2 maart en besluit wel genegen te zijn het gevraagde voorschot te willen verlenen, als ten minste de inwoners zelf ook de helft van dat bedrag bijeen brengen.¹⁶⁾ Verder is van dit plan niets meer vernomen. Misschien is het onverwachte overlijden van de initiatiefnemer op 1 april 1907 te Breda daar mede oorzaak van.

In maart 1910 neemt het Tilburgse gemeentebestuur het initiatief voor een tramverbinding Tilburg - Oirschot. De raad van Oirschot kan zich echter niet aan de indruk onttrekken dat dit plan voornamelijk uit Tilburgs eigenbelang is geboren en gaat dan ook niet in op de voorstellen.¹⁷⁾

Het plan dat notaris Hoppenbrouwers voor ogen stond komt in april 1911 opnieuw in discussie. Hieronder zal daarop uitvoerig worden ingegaan.

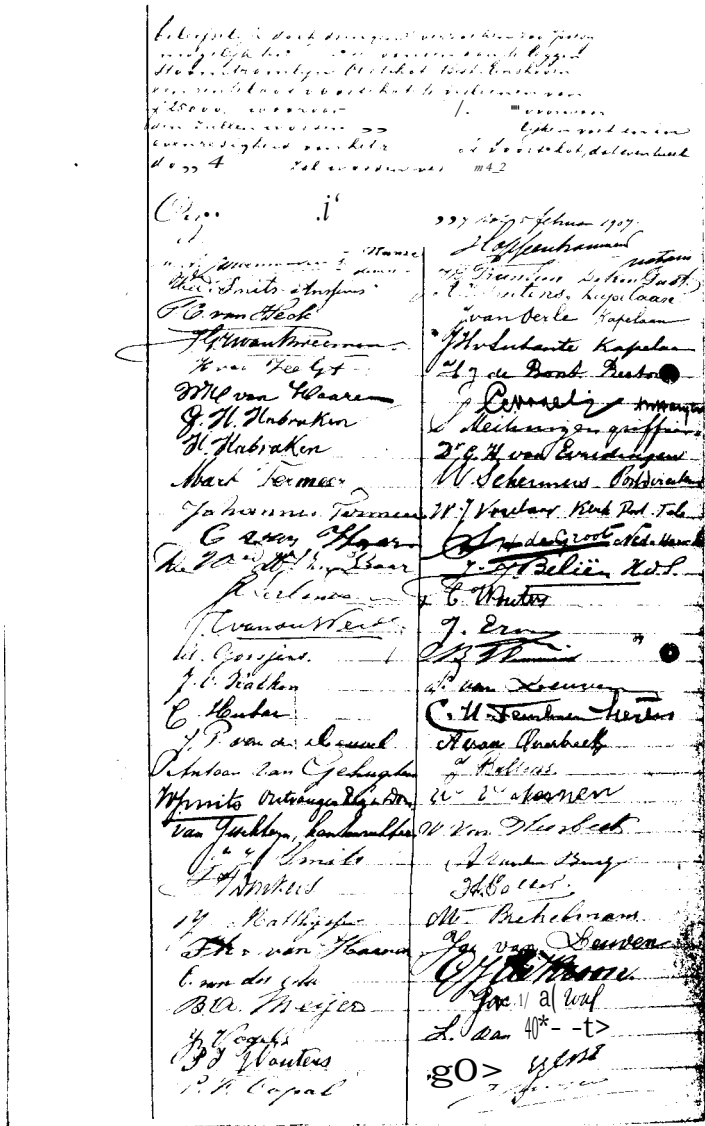
In juni 1911 lanceert de firma Waltmans en Co te Breda een plan voor een *electrische* tramverbinding van Breda via Tilburg, Oisterwijk, Moergestel en Oirschot naar Eindhoven.¹⁸⁾ Het blijft bij dit plan.

Een verzoek van de heer E.L.F. Bolomey, directeur van de Ginnekenische Tramwegmaatschappij, om een concessie en een renteloos voorschot voor een stoomtramverbinding van Breda naar Oirschot, over onder meer Ginneken, Gilze, Tilburg en Moergestel, ontvangt de gemeente in februari 1912. Op dit verzoek wordt negatief gereageerd om de toegezegde garantie voor de tramlijn Eindhoven - Oirschot niet in gevaar te brengen.¹⁹⁾

De volgende concessie-aanvraag betreft wederom een elektrische tramlijn beginnend in Breda en eindigend in Oirschot. Dit keer komt het verzoek van de heer L.A. Gony te Brussel, in april 1914. Het gemeentebestuur antwoordt in dezelfde geest als aan de heer Bolomey.²⁰⁾

Twee jaar later volgt een verzoek van de Belgische S.A. Vicinaux-Hollandais voor de aanleg van een tramlijn Tilburg - Oisterwijk - Moergestel - Oirschot.²¹⁾ Ook dit plan is niet gerealiseerd.

Het laatst bekende plan waarover contacten zijn geweest dateert uit 1920. De

De eerste ondertekenaars van het verzoekschrift van notaris H.A.F. Hoppenbrouwers uit 1907.

Archief VBOV, ongeordend gedeelte.
Foto: P. Stawinsky, S.A. Zuid-Oost Brabant.

N.V. Locaalspoorweg Maatschappij Midden-Brabant te Tilburg probeert de gemeenten aandelen te verkopen in de aanleg en exploitatie van een tramlijn van Tilburg via Moergestel en Oirschot naar Eindhoven. Een nieuwe aanpak tot nu toe. Hoewel een aantal gemeenten aandelen kopen, waaronder Oirschot, en de planning en voorbereiding in een vergevorderd stadium komen, is ook dit plan een voortijdig einde beschoren.²²⁾

STOOMTRAM EINDHOVEN - OIRSCHOT

Zoals beloofd, gaan we nu nader in op het idee dat notaris Hoppenbrouwers in 1907 lanceerde, namelijk de tramlijn Eindhoven - Woensel - Best - Oirschot. Merkwaardigerwijs was de aanleiding voor het opnemen van dit oude plan, het voornemen om een spoorweg aan te leggen via Oirschot. Tijd van handeling is eind 1910.

In december 1910 ontvangt het Oirschotse gemeentebestuur een schrijven van de Vereniging tot behartiging van Oosterhout's Verkeersbelangen. De brief houdt een verzoek om steun in voor de aanleg van een spoorlijn vanaf Lage-Zwaluwe via Oosterhout, Dongen, Tilburg en Oirschot naar Eindhoven.²³⁾ Het antwoord van de gemeente Oirschot, gedateerd 11 januari 1911, benadrukt het belang van de aansluiting van Oirschot op het spoorwegnet. Een definitieve reactie wil het bestuur echter af laten hangen van de initiatieven van een naar Oosterhouts voorbeeld op te richten vereniging.

Vereniging tot behartiging van Oirschot's Verkeersbelangen

Voor een beter begrip eerst iets over de oprichting en doelstelling van deze vereniging. Het Oirschotse gemeentebestuur neemt zelf het initiatief tot oprichting. Burgemeester Breton van Lith zit op 20 februari 1911 een bijeenkomst voor in het raadhuis om te komen tot de oprichting van een Vereniging tot behartiging van Oirschot's Verkeersbelangen (VBOV). Doel van de vereniging zou moeten zijn: het verwezenlijken van de bestaande plannen tot aanleg van een spoorlijn Lage Zwaluwe - Oosterhout - Tilburg - Oirschot - Eindhoven. Besloten wordt een voorlopig comité eerst statuten en een huishoudelijk reglement te laten ontwerpen alvorens tot de definitieve oprichting over te gaan. Als die ontwerpen klaar zijn, wordt op 3 april 1911 de oprichtingsvergadering gehouden in de Harmoniezaal te Oirschot. Statuten en huishoudelijk reglement worden vastgesteld door 64 aanwezige leden. De vergadering ziet als doel de verwezenlijking van genoemde spoorlijn, het bevorderen van de aanleg van tramlijnen, wegen en fietspaden én de oprichting van een electriciteitscentrale. Het voorlopig comité wordt tot bestuur gekozen, dit zijn: notaris C.A.M. Mertens (voorzitter), jhr.mr. Th.E. Serraris, kantonrechter en griffier te Oirschot (vice-voorzitter), H.A. Nuijens, banketbakker en raadslid (secretaris), J.J. Beliën, hoofd der school (penningmeester) en G. Goossens, directeur van de R.K. Kweekschool, D. van Kalken en Jos. de Vocht, leden.²⁴⁾

Spoorlijn Lage Zwaluwe - Eindhoven

Kort na de oprichting bespreken de voorzitter en de vice-voorzitter van de VBOV het spoorwegplan met mr. dr. Van Best te Eindhoven, lid van de Tweede Kamer. De heer Van Best acht het spoorwegplan niet haalbaar. Volgens hem heeft de regering haar spoorwegpolitiek veranderd. De realisering van zo'n plan zou bovendien jaren gaan kosten. Van Best oppert dat de aanleg van een tramlijn veel meer kans van slagen heeft. Aan een tramplan wil hij zijn volledige medewerking verlenen. Het bestuur van de VBOV besluit daarop contact op te nemen met de Tramweg Maatschappij De Meijerij te Eindhoven en met de Vicinaux-Hollandais te Brussel om na te gaan of deze maatschappijen Oirschot in hun tramwegnet willen opnemen.²⁵⁾ De Meijerij reageert in mei 1911 op dit verzoek met de toezending van een voorlopige raming van kosten voor de aanleg van een tramlijn Eindhoven - Woensel - Best - Oirschot. De belanghebbende gemeenten zouden samen f 56000 als renteloos voorschot beschikbaar moeten stellen. Het resterende bedrag van de totaalkosten, zijnde f 240000, zal opgebracht worden door het rijk, de provincie en de maatschappij.²⁶⁾

Het bestuur van de VBOV wil echter het plan voor de treinverbinding nog niet laten vallen. Eind juni 1911 wordt door haar een bijeenkomst belegd om dat plan nader te bespreken. Duidelijk wordt dat voor een aanvraag bij het ministerie de plannen uitgewerkt dienen te zijn, vergezeld van een begroting. Men onderkent ook dat indien de plannen voor de tramlijn Eindhoven - Oirschot gerealiseerd zullen worden, de kansen op aansluiting op het spoorwegnet voor Oirschot gering zullen zijn.²⁷⁾ Het plan voor de spoorlijn raakt dan ook al spoedig op de achtergrond.

Gemeenten en provincie

Het bestuur van de VBOV gaat nu besprekingen voeren met de gemeenten Best, Woensel en Eindhoven over de aanleg van genoemde tramlijn. Deze gemeenten blijken bereid een aandeel in de kosten van aanleg en exploitatie bij te dragen, wanneer Oirschot tenminste het voorbeeld geeft. De Meijerij zegt eveneens toe een deel van de kosten te zullen financieren.²⁸⁾ In oktober 1911 blijkt dat bepaalde toezeggingen door de Meijerij niet zijn nagekomen. Het bestuur van de VBOV besluit dan om zelf een concessie aan te vragen.²⁹⁾ Gedeputeerde Staten antwoorden dat ze deze aanvraag in overweging zullen nemen zodra de plannen en toelichtende bescheiden zijn ontvangen.³⁰⁾ In januari 1912 echter laten Gedeputeerde Staten weten er de voorkeur aan te geven dat de concessie wordt aangevraagd door De Meijerij, aangezien het college deze maatschappij wil belasten met de aanleg van tramwegen in het oosten van de provincie. Het bestuur besluit daarop om met de directie van De Meijerij te gaan praten.³¹⁾

De VBOV richt zich intussen ook tot de gemeenten met het verzoek de getoonde bereidwilligheid om te zetten in concrete toezeggingen. Oirschot geeft het verlangde voorbeeld door op 1 februari 1912 een renteloos voorschot van f 20000 be-

schikbaar te stellen onder nader te bepalen voorwaarden.³²⁾ Het college van burgemeester en wethouders van Best houdt het verzoek echter aan. Het college wenst eerst zekerheid te hebben over de van het rijk terug te ontvangen gelden wegens de onteigening van gronden voor de aanleg van het Wilhelminakanaal.³³⁾ Als echter in de raadsvergadering van februari 1912 de belangen van Best bij de geplande tramlijn worden toegelicht door de heren Mertens en Serraris van de VBOV, besluit de raad om toch een renteloos voorschot beschikbaar te stellen. De grootte van het bedrag wordt in de volgende vergadering bepaald op f 2500.³⁴⁾ De gemeente Woensel verleent eveneens een voorschot van f 2500. De Eindhovense raad houdt het verzoek aan in verband met een soortgelijke aanvraag voor een elektrische tramverbinding met Breda.³⁵⁾

Verzoeken om bijdragen aan onder andere de N.V. Achtsche Steenfabriek, de Kamer van Koophandel te Eindhoven en aan de Molkerei "De Beste Boter" te Best leveren negatieve reacties op.

Provinciale Staten van Noord-Brabant behandelen het verzoek van de VBOV in hun zomervergadering van 1912. Kort voor die zitting komen Tilburgse en Bredase statenleden in actie om te trachten het verzoek om subsidie aan te houden. Ondanks deze actie besluiten de Staten op 18 juli 1912 om uit de provinciale kas een bijdrage in de kosten te verlenen van tien procent met een maximum van J 2200 per kilometer doorgaande lijn.³⁶⁾

Wellicht dat de Eindhovense raad op dit bericht heeft gewacht, want in september van dat jaar besluiten zij tot toekenning van een renteloos voorschot van f 25000, echter onder niet nader bekende voorwaarden die echter op bezwaren zouden stuiten van Gedeputeerde Staten. Het totaal van de toezeggingen bedroeg op dat moment f 83000, ongeveer eenderde van de totale kosten.

Het ministerie

Nu eenderde van de kosten is gegarandeerd gaan de voorzitter en vice-voorzitter van VBOV hun zaak bepleiten bij het Departement van Waterstaat en de Raad van Toezicht op de Spoorwegen. Uit dit gesprek blijkt dat de bijdragen van de provincie en gemeenten verhoogd moeten worden om een kans van slagen te hebben. Nadere richtlijnen kan het ministerie pas geven wanneer de Raad van Toezicht rapport heeft uitgebracht.³⁷⁾ De volgende stap die het bestuur zet is het aanvragen van een onderhoud met het Eindhovense college, om duidelijk te maken dat bij handhaving van de door hen gestelde voorwaarden Gedeputeerde Staten nooit toestemming zullen geven aan de tramplannen.³⁸⁾ Het resultaat van dit gesprek wordt duidelijk uit een telegram dat de Eindhovense burgemeester op 3 november 1912 verzendt: "Proficiat vijfentwintigduizend gulden zonder voorwaarden toegestaan."

Nog diezelfde dag besluit het bestuur een audiëntie bij de minister aan te vragen om een verhoogde subsidie van het rijk te bepleiten. Tevens zijn zij van plan om te reageren op de door het Tilburgse gemeentebestuur ondernomen Haagse missie

om de geplande tramlijn te blokkeren, indien deze niet alsnog doorgetrokken wordt naar Tilburg.³⁹⁾ Twee weken later verzoekt de Moergestelse zustervereniging, in een gezamenlijke bijeenkomst met de VBOV, om medewerking bij het doortrekken van de lijn naar Moergestel en Tilburg.

De Oirschotse vereniging voelt veel voor dit plan, doch om Eindhoven als subsidieënt niet af te schrikken mag aan die gedachte geen ruchtbaarheid gegeven worden. De VBOV verwijt de Moergestelse vereniging dit toch in de openbaarheid gebracht te hebben. Er ontstaat dan een verhitte discussie met het resultaat dat de Moergestelnaren vertrekken.⁴⁰⁾

In januari 1913 gaat jhr. Serraris op bezoek in Den Haag. Hem wordt duidelijk dat het plan voor de stoomtramlijn Eindhoven - Oirschot op het ministerie "enigszins onder het stof geraakt" is, zoals hij het later uitdrukt. De heer Hennekeler van het departement belooft echter op korte termijn te zullen berichten wat ondernomen kan worden om de zaak te bespoedigen. Hij waarschuwde er tevens voor dat de tegenwerking van Tilburg niet onderschat moest worden.⁴¹⁾ Nieuwe contacten met het departement, in mei 1913, maken nog eens duidelijk dat de Haagse belangstelling voor de tramlijn zeer gering is. Bovendien dreigt er een vertraging op te treden door de plannen van het Woenselse college om het tracé aldaar te wijzigen. De daar aan verbonden kosten zouden de toegezegde subsidies in gevaar kunnen brengen.⁴²⁾

Het blijft dan langere tijd stil rond de tramplannen. Het aantreden van ir. C. Lely als nieuwe minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, medio 1913, geeft het bestuur van de VBOV echter hoop op een nieuwe aanpak. Prompt wordt dan ook een audiëntie aangevraagd. In het daarop volgende gesprek maakt de minister duidelijk, dat de vereniging eerst schriftelijk moet antwoorden op het schrijven van het ministerie van 24 mei 1913. Bedoelde brief is een antwoord van het ministerie op een adres van de VBOV van 6 september 1912. In dat antwoord deelt het ministerie mede, dat er in principe geen bezwaar bestaat tegen de verlening van een concessie en een renteloos voorschot voor de tramlijn. Een definitieve toezegging kan echter pas volgen wanneer de begroting door het ministerie is goedgekeurd en er zekerheid bestaat over een bevredigende regeling van de exploitatie. De minister schrijft verder in die brief, dat hij gaarne zou vernemen onder welke voorwaarden De Meijerij de uitvoering op zich wil nemen. Voorts dienen alle benodigde vergunningen te worden overlegd en een bewijs dat het geld beschikbaar is. De minister merkt tenslotte op, dat aan de te verlenen concessie de voorwaarde zal worden verbonden dat de maatschappij, die de aanleg en exploitatie voor haar rekening neemt, verplicht wordt de tramlijn door te trekken naar Moergestel en Tilburg zodra de minister dat wenst én nadat door de streek, de provincie en het rijk tweederde van het benodigde aanlegkapitaal bijeen is gebracht.⁴⁴⁾ De Tilburgse actie heeft toch resultaat opgeleverd!

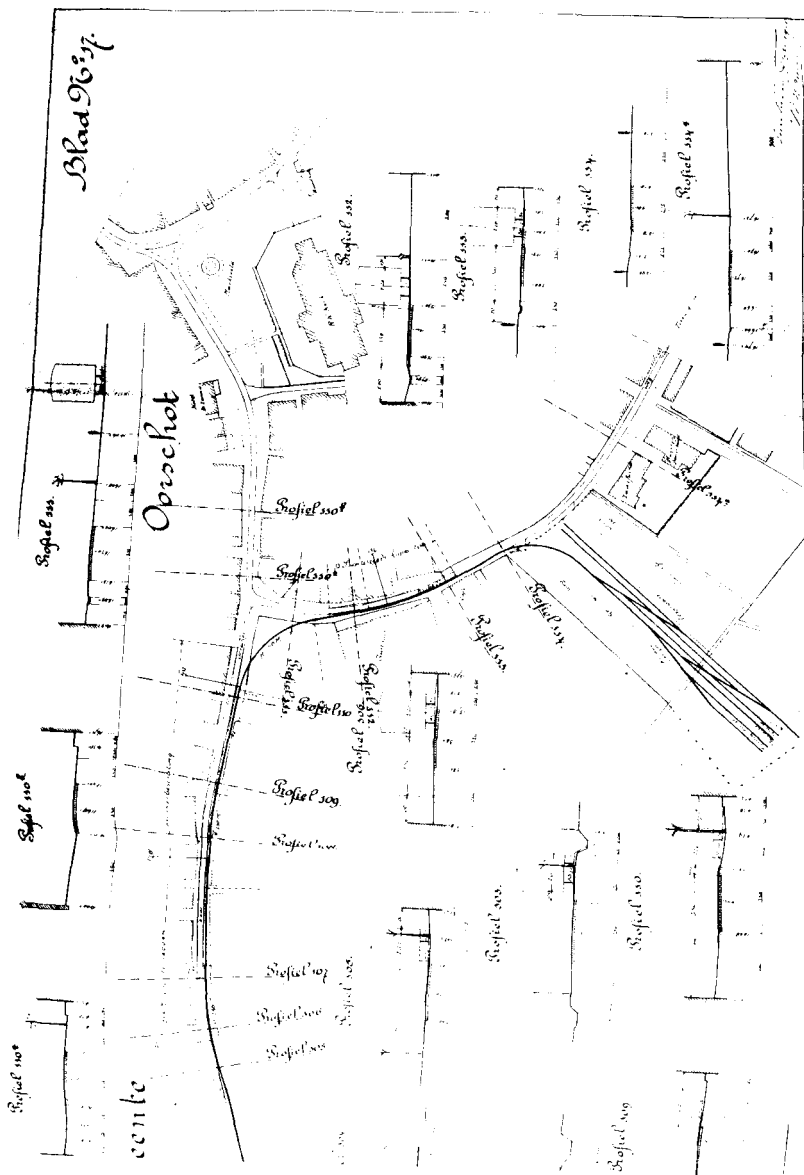
Onvrede en vertragingen

In de bestuursvergadering van 22 december 1913 komt de onvrede over het uitblijven van resultaat naar boven. De voorzitter en de heer Beliën doen in deze vergadering verslag van hun bezoek op 30 november aan de heer Van Best te Eindhoven. De heer Serraris tekent officieel protest aan tegen dit eigenmachtig optreden van genoemde bestuursleden. Hij brengt tevens bezwaren in tegen verdere onderhandelingen met de heer Van Best, die heeft laten blijken veel te praten en veel te beloven doch weinig hard te maken. De voorzitter is van mening juist gehandeld te hebben. Hij heeft van de heer Van Best de toezegging gekregen dat het antwoord van de minister van Waterstaat op het schrijven van de VBOV van 4 oktober 1913 binnen twee weken te verwachten is. De heer Serraris merkt op dat die termijn inmiddels tien dagen verstreken is en stelt voor zelf bij de minister te gaan informeren. De voorzitter echter wil een audiëntie aanvragen met medewerking van de heer Van Best. Het voorstel Serraris wordt met vier tegen twee stemmen aangenomen.⁴⁵⁾

Twee maanden later brengt de heer Serraris aan het bestuur verslag uit van zijn bezoek aan de heer Kroon, directeur van De Meijerij. Dit bezoek was nodig in verband met de door de minister gevraagde toezeggingen van de exploiterende maatschappij, welk verzoek nogmaals herhaald wordt in het antwoord van het ministerie van 13 februari 1914 op de reeds genoemde brief van 4 oktober.⁴⁶⁾ De volgende punten zijn tijdens dit gesprek toegezegd en besproken: Kroon zegt toe dat de totstandkoming van de tramlijn verzekerd is, het belang van de maatschappij brengt echter met zich mee dat er de eerste twee jaar niet aan kan worden begonnen; volgens Kroon is de regering van plan de provincies te dwingen hogere subsidies te geven; Kroon adviseerde om onmiddellijk een verzoek bij de staten in te dienen om meer subsidie en om de zaak persoonlijk bij de Commissaris van de Koningin te gaan toelichten. Het bestuur besluit om drie leden af te vaardigen naar de Commissaris en tevens om gedeputeerde en provinciale staten nogmaals persoonlijk te bezoeken. Aan de minister zal geantwoord worden dat op de gemeenten een beroep wordt gedaan om de toegezegde bijdragen te verhogen. Hem kan ook bericht worden dat de tekeningen en begrotingen spoedig zullen volgen.⁴⁷⁾

Op het verzoek om een groter renteloos voorschot reageren de gemeenten Best en Oirschot pas in juli 1914. De Oirschotse raad verhoogde de bijdrage met f 5000 tot f 25000.⁴⁸⁾ De raad van Best wijst het verzoek echter af. Hij meent dat het belang van de gemeente bij de aan te leggen tramlijn voldoende tot uitdrukking is gekomen in de reeds toegekende subsidie⁴⁹⁾ (ééntiende van de Oirschotse). Best stond natuurlijk sterk met de aanwezige spoorweg. Ook het Eindhovense bestuur wijst het verzoek af.⁵⁰⁾ Een antwoord van Woensel is niet aangetroffen.

Ondanks de toezeggingen van de Meijerij, in februari 1914, om de tekeningen en begrotingen spoedig gereed te maken, ontvangt de VBOV deze eerst in maart

Tekening van het emplacement te Oirschot met remise, station en woning voor de geplande tramlijn Eindhoven - Oirschot, 1915.

Huidige situatie: Rabobank / de Lepelaar.

Archief VBOV, tekeningen boek.

Foto: P. Stawinsky, S.A. Zuid-Oost Brabant.

1915. Na inzage en accoordbevinding worden ze meteen doorgezonden naar de minister. Het duurt dan weer ruim een jaar voordat enige activiteit omtrent de tramlijn wordt vernomen. Het is een gunstig bericht. B. en W. van Eindhoven kunnen namelijk begin april 1916 berichten, dat de raad teruggekomen is op haar besluit van 29 augustus 1914 om het renteloos voorschot niet te verhogen. Besloten is nu het voorschot met f 5000 te verhogen tot f 30000. Voorwaarde is wel dat de verbinding binnen drie jaar in bedrijf moet zijn.⁵²⁾

ENKELE GEGEVENS UIT DE BEGROTINGEN
VAN DE STOOMTRAMLIJN EINDHOVEN - OIRSCHOT

De totale lengte van de tramlijn bedraagt 17 km.⁵¹⁾

De aanlegkosten die in 1911 nog op j 240000 worden geraamd, zijn in 1915 op f 350000 gekomen, waarin onder meer begrepen zijn voor :

rollend materieel:	4 locomotieven 4 personenrijtuigen 20 goederenwagons 1 postrijtuig	f 98000
gebouwen:	remise, station, woning en emplacement, allen te Oirschot (zie foto) * in de andere plaatsen waren voor- * zieningen aanwezig	f 22000
spoorbanen zonder kunstwerken		f 132321

De exploitatiekosten per jaar werden geraamd op f 27905.

Eind 1916 ontvangt de VBOV eindelijk antwoord van het ministerie op de in maart 1915 ingezonden begrotingen en tekeningen.⁵³⁾ De minister heeft nog al wat aanmerkingen op de plannen. Een van zijn wensen is dat er twee wijzigingen komen in het geplande tracé, bovendien zijn er in de begrotingen veranderingen aan te brengen. In het antwoord merkt de minister op dat nog niet alle vergunningen voor de aanleg en exploitatie zijn ontvangen. De minister hecht wel zijn goedkeuring aan de exploitatie van de lijn door De Meijerij. De VBOV zal dit schrijven, wat minstens een jaar vertraging gaat geven, met weinig enthousiasme ontvangen hebben.

Eindelijk duidelijkheid

In februari 1917 komt er eindelijk duidelijkheid in deze zaak. Dit blijkt uit het concept van een brief van het bestuur van de VBOV aan de heer Bressers te Dongen, lid van Gedeputeerde Staten. De bereidheid van De Meijerij om de aanleg en exploitatie van de tramlijn ter hand te nemen wordt duidelijk uit het volgende citaat:

"Na de veeljarige actie voor onze tramverbinding door de Regeering voor de vraag gesteld de verklaring over te leggen van de betrokken Maatschappij de Meijerij dat ze de lijn Eindhoven - Oirschot zal exploiteren, en onder welke voorwaarden ze deze verplichting op zich zou nemen, wordt ons duidelijk wat ik reeds sinds eenigen tijd al vermoedde, dat de Maatschappij onder der leiding van den nieuwen Directeur van Lockhorst deze uitbreiding van haar net niet gunstig gezind is." ⁵⁴⁾

Directeur Van Lockhorst adviseerde de VBOV dan ook, volgens genoemd concept, dat het verstandig zou zijn om aan te kloppen bij de Staats Spoorwegen. Wellicht dat die bereid waren om de concessie over te nemen.

Dit is het laatste wat in de onderzochte archieven te vernemen is over de zo vurig gewenste tramlijn Eindhoven - Oirschot.

SLOT

De niet al te serieuze bewering aan het begin van dit artikel is nu wel weerlegd. Oirschot heeft wel degelijk strijd geleverd om een trein- of tramverbinding tot stand te brengen. Wat kan echter de oorzaak zijn van het mislukken van zoveel plannen?

Ten aanzien van het spoorwegtraject Tilburg - Eindhoven, dat op het laatste moment verlegd werd over Boxtel, is de reden duidelijk. De ambitieus opgezette tramlijn Sint Oedenrode - Tilburg met aftakkingen naar Hilvarenbeek en Dongen bleek, ook in de bloeiperiode van de tram, financieel niet haalbaar voor De Meijerij.

Wat de tramplannen van ná 1910 betreft, valt met name de ongecoördineerdheid van die plannen op. De ene lijn wordt gepland via Oirschot, de andere eindigt in deze plaats zonder een bestaande aansluiting op de nabije grote gemeenten. Bovendien bleek de onderlinge rivaliteit van de gemeenten, met name van Tilburg, niet bevorderlijk voor het welslagen. Het meest uitgewerkte plan, dat voor de lijn Eindhoven - Oirschot, werd ook slachtoffer van die rivaliteit. De concessiehouder, De Meijerij, toonde bovendien niet voldoende interesse. Dit is niet zo verwonderlijk wanneer men weet dat die maatschappij juist in een crisis verkeerde.⁵⁵⁾ In 1916 en 1917 moest zij forse tariefsverhogingen doorvoeren om zich te handhaven. Bovendien werden de tramwegmaatschappijen in die jaren geconfronteerd met een nieuwe, goedkopere vorm van openbaar vervoer, namelijk de autobusdiensten. De tram was op zijn retour.

Oirschot zelf heeft niet op meerdere paarden tegelijk gewed. Wanneer de gemeente serieus met een plan bezig was, heeft ze andere geen steun toegezegd. Misschien heeft het door met De Meijerij samen te werken, wat in het laatste geval overigens van boven is opgelegd, op het verkeerde paard gewed.

NOTEN

1. Administratief archief Oirschot vanaf 1821 (A.A. Oirschot), voorlopig inventarisnummer 6.
2. A.A. Oirschot, v.inv.nr. 6, raadsverg. 30 aug. 1858, punt 10.
3. Ibidem, raadsverg. 4 okt. 1859, punt 6.
4. Ibidem, raadsverg. 7 dec. 1859, punt 6.
5. Wet van 18 augustus 1860 tot aanleg van spoorwegen voor rekening van de Staat (Staatsblad 1860, nr. 45).
6. A.A. Oirschot, v.inv.nr. 7, raadsverg. 3 aug. 1860, punt 3.
7. Ibidem, raadsverg. 28 dec. 1861, punt 14.
8. Ibidem, raadsverg. 10 juni en 13 aug. 1864.
9. Archief Streekarchief Oirschot, correspondentie 1977, nrs. 38-40.
10. In de wet van 18 augustus 1860 (Stb. 1860, nr. 45) wordt reeds een minimum van f 10.000.000 per jaar uitgetrokken op de rijksbegroting voor de aanleg van spoorlijnen.
11. Deze gegevens zijn ontleend aan het Ten geleide en Ter inleiding in W.J.M. Leideritz, *De tramwegen in Noord-Brabant*, Leiden 1978.
12. A.A. Oirschot, v.inv.nr. 10.
13. Ibidem, raadsverg. 7 mrt. en 20 aug. 1898.
14. Archief van de Vereniging tot behartiging van Oirschot's Verkeersbelangen (gedeponeerd in het A.A. Oirschot) (Archief VBOV), ongeordend gedeelte, brief van Gedeputeerde Staten van 13/20 december 1900.
15. Archief VBOV, ongeordend gedeelte, brief van De Meijerij aan Provinciale Staten van 29 april 1903.
16. A.A. Oirschot, v.inv.nr. 10, raadsverg. 16 feb. en 3 mrt. 1907.
17. Idem, v.inv.nr. 11, raadsverg. 19 mrt. 1910, punt 10.
18. Archief VBOV, v.inv.nr. 5, brief van 22 juni 1911.
19. Idem, ongeordend gedeelte (request van 23 feb. 1912) en notulenboek (bestuursverg. 17 mrt. 1912); A.A. Oirschot, v.inv.nr. 11, raadsverg. 22 juni 1912, punt 4.
20. Archief VBOV, ongeordend gedeelte (request van 15 apr. 1914); A.A. Oirschot, v.inv.nr. 11, raadsverg. 4 mei 1914, punt 4.
21. Archief VBOV, ongeordend gedeelte (brief van 11 mrt. 1916); A.A. Oirschot, [v.inv.nr. 11](#), raadsverg. 24 mei 1916, punt 6.

22. A.A. Oirschot, v.inv.nr. 11, raadsverg. 7 feb. en 1 mei 1919; Archief VBOV, ongeordend gedeelte (balans en verslag over 1920 van de N.V. Locaalspoorwegmaatschappij Midden-Brabant).
23. Archief VBOV, v.inv.nr. 5, brieven van 20 dec. 1910 en 11 jan. 1911.
24. Idem, notulenboek.
25. Ibidem, bestuursverg. 23 apr. 1911.
26. Archief VBOV, v.inv.nr. 5, brief van 17 mei 1911.
27. Ibidem, verslag van 23 juni 1911.
28. Archief VBOV, notulenboek, bestuursverg. 30 juli 1911.
29. Ibidem, bestuursverg. 20 okt. 1911.
30. Archief VBOV, v.inv.nr. 5, brief van 9 nov. 1911.
31. Idem, notulenboek, bestuursverg. 28 jan. 1912.
32. A.A. Oirschot, v.inv.nr. 11.
33. Administratief archief Best (A.A. Best), inv.nr. 19, vergadering B. en W. 15 feb. 1912, punt 4.
34. A.A. Best, inv.nr. 4, raadsverg. 28 feb. en 11 apr. 1912.
35. Archief VBOV, v.inv.nr. 5, brieven van 12 mrt., 23 apr. en 14 mei 1912.
36. Ibidem, brieven van 5 en 23 juli 1912. In de brief van 23 juli wordt een bedrag genoemd van f 22000 per kilometer doorgaande lijn. Het gestelde maximum bedraagt f 33000. Het bedrag per kilometer moet een verschrijving zijn, aangezien de totale lengte waarvoor subsidie gegeven wordt dan slechts 1,5 km zou bedragen. Uit andere gegevens blijkt dat de tramlijn 17 km lang zal worden, waarvan 15 km nieuw aan te leggen zijn. Een bedrag van j 2200 per kilometer is dan ook juister.
37. Archief VBOV, notulenboek, bestuursverg. 19 okt. 1912.
38. Ibidem, bestuursverg. 26 okt. 1912.
39. Ibidem, bestuursverg. 3 nov. 1912.
40. Ibidem, bijeenkomst beide besturen op 17 nov. 1912.
41. Ibidem, bestuursverg. 19 jan. 1913.
42. Ibidem, bestuursverg. 4 mei 1913.
43. Ibidem, bestuursverg. 9 sept. 1913.
44. Ibidem, bestuursverg. 7 okt. 1913.
45. Archief VBOV, notulenboek.
46. Idem, ongeordend gedeelte.
47. Idem, notulenboek, bestuursverg. 22 feb. 1914.
48. Idem, ongeordend gedeelte, brief juli 1914.
49. A.A. Best, inv.nr. 4, raadsverg. 25 juli 1914, punt 3.
50. Archief VBOV, ongeordend gedeelte (brief van 8 apr. 1916).
51. Ibidem, diverse stukken.
52. Als noot 50.
53. Archief VBOV, ongeordend gedeelte (brief van 20 nov. 1916).
54. Idem, v.inv.nr. 5, concept-brief van 19 feb. 1917.
55. Leideritz, a.w., blz. 124.

VI. OIRSCHOTSE ZOEN-ACCOORDEN
A. ZOENEN WEGENS DOODSLAG, nrs. 41 - 45
door J. Lijten
m.m.v. L. v.d. Mierden voor de transcripties

Wat wij bij de inleiding tot de publicatie in het vorige nummer opmerkten, geldt ook nu. De bemoeienis van de schepenen met de registratie en het toezicht op het sluiten der zoen-accorden is intenser geworden. Dit neemt niet weg, dat de partijen autonoom blijven in het sluiten van een zoen-accorder. Het accorder, dat zonder inmenging van schepenen en zelfs zonder arbiters tot stand gekomen is, wordt evengoed erkend en geregistreerd.

Wij constateren een niet welkome poging tot inmenging van de centrale overheid. De tendens van het verdwijnen van bedevaarten zet zich voort, al moeten we niet schrikken, als ze terloops even de kop opsteken.

In zoen nr. 25 vermeldden wij, dat we geen familierelaties konden verstrekken betreffende Jan Dircks Bressers, die in 1519 werd vermoord. De heer W. de Bakker uit Oisterwijk maakte ons er op attent, dat hij indertijd een genealogie van de familie Bressers gepubliceerd heeft, waarbij deze moord en zoen ook wordt vermeld.¹⁾ Dat had ons niet mogen ontgaan en wij willen alsnog naar deze publicatie verwijzen, waar u de familierelaties volledig vindt uitgesponnen.

1. W. de Bakker (bewerker van de gegevens verzameld door Ferdinand Smulders), 'De Bresser', in De Brabantse Leeuw, mededelingenblad van de sectie geslacht-, naam- en wapenkunde van het provinciaal genootschap van kunsten en wetenschappen in Noord-Brabant, jrg. 21 (1972), blz. 126 - 127, 156 - 160, 161 - 167; jrg. 22 (1973), blz. 119 - 127, 129 - 153.

nr. 41

1538 april 23

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP CLAEUS WILLEMSZOOM VAN
 BERSE
 te Sint-Job-in-'t Goor

R.A.N.B., R.A. nr. 133, Oirschots schepenenprotocol van 1538, fol. XLVI.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Claeus Willemszoon van Berse

Dader: Peter Jacobszoon Verdyck

Zoencommissie: geen

Uitspraak: niet van toepassing.

De verzoening wordt niet uitgesproken maar vastgesteld bij onderling accoord tussen de families.

De voorwaarden zijn onbekend, daar zij in het accoord niet met name genoemd worden.

De afwikkeling heeft zijn beslag gekregen vóór het opmaken van het accoord, dat hier tegelijk als kwitantie van algehele afdoening is te beschouwen.

COMMENTAAR

Het slachtoffer was wel een inwoner van Oirschot, maar de moord is gepleegd te Sint-Job-in-'t-Goor. Wij vermoeden, dat de dader uit die plaats of de omgeving afkomstig was.

Het accoord wordt gesloten door een broer van het slachtoffer, met name Philips, namens de gehele familie. De wederpartij blijft enigszins in het vage. Er wordt in de akte geconstateerd, dat aan Philips "vanwegen Peters, misdadige voirge-"noempt, doir anderen goeden mannen alsulcken profitabele beternisse ende "anderen emenden beweesen, betaelt, gedaen ende oick voldaeen zyn, dat hy doir "die bitter doot, passie ende lyden Ons Heeren den voirscreven misdadige die "doot van wylen Claeussen zynen brueder vergeven ende dairaf quytgeschouwen "heeft." Zoals in een zoen-accoord gebruikelijk, belooft Philips "op soen, op "vrede, op soenbreck ende op vredebreck, dese voirscreven soone ten ewigen "daigen vast ende stendich te hauden ende dairop egeen wraecke te doen of doen "doen by hemselven ofte yemonden anders in enniger manieren."

Op deze grond menen wij er niet onderuit te kunnen om deze akte als een echt zoen-accoord te beschouwen. Evenmin menen wij voorbij te kunnen gaan aan de conclusie, dat de families volledig autonoom waren in het sluiten van een zoen-accoord: niet gehouden tot het kiezen van een zoen-commissie noch tot bepaalde voorwaarden of formaliteiten. In de zoenen 33 en 35a constateerden we reeds het ontbreken van een zoen-commissie.²⁾ Daarnaast hebben we enkele aanwijzingen gevonden, dat er zoen-accorden gesloten zijn, die ons verder niet bekend zijn. Andere aanwijzingen maken duidelijk, dat er ooit doodslagen zijn voorgekomen, waarvan helemaal niet bekend is, of er wel een zoen-accoord voor gesloten is. Wij hopen op deze aanwijzingen later apart terug te komen.

Onze indruk is, dat de Oirschotse regenten bij moord en doodslag de partijen volledig vrijgelaten hebben in het sluiten van een eventueel zoen-accoord en ook in de registratie daarvan. Zij hebben met de geestelijke overheid (het kapittel en de dienstdoende priesters) het duidelijk als hun taak beschouwd familie-vete's te voorkomen. Wanneer deze vete's dreigden, trachtten beide categorieën, maar dan meer als gezagvolle privé-personen, de partijen bij elkaar te brengen. Overigens waren zij steeds bereid te bemiddelen (denk aan de vele regenten en priesters in de zoen-commissies), maar drongen hun bemiddeling niet op. Wel hebben wij reeds geconstateerd - en in deze publicatie komt dit ook weer naar voren - dat, indien

het zoen-accoord voor schepenen werd gesloten, deze beide partijen van te voren lieten beloven, zich aan de eendrachtige uitspraak van de arbiters te zullen houden.

Zaken van moord en doodslag werden volledig geregeld krachtens gewoonrecht (constuymen), waarvan we tot nog toe geen enkele optekening hebben gevonden. Dit ontbreken van een schriftelijke optekening getuigt niet **tegen** het gewoonrecht maar juist **daarvóór**. De optekening van het gewoonrecht is de laatste fase in haar ontwikkeling. In principe is gewoonrecht ongeschreven.³⁾ Van vele andere onderdelen van het gewoonrecht in Oirschot is optekening bekend uit de tijd, waarin wij nu met de zoen-accorden beland zijn, en zelfs van een paar eeuwen vroeger. Hieraan wordt op het moment ernstige studie gewijd, maar er is nog veel te onderzoeken.

Het regelen van zaken van moord en doodslag kwam in Oirschot in de zestiende eeuw niet in de sfeer van wetgeving en ook niet van rechtspraak. Buiten Oirschot lag dit anders. In deze serie is reeds enkele malen ter sprake gekomen, dat in de steden in deze tijd de overheidsbemoeienis met deze zaken meer intensief was. Bovendien begon in deze jaren de centrale overheid (de hertog in casu keizer Karel V) zich met deze kwesties te bemoeien. In de volgende zoen zullen we een spoor hiervan vinden.

NOTEN

2. Campinia nr. 51 (okt. 1983), blz. 190 en nr. 52 (jan. 1984), blz. 42.
3. John Gilissen, La coutume, Typologie des sources du moyen âge occidental, fase. 41, Brussel 1982, blz. 25.

nr. 42

1539 febr. 13

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP WOUTER HENRICX ERVEN

R.A.N.B., R.A. nr. 133, Oirschots schepenprotocol van 1539, fol. XXXIV.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Wouter Henricx Erven

Dader: Ard Peterszoon

Zoen-commissie

namens het slachtoffer: Thomas van den Ven, priester

Willem de Cort

Jaspar van Esch

namens de dader:

Jacop van den Eynde

Henrick Philipszoon van den Scoet

Henrick Gielis Hoppenbrouwers

Uitspraak

- A. Verzoening uitgesproken aan het einde van de akte, nadat van te voren beide partijen beloofd hadden zich aan de uitspraak te zullen houden.
- B. Voorwaarden
1. materiële vergoeding
 - a. zoengeld: 15 gulden voor de onmondige zoon van het slachtoffer
 - b. kosten: 3 gulden (eveneens zoengulden van 10 stuivers)
 2. geestelijke genoegdoening
 - a. 52 zielmissen (een jaar lang elke week)
 - c. bedevaart: niet gevraagd
 - d. 7 kaarsen van 1 pond: 5 in Oirschot
1 in Boxtel voor het kostbaar Bloed
1 in Best
 3. Schulderkenning
 - a. voetval niet gevraagd
 - b. wijken: verbanning uit Oirschot voor eeuwig
wijken in herbergen enz. niet genoemd

AFWIKKELING

Onmiddellijk na het zoen-accoord is een akte opgenomen van dezelfde dag, waarbij Gysbrecht Dircks Hoppenbrouwers als borg een bedrag toezegt van 12 Carolusgulden (à 20 stuivers) en 15 stuivers te betalen op Lichtmis naastkomende (2 februari 1540) voor al de genoemde geldsbedragen. Dit is meer dan het zoengeld + de kosten (180 stuivers). De resterende 75 stuivers zullen bedoeld zijn voor de 52 zielmissen.

COMMENTAAR

Het slachtoffer is wel een inwoner van Oirschot. De naam Erven komt in die tijd regelmatig voor. Wij vermoeden, dat de dader van buiten Oirschot is, misschien uit Boxtel. Daar moet een kaars geofferd worden, wat echter zijn reden ook kan hebben in de devotie van de familie van het slachtoffer. Wij menen, dat hij uit de nabije omgeving van Oirschot was. Bij de verbanning uit Oirschot voor altijd wordt niet bepaald, dat hij er voor rechtshandelingen "gastgewijze" mag komen, wat voor de Oirschotse ingezetenen gebruikelijk was. Wel wordt toegestaan, dat hij er passeert. Voor iemand uit Boxtel, die naar het zuiden moest reizen, was Oirschot natuurlijk moeilijk te vermijden.

De arbiters

Twee kennen we reeds als arbiter: Jaspas van Esch, president-schepen, uit zoen nr. 36b en 40 en Henrick Philipszoon van den Scoet uit zoen nr. 38.⁴⁾ De vier anderen zijn nog niet als arbiter voorgekomen. Thomas van den Ven is vanaf 1519 bekend als priester.⁵⁾ Vermoedelijk had hij een paar jaar een functie buiten Oir-

schot, maar vanaf 1523 verbleef hij wel constant in Oirschot, waar hij kapelaan (wast) en rector van het altaar van het H. Kruis en Sint Antonius.⁷⁾ Hij was ook notaris, een functie, die door meerdere priesters werd vervuld. Er zijn enkele testamenten bekend, die ten overstaan van hem zijn gemaakt.⁸⁾ Hij woonde in het blok achter het raadhuis, belendend perceel van "Den Engel" en van kanunnik Anthonis Bruyninx.⁹⁾ Hij was al eens arbiter geweest bij een civiele zoen.¹⁰⁾ Willem de Cort was zittend schepen; hij was het al geweest vanaf 1530 en zou terugkeren om de drie jaar tot 1545.¹¹⁾ Jacop van den Eynde is ons niet bekend. Misschien was hij van buiten Oirschot. Henrick Gielis Hoppenbrouwers was vermoedelijk nog jong en zou later schepen en president-schepen worden om de drie jaar van 1546 tot 1558, in welk jaar hij op 29 juni stierf.¹⁾

De voorwaarden

Uit het lage zoengeld en de soepelheid in de betaling ervan moeten we wel afleiden, dat de dader en zijn familie arm waren. De verdere voorwaarden zijn ook niet streng. De verbanning voor altijd uit Oirschot is voor buitendorpse mensen voor de hand liggend. Hierbij treffen we echter een heel aparte bepaling aan: "... met restrictie, dat die misdadige tegen dat voirscreven uuytblyven nummer-meere tot egeenen daigen en sal mogen impetreeren of doen impetreeren aen "onsen genedichsten heer den keyser als hertoge van Brabant ennige brieven van "relievementen ofte ennige andere brieven, dairdoir 't voirgenomde uuytblyven "belet ofte geinfringeert mochte wordden, ende ingevalle ja dat alsulcke brieven "geimpetreert wordden, soe sal dese uuytspraecke ende soone weesen ende geacht "wordden voir nyet gedaen, nul, machteloos ende van onwerden."

Deze clausule, die een voorwaardelijke vernietiging van het zoen-accoord inhoudt, geeft ons te denken. Zij moet ingegeven zijn door een poging van Karel V, om de supervisie en hoogste rechtsmacht ook over zoen-accorden aan zich te trekken. Dit past helemaal in zijn streven naar centralisatie en unificatie. Oirschot was daarvan klaarblijkelijk niet gediend. Deze bepaling komt niet zomaar uit de lucht vallen. Twee jaar van te voren was er een akte ondernomen, die ook in dit kader paste.

Op 13 maart 1537 was er een soort zoen-accoord gesloten met een moordenaar namens de keizer als hertog en de plaatselijke heer.¹²⁾ Het initiatief lijkt ons te zijn uitgegaan van de plaatselijke heer, Rycalt IV, die nogal op geld belust was. Zijn schout treedt op, mede namens de hoogschout, als vertegenwoordiger van de keizer en de heer en scheldt Bartholomeus Adriaanszoon Colen de moord op Jan Bantmans kwijt, nadat deze "beternisse gedaen" had. Wat de "beternisse" was, blijkt uit de onmiddellijk volgende akte, waarin de borgen van de schuldige beloven 32 Carolusgulden te betalen aan de schout op Sint-Jans-dag. Het motief dat er ook aan de heren zoengeld betaald moest worden, wordt zo geformuleerd: "...wairdoire hy misdaen heeft tegen die hoocheyt ende heerlicheyt ons alderge-nedichsten heeren 's keyzers ende syner genaiden landen." Met andere woorden: moord is niet alleen een misdaad tegen de persoon van het slachtoffer en zijn fa-

milie maar ook tegen de rechtsorde van het land en de hoogheid van de soeverein. Voorwaar een edel motief om samen 32 gouden Carolusgulden te delen.¹³⁾ Het zoen-accoord tussen de families van het slachtoffer en de dader is ons niet bekend. Ook is het niet bekend, hoe Oirschot gereageerd heeft op deze "nieuwigheid", maar tot nu toe zijn wij niet meer soortgelijke ingrepen tegengekomen.

Een aanwijzing, dat men zich in Oirschot tegen dit "heerlijke" ingrijpen heeft trachten in te dekken, kunnen we misschien zien in de akte van 4 april 1537, nog geen maand na het bovenvermelde gebeuren.¹⁴⁾ Daarbij verklaart Henrick, de zoon van Andries Henricks van Ginhoven, bijgenaamd de Lubber, dat hij wel door zijn broer Ard gewond is, maar dat zijn ziekte niet het gevolg is van die kwetsuur doch van een kwaal, die hij reeds eerder had. Als hij ten gevolge van zijn ziekte zou sterven, is dat niet door de schuld van zijn broer, die hij in deze onschuldig verklaart. Wat men al moest doen, om aan "heerlijke" begerigheid te ontsnappen.

NOTEN

4. Zie vorig nummer van Campinia.
5. Protocol van 1519, fol. XXIvo en XXXIIvo.
6. Prot. 1532, fol. LXXVIII; 1538, fol. LIIvo; 1539, fol. XXvo.
7. Prot. 1534, fol. LXXVIIIvo; 1538, fol. LIIvo; 1539, fol. LXXVII e.v.v. en XCIX; 1540, fol. LXVI en DOOI.
8. Prot. 1530, fol. Vivo en LXXIVvo; 1547, fol. XCIIIvo; 1548, fol. LVI.
9. Prot. 1526, fol. LXIIIvo; 1533, fol. LXIIIvo.
10. Prot. 1526, fol. XVIvo.
11. Zie de beginfolio's van de protocollen der betreffende jaren.
12. Prot. 1537, fol. XXXVII.
13. Bij akte van 8 maart 1388 regelde hertogin Johanna de verdeling van de heerlijke rechten tussen haar en Willem van Petershem in Oirschot en in Hilvarenbeek, waarbij van de boeten de helft aan de hertog en de helft aan de heer kwam. Van deze akte is een vidimus gegeven door het kapittel van Sint-Servaas te Maastricht d.d. 1421 december 24. Een afschrift van dit vidimus uit het midden der zeventiende eeuw bevindt zich in het oud administratief archief van Oirschot, vrl. nr. 3912. Het is ook afgeschreven in het Register van Dooren - van Baar, blz. 247 - 249.
14. Prot. 1537, fol. XLIXvo.

nr. 43

ZOEN-ACCOORDEN VOOR MOORD OP JAN DIRCKSZOON STANS

nr. 43 a met de hoofddader 1539 mei 29

R.A.N.B., R.A. nr. 133, Oirschots schepenprotocol van 1539, fol. LXXXvo.

Gepubliceerd door A. v. Sasse - v. Yssel in Taxandria jrg. VIII (1901), blz. 303.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Jan Dirckszoon Stans

Hoofddader: Henrick Janszoon van den Hagelaer

Zoen-commissie

namens het slachtoffer: Thomas den Hoppenbrouwer

Corstiaen Willemszoon van Sichem

Jan van den Scoet

Henrick Philipszoon van den Scoet

namens de hoofddader: Marcelis Walravens, stadhouders

Jan Mengelen, vorster

Thomas van Nykercken

Frederik Vos

Uitspraak

- A. Verzoening uitgesproken aan het einde van de akte, nadat de partijen van te voren beloofd hadden zich aan de eendrachtige uitspraak van de zoen-commissie te zullen houden.
- B. Voorwaarden
 1. materiële vergoeding
 - a. zoengeld: niet uitdrukkelijk genoemd, hoewel de 5 Carolusgulden, te besteden aan wekelijkse zielmissen en het schilderij, misschien als zodanig beschouwd kunnen worden.
 2. geestelijke genoegdoening
 - a. 2 kloosterwinningen
 - 1 dertigste
 - 52 zielmissen (een jaar lang elke zondag)
 - c. bedevaart: geen
 - d. 2 kaarsen van 1 pond bij de voetval
 - f. 3 Carolusgulden voor een schilderij op het altaar van Sint Barbara een eikenhouten kruis op de plaats van de misdaad
 3. schulderkenning
 - a. voetval in de kerk binnen het jaar
 - b. wijken: verbanning uit Oirschot voor 25 jaar wijken op wegen en in herbergen als gewoon

AFWIKKELING

Na 4 jaar verbanning werd aan Henrick van den Hagelaer weer toegestaan terug te keren naar Oirschot. is) Bemiddeling in deze verzoening werd verleend door kannik Gerard van den Schaut, die van de dader reeds 6 Carolusgulden ontvangen had, terwijl er hem nog 3 werden toegezegd, om die uit te delen als aalmoes. De verbanning werd dus in zekere zin afgekocht, terwijl we hier tevens een voorloper mogen zien van de armen-spynding.

nr. 43 b met de mededader 1539 mei 28 en 29
R.A.N.B., R.A. nr. 133, Oirschots schepenprotocol van 1539, fol. LXXIXvo.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Jan Dirckszoon Stans

Mededader: Peter Henrickszoon van Berse

Zoen-commissie

namens het slachtoffer: Thomas den Hoppenbrouwer
Corstiaen Willemszoon van Sichem
Jan van den Scoet
Henrick Philipszoon van den Scoet

namens de mededader: Marcelis Walravens, stadhouders
Thomas van Nykercken
Jan Mengelen, vorster
Jaspar van Esch, president-schepen

Uitspraak

- A. Verzoening uitgesproken aan het einde van de akte, nadat vooraf door beide partijen beloofd was zich aan de eendrachtige uitspraak van de commissie te zullen houden.
- B. Voorwaarden
1. materiële vergoeding
 - a. zoengeld: 75 gulden in 3 termijnen
 2. geestelijke genoegdoening
 - a. 3 kloosterwinningsen
2 dertigsten
 - c. bedevaart: geen
 - d. kaarsen: 10 pond was in de kerk
 3. schuldenkenning
 - a. voetval: geen
 - b. wijken: verbanning: 1½ jaar uit Oirschot
wijken op wegen en in herbergen als gewoon

AFWIKKELING

Onmiddellijk na de verzoeningsuitspraak is opgenomen de borgstelling voor de betalingen. Daaronder volgt pas de datering en de getuigen. Daar de datering luidt 28 en 29 mei, veronderstellen we, dat het accoord gesloten is op 28 mei en de borgstelling heeft plaatsgehad op 29 mei, terwijl toen ook de akte zal zijn opgesteld.

COMMENTAAR

Slachtoffer en daders zijn Oirschotse ingezetenen. Zoals gebruikelijk bij ingezetenen mogen zij tijdens de verbanning "gastgewijze" in Oirschot komen. Dikwijls is er dan bij bepaald: één of twee nachten en: om zaken te regelen. Hier ontbreken die bijgevoegde bepalingen.

De arbiters

In deze twee zoenen zijn de arbiters dezelfde behalve Frederik Vos, die alleen voor de hoofddader, en Jaspar van Esch, die alleen voor de mededader optreedt. Twee arbiters zijn ons onbekend: Corstiaen Willemszoon van Sichem en Thomas van Nykercken. De naam van Sichem komt in deze tijd wel voor in Oirschot; de naam van Nykercken hebben wij nog niet ontmoet. De andere arbiters zijn alle meer voorgekomen: Thomas den Hoppenbrouwer als dader in zoen nr. 28, als arbiter in de nrs. 35 b, 39 en 40; Jan van den Scoet als arbiter in nr. 36; Henrick Philipszoon van den Scoet in nr. 38 en 42; Jaspar van Esch in 35 b, 40 en 42; Marcelis Walravens in nr. 35 b; Frederik Vos als "dader" in 35 b, als arbiter in 38; Jan Mengelen in de nrs. 35 b, 37 en 39. Jan Mengelen wordt hier "vorstere etc." genoemd. Hij is te bespeuren als vorster in 1521 en 1522.¹⁶⁾ Zijn titulatuur kan daarop steunen. Hij heeft later een functie gehad, waardoor hij veel buiten Oirschot was. Als vorster is er geen plaats meer voor hem, maar misschien heeft hij de functie in naam behouden en door een ander laten waarnemen. De waarnemer wordt dan echter gewoon vorster genoemd.

De voorwaarden

Het doet vreemd aan, dat van de hoofddader geen zoengeld wordt gevraagd en van de mededader 75 gulden. Voor een verklaring zullen we verschillende factoren in ogenschouw moeten nemen. Op de eerste plaats moeten we wel aannemen, dat de familie van den Hagelaer belangrijk minder bij kas was dan de familie van Berse. Misschien waren zij zelfs zo arm, dat de mensen er schande van gesproken zouden hebben, als van hen zoengeld geëist werd. Toch is er misschien op een verkapt manier zoengeld gevorderd. Er is immers sprake van 5 Carolusgulden, waarvan 2 gulden besteed moet worden aan 52 wekelijkse zielmissen en 3 gulden aan een schilderij op het Sint-Barbara-altaar. In alle andere gevallen wordt de zaak, die gevraagd wordt, sec genoemd. Hier begint men met een bepaald bedrag, dat dan voor een dubbele bestemming besteed moet worden. Dit lijkt veel op een

eis van zoengeld. De besteding voor het schilderij op het Sint-Barbara-altaar is wat vaag geformuleerd, zodat niet blijkt, of dit de totale kosten van het schilderij zijn. Waarschijnlijk is dit niet; daarvoor lijkt het bedrag niet toereikend. Het was ook de gewoonte, dat de gilden dergelijke schenkingen aan het altaar van hun patroon op zich namen. Misschien hadden de gildebroeders geld bij elkaar gelegd voor dit doel en kwam het genoemde bedrag daaraan nog tekort. Op deze wijze zal de voltooiing van de inzameling op het conto van de familie Stans gekomen zijn.

Wanneer we afzien van de juist genoemde aparte bepaling, zijn de eisen voor de mededader hoger dan die voor de hoofddader: 3 kloosterwinnings tegen 2; 2 dertigsten tegen 1; 10 pond was tegen 2. Alleen het plaatsen van het kruis komt daarbij ten laste van de hoofddader. In de tijd van de opgelegde verbanning kunnen we enigermate een afweging van schuld zien: 25 jaar voor de hoofddader tegen 1½ jaar voor de medeplichtige. De familie van den Hagelaer zal wel tot de uiterste grens van haar vermogen gegaan zijn, om na 4 jaar de verbanning af te kopen.

Uit het feit dat in beide akten bepaald wordt, dat 1 dertigste moet gebeuren door Thomas van den Snepschuet, kapelaan van Oirschot, mogen we wel afleiden, dat deze familie was van het slachtoffer. Het andere dertigste van 43 b moet gedaan worden door Jan van Esch, rector van Best. Daar zullen ook familieleden gewoond hebben.

Dat geen bedevaarten gevraagd worden, zelfs niet afkoopbaar, is een aanwijzing in de richting van een mentaliteitsverandering op dit gebied.

NOTEN

15. Akte van 23 juli 1543. Schepenprotocol van 1543, fol.

16. Prot. 1521, fol. XXIV e.v.; 1522, fol. XXXIIvo.

nr. 44

1539 december 27

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP WILLEM MATHYSZOOM CLABBARTS TE PELT

R.A.N.B., R.A. nr. 133, Oirschots schepenprotocol van 1539, fol. CLVI.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Willem Mathyszoon Clabbarts

Dader: Wauter Mathys Wauterszoon

Zoen-commissie

namens het slachtoffer: Marcelis Walravens, stadhouder
Jaspar van Esch, president-schepen

Goessen Scepens, schepen

namens de dader: Jan Mengelen, vorster
Bartholomeus van den Velde, schepen
Jacop Bernaerts, vorster

Uitspraak

A. Verzoening uitgesproken aan het einde van de akte, nadat van te voren beide partijen beloofd hadden, zich aan de uitspraak te houden.

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

- a. zoengeld: 50 gulden in 3 termijnen (voor de opvoeding van de "nagelaten en toecomende onmondige kynderen")
- b. kosten: 10 stuivers voor de bode, die Jan Clabbarts, broer van het slachtoffer in het buitenland is gaan halen
1 ½ Carolusgulden voor de reiskosten van Jan Clabbarts
kosten van de zoen-procedure (niet gespecificeerd)

2. geestelijke genoegdoening

- a. 2 kloosterwinnings 1 te betalen met 3 Carolusgulden
2 dertigsten J en 4 stuivers
- c. bedevaart: geen bedevaart gevraagd van de dader, maar de weduwe van het slachtoffer wil zelf met een kind een bedevaart maken naar Sint Job te Wezemaal, waarvoor de dader 1 Carolusgulden moet betalen
- d. 2 kaarsen ieder 2 pond: 1 te Oirschot
1 te Pelt
- f. 1 Carolusgulden voor een bedevaart, die de weduwe van het slachtoffer met een kind wil doen naar Sint Job te Wezemaal

3. schulderkenning

- a. voetval: komt niet ter sprake
- b. wijken op wegen en in herbergen als gewoon

AFWIKKELING

Aansluitend aan het einde van het zoen-accoord is opgenomen een kwitantie voor de eerste termijn van het zoengeld, de kosten van kloosterwinnings en dertigsten, de kosten van de bode en van de bedevaart en de reiskosten van Jan Clabbarts. Verder vonden wij een kwitantie van 23 november 1543, waarin de weduwe van het slachtoffer verklaart, het zoengeld ontvangen te hebben uit handen van de voogden van haar kinderen. t7) Het zoengeld moest namelijk aan hen betaald worden voor de opvoeding van de kinderen. Zij zullen het bedrag belegd hebben en de

rente hebben uitgekeerd voor de opvoeding. Later - misschien toen de oudste zoon bekwaam werd geacht het geld te beheren - werd het kapitaal overgedragen aan de weduwe en haar kinderen.

COMMENTAAR

Uit verschillende kleine aanwijzingen menen wij te mogen opmaken, dat het slachtoffer een Oirschotse ingezetene was. Van de voogden van de kinderen is de een zeker, de ander waarschijnlijk een Oirschotse ingezetene. Als de weduwe niet in Oirschot woonde, is het onbegrijpelijk, dat zij in Oirschot in 1543 een kwitantie verleent. Daar de naam Clabbarts rond deze tijd een enkele maal in Oirschot begint voor te komen, vermoeden wij, dat het slachtoffer, afkomstig uit Pelt (Overpelt en Neerpelt wordt in die tijd niet afzonderlijk genoemd), zich na zijn huwelijk met een Oirschotse vrouw aldaar gevestigd heeft (haar familienaam wordt helaas nergens genoemd) en bij een bezoek aan zijn geboortedorp zijn tragische dood gevonden heeft. Een andere mogelijkheid is, dat het echtpaar in Pelt woonde, maar dat de weduwe na de moord zich aanstonds in Oirschot gevestigd heeft. De vrouw was vermoedelijk op het moment van de moord in verwachting, want bij de voogden wordt gesproken over "... mombaer van den nagelaten ende toecomende kynderen ..."

De arbiters

Het accoord heeft blijkbaar veel voeten in aarde gehad, want over de uitspraak wordt gezegd, dat deze tot stand gekomen is "na diverse communicatiën hierop gehad". De akte is van 27 december, vlak na de schepenwisseling op Kerstavond. De onderhandelingen zullen allicht enkele weken vóór Kerstmis begonnen zijn, dus onder de schepenen van 1539. Als we ons dit realiseren, waren alle arbiters bij het begin der onderhandelingen gekwalificeerde personen. Dit wijst al op een moeilijke situatie. Bijna alle arbiters ontmoetten we reeds als zodanig: in de voorgaande zoen stadhouder Marcelis Walravens, president-schepen Jaspar van Esch en vorster Jan Mengelen. Goessen (Claeus) Scepens was arbiter in zoen nr. 32, 35 b en 35 c, vorster Jacop Bernaerts (van den Runde) in de nrs. 37, 38 en 39. Alleen Bartholomeus (Dirck Corstiaenzoon) van den Velde kwam nog niet voor als arbiter. Hij was in 1539 voor de eerste maal schepen, maar hij is niet meer in die kwaliteit teruggekeerd. Vermoedelijk is hij kort nadien gestorven of uit Oirschot vertrokken. Zijn broer Anthonis komt in 1546 in functie als schepen en keert regelmatig als zodanig terug.

De kwaliteit van de arbiters zou enig licht kunnen doen schijnen op de moeilijkheden, die er geweest zijn. Met enige reserve wagen wij de volgende hypothese. De meest wezenlijke moeilijkheid is geweest, de partij van de dader aan de onderhandelingstafel te krijgen. De arbiters van het slachtoffer, stadhouder, president-schepen en oudste schepen in rangorde na de president, waren de hoogste rechterlijke autoriteiten in Oirschot. Niemand beter dan zij kon op de gezagsdragers van

andere plaatsen invloed uitoefenen, om de familie van de dader onder druk te zetten, om aan de onderhandelingstafel te verschijnen. Zij zullen niet zelf naar andere plaatsen gegaan zijn, maar de boodschap hebben toevertrouwd aan de vorsters. Dat was hun taak. Zij konden echter in andere plaatsen geen wettelijke dwang uitoefenen, maar zullen als ervaren mensen hebben getracht de dader en zijn familie te overreden. Deze zullen hun vrees uitgesproken hebben voor bepaalde zware eisen, waardoor de onderhandelingen in wezen al begonnen. De vorsters zullen hen op enkele punten hebben kunnen geruststellen. Wat lag meer voor de hand dan dat de vorsters gevraagd werden als arbiters voor de familie van de dader, na deze de garantie te hebben gegeven, bepaalde gevreesde voorwaarden niet te zullen accepteren. Dit was mogelijk, daar de uitspraak van de zoencommissie eenstemmig moest zijn.

De voorwaarden

De voorwaarden zijn dan ook zeer gematigd: geen hoog zoengeld, geen voetval, geen verre bedevaart, geen verbanning, geen bijzondere eisen. Iets nieuws is de bedevaart, die de weduwe zelf met een kind wil maken.

NOOT

17. Prot. 1543, fol. LXXXVIIIvo.

nr. 45

1541 april 15

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP PAULUS LENART JACOPSZOOM KEYMPS

R.A.N.B., R.A. nr. 134, Oirschots schepenprotocol van 1541, fol. LVIIIvo.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Paulus Lenart Jacopszoon (Keymps)

Dader: Peter Jan Henrick Pauwelszoon de Cremer

Zoen-commissie

namens het slachtoffer: Joost Beelaerts, priester

Marcelis Walravens, stadhouder

namens de dader: Jaspar van Esch

Jan Mengelen, vorster

Uitspraak

A. Verzoening uitgesproken aan het einde van de akte, nadat beide partijen eerst beloofd hadden zich aan de uitspraak te zullen houden.

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding
 - a. zoengeld: 60 gulden te beleggen in een eeuwigdurende fundatie van van een wekelijkse zielmis te Best
2. geestelijke genoegdoening
 - a. 4 kloosterwinnings te beleggen als boven
1 groot dertigste
 - c. bedevaarten: Santiago | af te kopen met 40 zoengulden te
Rome | beleggen als boven
Trier
 - d. 4 kaarsen van 1 pond: 2 in Oirschot
2 in Best
3. schulderkenning
 - a. voetval: geen
 - b. wijken: verbanning 5 jaar uit Oirschot en Wintelre
wijken: niet in de kapel van Best komen en niet in de buurt van het huis van Lenart Jacopszoon Keymps, zolang deze en zijn vrouw leven
op wegen en in herbergen als gewoon

AFWIKKELING

Bij akte van 26 pril 1541 is de geëiste fundatie gemaakt.¹⁸⁾

COMMENTAAR

Ook deze zoen is blijkbaar moeilijk tot stand gekomen, gezien de opmerking "... na diverse communicatiën hierop gehad, hebben die voirgenoemde arbiteren "met goeder deliberatiën daerof hunne minlycke uuytspraecke gedaen in manie-"ren hiernaevolgende". De moeilijkheid lag hier blijkbaar niet in het beginnen der onderhandelingen, maar in de felle vijandigheid van de twee Bestse families. Lenart Jacopszoon Keymps (Kemps), de vader van het slachtoffer, was zittend schepen. Zowel in deze akte als in de lijsten der schepenen aan het begin van elk protocol-jaar wordt de naam Keymps niet genoemd, maar enkel Lenart Jacopszoon. Slechts uit enkele toevallige vermeldingen in andere akten is zijn naam Keymps bekend. Misschien is Kemp's oorspronkelijk wel een bijnaam geweest, zinspelend op de kempaan-achtige mentaliteit, die uit dit verhaal wel blijkt en die ook heden nog begrepen kan worden. De dader mag nooit meer in de buurt van het huis van Lenart komen en zelfs niet in de Bestse kerk. Er schijnt blijvend ontploffingsgevaar aanwezig te zijn.

De arbiters

Het is een prestatie geweest van de zoencommissie, om na veel en vermoedelijk moeilijk overleg dit gematigd accoord tot stand te brengen. Drie van hen hadden

ervaring in soortgelijke omstandigheden, waarin we hen in de vorige zoen als arbiters ontmoetten. Ook Joost Beelaerts, priester, mogen we gerust als een diplomaat beschouwen, hoewel hij nog niet als arbiter voorkwam. De priester Henrick Beelaerts, de stichter van het Beelaertshofje, die wij ontmoet hebben als arbiter in zoen nr. 4 en 10, was zijn oudoom. Henrick Rutgerszoon Beelaerts, schepen en arbiter in zoen nr. 18 en 19, was zijn vader. Joost was priester in 1523¹⁹⁾ en komt vanaf 1528 regelmatig voor als kapelaan,²⁰⁾ rector van het Sint-Anna-altaar²¹⁾ en van het Sint-Brigida-altaar in de Maria-kapel.²²⁾ Frenken noemt hem rector van de Maria-kapel.²³⁾ Dit is niet accuraat, want er was geen "rector van de Maria-kapel". Wel was hij zoals ook zijn oudoom kapelmeester aldaar, belast met de materiële en financiële zorg.²⁴⁾ Hij was als opvolger van zijn vader rentmeester van het Beelaerthofje²⁵⁾ en was al eens arbiter bij een civiele zoen.²⁶⁾ Hij had twee natuurlijke dochters, Maria religieuze in het convent van Soeterbeeck,²⁷⁾ en Anna, gehuwd met Goris Wouterszoon van Kuyk.²⁸⁾ Zij werd de moeder van Wouter van Kuyk, de latere kanunnik en vice-deken van het Oirschotse kapittel.

De voorwaarden

Het meest opvallend is hier, dat alles in één keer afgewerkt moet worden, passend bij de blijkbaar impulsieve aard van de familie Kemp's, die ook niet door latere afwikkelingen aan het gebeurde herinnerd wilde worden. Voor het zoengeld zijn geen gebruikelijke termijnen. De zware bedevaartseis wordt slechts terloops vermeld en alles loopt zeer snel naar de eindconclusie: de fundatie van een eeuwigdurende wekelijkse zielmis. Zelfs de geëiste kloosterwinnings moesten hierin opgaan, hoewel een bedrag daarvoor in de stichting der fundatie niet is terug te vinden. De 60 gulden zoengeld en de 40 (zoen)gulden voor afkoop der bedevaarten maken immers samen 100 zoengulden ofwel 50 Carolusgulden, die de gekapitaliseerde tegenwaarde en tevens afkoopsom van de fundatie blijkt te zijn. Dat de zoencommissie de verbanning uit Oirschot en Wintelre (daar zal familie gewoond hebben) tot 5 jaar heeft weten te beperken, is op zich al een prestatie. Het zoveel mogelijk vermijden van een ontmoeting tussen dader en ouders van het slachtoffer vroeg wel om aparte maatregelen.

NOTEN

18. Prot. 1541, fol. LXIIvo.

19. Prot. 1523, fol. XXXI.

20. Prot. 1528, fol. LXXXIX; 1532, fol. LXXVIII; 1534, fol. XXXII; 1542, fol. XXXvo.

21. Prot. 1528, fol. LXXXIX; 1536, fol. XXXVvo e.v.

22. Prot. 1530, fol. XCIXvo.

23. A.M. Frenken, Genealogieën van eenige voorname aan elkaar verwante Meierijsche geslachten, 's-Hertogenbosch 1918, blz. 13.

24. Prot. 1532, fol. LXXXvo; 1536, fol. CVII e.v.v.; 1538, fol. CXXIXvo.

CAMPINIA

driemaandelijks uitgave van het
Streekarchief Zuid-Oost Brabant

14e jaargang, nr. 55

oktober 1984

Redactie : Streekarchief Zuid-Oost Brabant, rayondepot Oirschot
Postbus 144, 5688 ZJ Oirschot
telefoon 04997 - 5245

INHOUD

De prijs van een abonnement bedraagt f 17,— per jaar, bij vooruitbetaling te voldoen op postgirorekening 47.16.46 van het Streekarchief Zuid-Oost Brabant te Eindhoven, onder vermelding van "Campinia".

De prijs van losse nummers bedraagt f 4,25 per stuk. Ook nummers van voorgaande jaargangen zijn nog in beperkte aantallen bij de redactie te bestellen.

Indien opzegging niet schriftelijk is medegedeeld vóór 1 december van het lopende jaar, wordt het abonnement automatisch met een jaar verlengd.

Copyright : Streekarchief Zuid-Oost Brabant.
Lay-out en drukwerk : Maras Drukkerij, Middelbeers.

Overname van artikelen of gedeelten daaruit is meestal toegestaan. U dient dit wel van te voren schriftelijk aan te vragen bij de redactie.

ISSN 0166-6959

Omslag : gedeelte uit de kaart Ducatus Brabantiae
van Jacob van Deventer, uit 1558.

	blz.
I. Een pastoorsinventaris uit 1549 door J. Lijten	156
II. Stamlijst Mattheeuwse door J.M.A.G. Mattheeuwse	165
III. 650 jaar Beerse gemeijnt (afl. 2) door H. Vera	168
IV. Oirschotse gedichten Het Rozenhoedje door Toke van de Ven-Lommers	181
V. Huizen en hun bewoners te Oirschot van de 17e tot de 20e eeuw 53. Deken Frankenstraat 7 (tevens hierin opgenomen St. Odulphusstraat 12-14 en 21) door M. van Roosmalen	183
VI. Oirschotse zoen-accorden A. Zoenen wegens doodslag, nrs. 46 - 51 door J. Lijten m.m.v. L. v.d. Mierden	190

I. EEN PASTOORSINVENTARIS UIT 1549 door J. Lijten

Door bijzondere omstandigheden kwam een volledige inventaris van alle bezittingen van de Oirschotse pastoor Jan de Cort, per vertrek ingedeeld, terecht in het Oirschotse schepenprotocol. Deze bijzondere omstandigheden bestonden wel daarin, dat de pastoor in zijn testament zoveel legateerde, dat zijn executeurs hun functie slechts durfden aanvaarden onder voorrecht van boedelbeschrijving. Deze pastoor was denkkelijk niet rijk en niet arm. Zijn inventaris kan wel beschouwd worden als de doorsnee-inventaris van de gewone priester van die tijd, die geen academische opleiding had genoten.

Aanvankelijk werd gedacht aan een volledig becommentarieerde uitgave van deze inventaris. Dit zou echter zoveel specialistische kennis en studie gevraagd hebben, dat daarvan werd afgezien.

De inleiding beperkt zich daarom tot een historische plaatsing van de personen, die in deze akte een rol spelen, zodat diverse specialisten in deze in een duidelijke context geplaatste inventaris een basis hebben voor een diepgaande ontleding van de voorliggende gegevens.

De pastoor.

Jan de Cort zoon van Gysbrecht komt in de Oirschotse protocollen vanaf 1539 voor als priester.¹⁾ In 1540 blijkt hij rector te zijn van het Sint-Lucia-altaar in de Maria-kapel.²⁾ Een paar jaar later deelt hij met zijn broers en zusters de nalatenschap van hun ouders, die in hoofdzaak ligt bij de molen van Spoorndonk.³⁾ Hij kocht in die tijd het huis van kanunnik Jan van der Hagen in de Nieuwstraat.⁴⁾ Dit huis verkocht hij in 1547 op 9 maart aan Gerard Mengelen.⁵⁾ Vermoedelijk was hij toen pastoor geworden en kreeg hij als zodanig de beschikking over een ambtswoning, hoewel wij geen zekerheid hebben over het bestaan daarvan in die tijd. Hij wordt de eerste keer als pastoor vermeld (prochiaen) op 15 mei 1547.⁶⁾ Door Gerard Mengelen werd hij kort daarna aangewezen als executeur van diens testament, dat hij echter door zijn vroege dood niet heeft kunnen afwikkelen.⁷⁾

Het testament van pastoor Jan de Cort is niet bekend, maar uit een vermelding in het protocol van 1572⁸⁾ blijkt, dat hij 100 Carolusgulden vermaakt had aan Lijsken zijn natuurlijke dochter. De moeder van deze dochter wordt niet genoemd, maar we kunnen veilig aannemen, dat het zijn huishoudster Kathelyn Jansdochter van de Mairslaer was, die bij het opmaken van deze inventaris nog in functie was. Dit forse legaat is misschien wel de voornaamste reden geweest, waarom de executeurs twijfelden aan de toereikendheid van zijn boedel tot deze aderlating.

De executeurs.

Joost van Hersel, een natuurlijke zoon van kanunnik Danel van Hersel, komt vanaf 1527 voor als priester in Oirschot.⁹⁾ In 1548 treedt hij voor het eerst op als kerkmeester,» wat hij wel bleef tot zijn dood. Kort daarvoor wordt hij nog als zodanig genoemd) I) Blijkbaar had hij een financiële knobbel, want hij regelde nogal eens zaken voor anderen. Hij was ook executeur van het testament van cantor Jacop van den Spijker.¹⁰⁾ Daarom zal hij ook wel gevraagd zijn voor de functie van kerkmeester.

Men kan wel zeggen, dat onder de kerkmeesters altijd een der dienstdoende priesters functioneerde en soms ook een der kanunniken. Het was de gewoonte, dat de pastoor de priester-kerkmeester aanwees als zijn eerste executeur. Dit was natuurlijk ook zeer gewenst, omdat in een pastoorsinboedel nogal eens zaken voorkomen, die niet van hem privé zijn, maar van kerkelijke instellingen.

Jan Janszoon van de Mairslaer was een broer van de huishoudster van pastoor Jan de Cort. Vermoedelijk was hij door de pastoor gewenst (en misschien in zijn testament aangewezen) als voogd voor zijn dochter.

Peter Henrickszoon van den Scoet is wel kerkmeester geweest maar enkel in het jaar 1561 als zodanig naspeurbaar.¹³⁾ Hij was in 1548 voor het eerst schepen geweest en zou als zodanig gedurende twintig jaar regelmatig terugkeren. ¹⁴⁾

Gerard Mengelen.

Deze was een zoon van Art, die weer een natuurlijke zoon was van de priester Jan Mengelen. Hij komt als priester voor vanaf 1513.¹⁵⁾ Hij werd in 1520 rentmeester van het kapittel¹⁶⁾ en bleef dit tot aan zijn dood.¹⁷⁾ Vanwege zijn zakelijke capaciteiten werd hij dikwijls gevraagd voor de belangenbehartiging van vele mensen en instellingen. Zo was hij ook executeur testamentair van de merkwaardige Oirschotse kanunnik Anthonis Bruyninx,¹⁸⁾ voor wie hij ook tijdens diens leven al dikwijls zaken behartigd had.¹⁹⁾

Bij zijn huishoudster: r Govarrken Jansdochter van de Mairslaer (een zuster van de huishoudster van pasroer Jan d. Con) had hij vier natuurlijke kinderen: Elisabeth, .Nerr, Jan en (": ..irneirs.²⁰⁾ van wie de jongste, Cornelis, in 1556 nog minderjarig was.²¹⁾

Pastoor Jan de Cort was executeur van zijn testament en had ten tijde van zijn overlijden en het opmaken van de inventaris documenten in huis niet alleen van Gerard Mengelen persoonlijk maar ook van het kapittel en van diverse personen en instellingen, voor wie deze zaken behartigd had.

De inhoud van het "plat gesloet cofferen" in het "tredsoirken" "op die Boet" waren papieren van Gerard Mengelen. Daarnaast zijn nog meerdere andere documenten met zekerheid of waarschijnlijkheid te determineren als behorende tot diens nalatenschap.

Het is verleidelijk, om in te gaan op de verschillende invalshoeken, van waaruit men deze inventaris kan beschouwen. Wij willen niet op die verleiding ingaan, maar toch wel opmerken, dat vooral bij de titels van de boeken de lezing hier en daar onzeker is. De secretaris heeft in zeer haastig tempo moeten schrijven, om de inventarisatie door de executeurs en de twee schepenen bij te houden. De ontcijfering was voor de transcribent dan ook dikwijls een hels moeilijk karwei.

NOTEN

1. Oirschots schepenprotocol van 1539, fol. XXXVIII.
2. Prot. 1540, fol. LVIII.
3. Prot. 1542, fol. LXXIIvo e.v.v.; 1543, fol. LXXIX - LXXXI.
4. Prot. 1543, fol. XXV.
5. Prot. 1547, fol. XXIX.
6. Prot. 1547, fol. XLVIIvo e.v.v.
7. Prot. 1548, fol. CVII; 1549, fol. II en IX.
8. Prot. 1572, fol. XVI.
9. Prot. 1527, fol. XLVII.
10. Prot. 1548, fol. Lvo.
11. Prot. 1557 ongenummerd. Schaduwprot. 138 C, blz. 222.
12. Prot. 1555, fol. CIX.
13. Prot. 1561 B, fol. XXXIX en CXXXIV.
14. Prot. 1548 en om de drie jaar daarna, titelpagina.
15. Prot. 1513 B, fol. IX.
16. Prot. 1519, fol. 44vo.
17. Laatste vermelding Prot. 1545, fol. LXVvo.
18. Prot. 1531, fol. XVvo - 1541, fol. LIvo passim.
19. Prot. 1519, fol. XIIvo; 1529, fol. XXVIIIvo en LXXII e.v.; 1530, fol. LXXI.
20. Prot. 1553, fol. LXXXvo e.v.v. en CIIvo.
21. Prot. 1556, fol. XLV e.v.

1549 september 19

R.A.N.B., R.A. nr. 136, Oirschots schepenprotocol van 1549, fol. LXXXIIIvo-LXXXVIIvo.

Heer Joest van Hersele, Jan Jansoen van den Mairslaer ende Peter Henricsoen van den Schoet, als executuere van den uuytersten wille wylen heeren Jans die Cort, hebben openbairlyc voir ons scepenen geseet ende geprotesteert, dat zy nyet en willen den last van der executiën van den uutersten wille van heeren Jannen voirscreven aennemen noch onderweynden voirden dan met dispositie des rechts op beneficie des inventaris ende dat zy hon oick niet voirden en willen verbynden noch gehauden noch verbonden weesen, die sculden, maicselen ende legaten van heeren Jannen voirscreven te betalen dan alleen zoe verre hon die gueden, der voirscreven executiën toebehorende, extenderen ende in honnen handen comen zullen.

Desen gepasseert, soe heeft Katalyn Jans dochter van den Mairselaer, dienstmaget van heeren Jannen voirgenoemt, die by zynen levne, in der doot ende noch was in den woenhuyse wylen heeren Jans voirscreven huere behoirlicken eedt gedaen, dat zy openbaeren ende voertbrengen sal sonder iet wetende achter te laten allen ende eenyegelycke gueden dair wylen heere Jan voirscreven inne bestorven is ende achtergelaten heeft ende omdat die gueden nyet en zouden vergaen noch gedisvercheert noch vervreempt mer ten oirbair ende profyt van der executiën mochten worden bekeert, soe hebben die voirscreven executuere die zelve gueden doen beschryven ende voir ons scepenen dairaf begert gemaict te hebben eenen behoirlicken inventaris, die gemaict is in manieren hiernaevolgende.

In den irsten, commende opter pleynen dair is bevonden in die luven, ryshaut, faeelhaut ende torf, drie eycken plaeten, eenen geblecten eyckenboem, eenen heckenpost, stucken van eyckenboomen gesaeght, eenen verckensback, eenen wasstoel.

In 't backhuys zyn bevonden XIII V2 vymen dacstroos, een yseren ovensteel, twee eycken plancken, een aude bedstat.

Comende op die hoogecamer van den huyze, dair is bevonden een bedstat, een bedde, eenen hootpeluwe, een gestrypte sargie, eenen witten broetcorf, eenen witten hengelcorf, eenen sack.

In die kuecken is bevonden een hael, een lenchael, een roestel, eenen fauthengel, een hanghyser, een yseren vleesch rixken, een coperen scuymspaen, eenen coperen teempts, drie coperen potten, groot ende cleyn, drie ketelkens, een coperen watervat, een vuerpan, een metalen stoefken, eenen metalen luchter, een tenen sautvat, een pepermolen, XII haute ronde tilioren, een gemaelde scotel, twee tenen tapkannen, twee tenen peerkannen, een weynyser, een tange, eenen hauten luchter, een hauten sautvat, een gelaesen groei met edick, een dregelvat, eenen hautketel, een coperen lavoire, een yseren struyfpan, een scotelscap, XI teylkens,

drie steynen potkens met tenen stelen, eenen steynen quart kan met drie oren, eenen coperen moespot, een richtbanck.

Op die goet een scerfboert, eenen potlepel, twee cleyn haute lepelen, eenen troch, $\frac{1}{2}$ biervat, eenen hauten emer, eenen werckblock, een cleyn zeefken, een brede haute scotel, een haute cleyn scotel, een rieck, eenen sack, eenen coperen vleeschpot, een lopen roggenmeels, een quaet tonneken, een yseren scup, eenen hauten stock, een wascuyt, een vluetken, een cleermande, een cleyn viercante tafel, eenen reepstoel, eenen setel, twee sittecussens, drie drievoetstoelen, twee leenstoelen, eenen haspel, een gemaeld beeld Ons Heeren, een gesloet tredsoirken, dairinne waeren bevonden acht tenen compkens, vier tenen saucierkens, een tenen oircompken, eenen steynen mostertpot. Zyn boven in dat tredsoirken bevonden een plat gesloet cofferen, dairinne bevonden zyn in den irsten twee scepenenbrieven van Oirschot op Henrick van Berse gevest Henrice Hoze vier gulden t's jaers, noch eenen scepenenbrief van Oirschot van acht lopen roggen t's jaers, gevest by den kynderen heeren Henrick van Esch tot behoef van den rictoir van Sunte-Katarynen-autaer ende Onser Vrouwen capellen in Oirschot, twee scepenenbrieven van Oirschot mentie makende van den wyer aen die Oirschoiren gelegen, noch eenen scepenenbrief van Oirschot mentie makende van achtentwintich stuyvers t's jaers, die Henrick Goyarts gevest heeft wylen heeren Gerarden Mengelen, acht scepenenbrieven van Oirschot mentie makende van den cleynen huysken in die Nyeuwestraet by den huyze heeren Jans van der Haegen staende, vier scepenenbrieven van Oirschot, mentie makende van vyftien lopen roggen t's jaers, die Dirck, natuerlyc zoen Jan Stockelmans gelooft heeft Jannen Willem Wauterssoen van Aelst, drie scepenenbrieven van Oirschot, mentie makende van eenen gulden t's jaers, die Jan Ardt Dircxsoen gevest heeft Heylwiggen Daniel Ardt Danels dochter, eenen scepenenbrief van den Bosch, mentie makende van XVII lopen roggen, die Jan Dirck Brauwiers soen vercoft heeft Jannen Willemssoen van Aelst, eenen scepenenbrief van den Bosch ende twee scepenenbrieven van Oirschot, mentie makende van een jaarlicke renthe van viertich Rynsgulden, die Robbrecht van Malsen ende Jan van der Daesdonck erfelyck vercoft hebben Karolo Cleynal met zynen consorten, vier scepenenbrieven van Oirschot mentie makende van eenen beempt, genoempt die Hanendonck, vyf scepenenbrieven van Oirschot mentie makende van der husingen ende auden erfenissen ende gueden die Goertkenen van den Mairslair toe plaigen te behoeren, ter Notelen gelegen, noch eenen losbrief van drie gulden van Dircxken Peter Danels dochter cum suis, eenen scepenenbrief van den Bosch mentie makende van eenen jaarlicken chyns van ses gulden, die Symon Dircx Corten soen gelooft heeft heer Anthonissen Bruyninx, eenen scepenenbrief van Oirschot, mentie makende van onderhalven gulden t's jaers, die Gielis Jan Gieliszoen gelooft heeft heeren Gerarden Mengelen, eenen scepenenbrief van Oirschot, mentie makende van vier gulden t's jaers die Jan van Boxel gelooft heeft heeren Gerarden Mengelen, noch eenen scepenenbrief van den Bosch mentie makende van eenen jaarlicken chyns van vier gulden, die Bartholomeus Mercx gelooft heeft heeren Gerarden Mengelen, twee sce-

penenbrieven van Oirschot mentie makende van vierthien stuyvers t's jaers, die Ardt die Crom erfelyck gelooft heeft tot behoef van Jutken Daniel Smetsers dochter, eenen scepenenbrief van den Bosch, die mentie maict van eenen jaarlicken chyns van drie gulden, die Jan van den Mereven gelooft heeft heeren Gerarden Mengelen, eenen scepenenscultbrief van Oirschot op Iewannen van Col, twee scepenenbrieven van Oirschot mentie makende van twintich stuyveren t's jaers, die Henrick Zuetrix gelooft heeft Henricken van der Lulsdonck, eenen scepenenscultbrief van Oirschot op Jannen Mengelen, twee scepenenbrieven van Oirschot van vyftien stuyveren t's jaers, die Henrick Peter Danelssoen gelooft heeft Gevaerden van Ostaden, twee scepenenbrieven van den Bosch mentie makende van enen jaarlicken chyns van dardalven gulden, die Henrick Peter Danelssoen erfelyck vercoft heeft Elisabetten, weduwe Jan Dircxsoen, twee scepenenbrieven van den Bosch ende vier scepenenbrieven van Oirschot mentie makende van husingen ende erfenissen ter Notelen gelegen, gecomen van Peteren Danelssoen, drie scepenenbrieven van Oirschot ende een procuratie des convents van der Halverstraten mentie makende van husingen ende erfenissen, genoempt dat Laer, eenen brief van Loven ende eenen scepenenbrief van Oirschot mentie makende van dertich stuyveren t's jaers, die Elisabeth Henricks Lambrechtssoen dochter jaarlix gelooft heeft her Herman Cleynaël, eenen scepenenbrief van den Bosch ende twee scepenenbrieven van Oirschot mentie makende van vier ponden t's jaers op husinge ende erfenissen, die Dircken in 't Sant te weesen plaigen, twee papiren obligatiën aengaende meesteren Jacopen van Geldrop, delken, ende heeren Gerarden Mengelen, een papiren quitantie gescreven in Walsen, twee papiren quitantiën aengaende heer Ghysbrechten van der Hert, eenen scepenenbrief van Oirschot van twee gulden t's jaers, die Henrick Lambrechtssoen cum suis opgedragen hebben heer Gerarden Mengelen, eenen scepenenbrief van Oirschot, daerinne Willem Erven zesse gulden t's jaers erfelyck gelooft heeft Martenen van Aelst, eenen scepenenbrief van Oirschot mentie makende van twee gulden t's jaers die heer Gerart Mengelen cum suis opgedragen heeft Rutgeren Henricxsoen Verhoeven, twee scepenenbrieven van Oirschot mentie makende van huysinge ende erfenisse in Aerle gelegen, eenen scepenenlosbrief van den Bosch van thiendalf lopen roggen t's jaers, eenen scepenenbrief van den Bosch ende eenen van Oirschot mentie makende van twee gulden t's jaers, die Ansem van Liefvelt vercoft heeft Katalynen Danels ende van meer ander renten, diverse quitantiën ende obligatie aengaende heer Hermannen Cleynaël ende Jannen Berenbank, een recepisse van Dirck Lemans cum suis, een papiren obligatie op Hubrecht Bierkens, een papiren recepisse van duerwerderen, een papiren inventaris van heer Anthonis Bruyninx penningen tot loven, diverse missiven ende quitantiën van meesteren Tielemannen Clercx, een francyn clausele uuyten testamente Katalyn Danels, een francyn testament van Luytkenen Peter Gerits dochter, een scepenenbrief van Oirschot van den scoetsbeempt, eenen grooten brief ende een instrument van consente by den capittelen gegeven den cantor in Oirschot d'een met des capittels zegele bezgelt, een papiren recepisse ende obligatie van joncker Hoeffalis, achtien brieven,

procuratiën ende instrumenten t'samen met een papiren cedulle met vele executiën byeengebonden, eenen scepenenscultbrief van Oirschot op Goyarden Goyart Loyen soen, eenen scepenenbrief van Oirschot van opdrachten van vier gulden t's jaers, gedaen by Dionys Hozen, twee huurceelkens, papiren inventaris van den penningen bevonden by wylen heer Gerarden Mengelen doen hy storf tot Loven, ende noch andere papiren cedullen byeengebonden, eenen scepenenbrief van den Bosch van drie gulden t's jaers, geloeft by heeren Anthonissen Bruyninx, eenen scepenenbrief van Oirschot, dairinne Goyart Aelbrechts geloeft heeft heeren Anthonissen Bruyninx vyf Rynsgulden t's jaers, eenen scepenenbrief van den Bosch, dairinne Goyart Janssoen van den Doeren geloeft heeft heeren Anthonissen Bruyninx vier Rynsgulden t's jaers, eenen scepenenbrief van Oirschot mentie makende van vyf mudden roggen t's jaers, opgedraigen by Jannis die Brauwer. Noch soeven scepenenbrieven van Oirschot ende een papiren voirwart mentie makende van husingen, gronden, hof, dair heer Jan die Cort inne bestorven is, noch eenen auden groten, noch eenen scepenenbrief van den Bosch mentie makende van drie gulden t's jaers, geloeft by Ghysbrecht die Cort, twee scepenenbrieven van Oirschot mentie makende van drie gulden t's jaers, by heer Jannen die Cort vercregen van Arden Henricxsoen van der Ameyden, eenen scepenenbrief van Oirschot mentie makende van twee ponden t's jaers, geloeft by Joirdanen Jan Loyen soen, vier scepenenbrieven van Oirschot mentie makende van vyf gulden t's jaers, gecomen van Luytgarden Peter Gerits dochter, t'samen in een dose gesloten, noch eenen leeren budel, dairinne waeren in goude ende silver XXVII gulden XVIII $\frac{1}{2}$ stuver, noch in diverse popkens (potkens) ses gulden onderhalf oirtstuver, noch een gesloet cofferken, dairinne waeren eenen gouden reael, twee gouden cronen, twee goude Engelsche cronen, twee gouden Philippusgulden, cellen halven gouden royael, drie gouden Karolesgulden, twee Geldersche rijders, twee Devertersche guldens, twee Hoirsgulden, vier daelders, twee half daelders, twee Geldersche scnaphanen, noch vierenvyftich gulden ende vyftien stuyvers, (die hadde heer Joest voirscreven gelyck hy bekenden van heeren Jannen by den leve-
ne in bewairnisse ontfangen), die heer Jan ontfangen hadde van Jannen van Vlierden, noch in diverschen silveren gelde sestien gulden VII $\frac{1}{2}$ stuver, een silveren cruysken, noch een cleyn silveren cruysken, XLV coralen torens, een doze met diverse papiren cedullekens, noch diverse papiren cedullekens in een mandaet ons heeren des keysers gebonden, eenen roden zyden sattynten ende een lynen budelken, een boeckquispel.

Comende in een neercamer weestwaert dair zyn bevonden irst eenen budel met diversche boecken gramaticalien ende anderen, eenen yseren brayspit, een nyuwe dreegelton, een laterne, een bedstat, een bedde, eenen hootpeluwe, een scnit sargie, een urgewerck weckeren, een vleeschton, een sautonneken met sant, een erdenen teempts, een hekel, twee keescorven, eenen witten gesloten corf, drie stucken grove lynen lakens, d'een zesse ellen, d'ander VI $\frac{1}{2}$ elle, dat derde XI ellen lanck wesende, een yseren scaelboem.

Comende in den kelder, dair zyn bevonden, irst een half biervat een vierdendeel vaets, een biervluetken, een botertobbe, een cleyn richtbanxken, eenen spilcorf, een muysval, dardalf zyde specx, een steynen stoepken ende gecoecte eetbair spyse.

Comende in die grote neercammer, dair is bevonden eenen pretterstoel, een reepstoel, een geslaegen becken, een viercante tafel, een toecoetse met grueene sarge ende roye gardynen, eenen papieren brief van den seeven ween, een bedde, eenen hootpeluwe, twee oircussens, een roede wullen sargie, noch een Franckevoerts sargie met lynen gevoedert, een yseren gardynroede met een lynen blaue cleet, een gelaes-custodie met soeven gelaesen, een publiter, een gesloten kiste, dairinne waeren een oircussen, eenen laken dolphyn, twee trypen soelen, een vacet manswambis ende een par manshozen, eenen swerten tabbart met vacet gevoedert, eenen swarten tabbart met vysen gevoedert, een audt swerte vacet wambis, twee choircleeden, ses par slapelakens, vyf manshemden, XII stucken lynen lakens, d'irst VII ellen een vierendeel, d'ander VIII $\frac{1}{2}$ elle, dat derde IX ellen, dat vierde IX ellen een vierendeel, dat vijfte XI ellen, dat zeste X $\frac{1}{2}$ elle, dat soevende XIII $\frac{1}{2}$ elle, dat achtste thien ellen een vierendeel, dat negenste XXI $\frac{1}{2}$ elle, dat thienste soeven ellen, dat elfste elf ellen, dat twelfste elf ellen lanck wesende, eenen swarten palsrock, eenen dagelixen grauwen tabbart, een tridsoirken onder met eender persen, dair bovenop stont een hauten crucifix, eenen geslaigen lichter, eenen tenen lichter, eenen metalen lichter ende dairinne waeren vyf slechte servetten, acht pellen servetten, twee slechte tafellakens, vier tenen croeskens, een coperen signet, een tenen sautvaet, een vorm om loeten te gieten, eenen hauten lepel, twee cleyn gegooten metalen kelenders, diversche rekeningen, quitantiën ende rekenboecken, aengaende der executiën van heer Gerart Mengelen met eenen hopranck byeengebonden, een cleyn rekenboecke aengaende heer Jannen die Cort, een scaepsscheer, eenen scepenendeylbrief van Henrick Heesters, eenen scepenenbrief van Oirschot van twee ponden, die Ardt Corstenssoen van der After geloeft heeft, eenen scepenenbrief van den Bosch mentie makende van eenen stuck beempts onder Spoirdonck, eenen scepenenbrief van Oirschot, dairinne Jan van der Heyden opgedraigen heeft Peteren Stoepkens een stuck beempts, twee scepenenbrieven van Oirschot mentie makende van eenen eeusel ende coeweyen opgedraigen Peteren Leyten cum suis, eenen scepenenbrief van Oirschot dairin Philips Henrick Jacopssoen zekere husingen ende erfenissen opgedragen heeft Henrick Ardt Dirxsoen, noch diversche boecken, brieven, registeren, cedullen van cleynder importantien, een groot pellen tafelaken, een oirfluyn, een nyuwe priestersbonet, een oirfluyn, een handweel, noch een gestrypte handweel, vier tenen compkens, een cristallynen gelas, een urinael, een goutgewicht, eenen coperen segel, acht getyeboecken, eenen geslaigen metalen hoogen lichter, een steynen cruicsken, een sittebanck, nyuwe cleyn plencskens, een bleek lichterken, twee scabellen.

Comende opten solder is bevonden een boeck beginnende: Petrus Crinitus, De honestate vite; een boeck beginnende: Dialogus dictus Molo gravatum; een boeck beginnende: Institutiones imperialium decretales, Sextus decretalium, Decreta, Biblia, Cronica, quadragesimale microrum, Textus sequentiarum; een luttel calcx; XXVI lopen roggen.

Comende in die kercke: een sceepken, dairinne is bevonden een doese met brieven, dair bovenop stont gescreven: Die brieven van den beneficië heeren Amel-ryck Boot, een doesken met cleynen gelde gedraigende drie stuver; een choircleet; vita sacerdotum; een cleyn hauten doesken; een erden potken; diverse rekenboecken van heer Gerart Mengelen; die passie Ons Heeren in Duytsen; een par messen; een metalen luchter; een getyeboexken; diverse spykerboeren; crenstiën van nagelen; een penmesken; een sanghboeck; een sceepnenbrief van drie gulden, dair Jutken ende Fyken Rornbouts gelooft hebben heer Jannen die Cort; een coperen scutter; een dose met hondert ende vyf Onser-Vrauwen-loeten; XXIII Sacraments-loeten; eenen scepenenbrief van den Bosch van twee gulden t's jaers, die Thomas Hoppenbrauwens gelooft heeft Protionellen Bruyninx; eenen scepenenbrief van Oirschot op Gerarden Janssoen van der Vlueten; diversche quitantiën ende cedullen; eenen lynen budel; een bonten mutse; eenen slotel van den sacramentshuys.

Comende in d'ander sceepken in der kercke voirscreven, dair is inne bevonden een albe; een autaircleet; een slapelaken; een gesticte mutse; een gestict corporael; dekens-chynsboeck; XIIP/2 elle cleyn lynen lakens; Cursus de passione Domini; eenen scepenenbrief van Oirschot van eenen ponde payments, dat Andreas van den Laeck opgedraigen hadde tot behoef van den capittel in Oirschot; eenen anderen scepenenbrief van Oirschot van eenen halven mudde roggen, dair bovenop stont: Voer den rector van Lucie ende Katarine; noch diverse rekeningen, quitantiën ende cedullen aengaende der executiën van heer Gerart Mengelen; een gescreven brevier; een sanghboexken.

Actum Xa septembris.

Testes: (Henrick Dielis) Hoppenbrauwens et (Wouter Thomaszoen van den) Ven.

transs. L.v.d. Mierden

coll. J. Lijten

typ. A.v. Laarhoven

II.

STAMLIJST MATTHEEUWSE door J.M.A. G. Mattheeuwse, Oirschot

1. Thuijs, Laureijs
z.v. Joannes
geh. Oirschot 30-11-1698 met Maria, d.v. Hendrikus van Ginhoven, ged.
Oirschot 23-6-1664
kinderen allen gedoopt Oirschot:
Joanna, 17-1-1698
Jan, zie no. 2
Martinus, 15-6-1704
Elisabeth, 28-3-1707
2. Thuijs, Jan
z.v. Laureijs en Maria van Ginhoven
ged. Oirschot 21-3-1701
geh. Oirschot 30-12-1725 met Catharina Andreas van Best, ged. Oirschot
2-1-1706
kinderen allen gedoopt Oirschot:
Laurentius, 25-9-1726
Maria, 19-1-1729
Andreas, 2-12-1729
Maria, 2-5-1731
Helena Maria, 20-2-1734
Govardus, 15-10-1736
Jan, zie no. 3
Henricus, 17-2-1746
Joanna, 1-9-1749
3. Theeuwens, Jan
z.v. Jan en Catharina van Best
ged. Oirschot 11-2-1743
geh. Oirschot 12-1-1777 met Peternel, d.v. Jan van Berendonk, begr.
Oirschot 15-2-1792
kinderen allen gedoopt Oirschot:
Joannis, 17-4-1777
Jacobus, 12-6-1778
Catharina, 8-4-1780
Antonie, zie no. 4
Andreas, 30-12-1784
Joanna Maria, 7-4-1786

Adrianus, 29-10-1788
Petronella, 12-8-1791

4. Mattheeuwse, Antonie
z.v. Jan en Peternel van Berendonk
geb. Oirschot 11-10-1782
overl. Oirschot 6-12-1854
geh. Oirschot 30-5-1814 met Johanna Maria van Berendonk, d.v. Hendrik en Willemijna Melis, ged. Oirschot 13-5-1790, overl. Oirschot 30-4-1829
kinderen allen geboren Oirschot:
Johannes, zie no. 5
Willemijn, 4-9-1816 (overl. 6-2-1877)
Hendrik, 6-11-1818 (overl. 31-1-1889)
Peter, 3-9-1820 (overl. 3-7-1879)
Cornelis, 11-10-1822 (overl. 29-7-1893)
Johanna Maria, 21-3-1825 (overl. 15-7-1858)
Barbara, 9-10-1827 (overl. 5-5-1882)
5. Mattheeuwse, Johannes
z.v. Antonie en Johanna Maria van Berendonk
geb. Oirschot 21-4-1815
overl. Oirschot 12-1-1884
geh. Oirschot 11-5-1851 met Petronella Smetsers, d.v. Adriaan en Hendrika van Eekershot, geb. Oirschot 13-12-1818, overl. Oirschot 12-6-1890
kinderen allen geboren Oirschot:
Maria, 15-8-1852 (overl. 27-2-1922)
Hendrik, zie no. 6
Antonie, 20-8-1857 (overl. 22-4-1892)
Adriaan, 7-4-1859 (overl. 5-3-1943)
Johanna Maria, 23-3-1861 (overl. 15-7-1945)
Cornelius, 29-9-1863 (overl. St. Michielsgestel 22-5-1935)
6. Mattheeuwse, Hendrik
z.v. Johannes en Petronella Smetsers
geb. Oirschot 2-2-1855
overl. Oirschot 9-1-1901
geh. Best 18-5-1895 met Maria Catharina Cornelia de Koning, d.v. Antonius en Wilhelmina de Wit, geb. Best 9-10-1866, overl. 30-7-1952
kinderen allen geboren Oirschot:
Petronella, 9-3-1896 (overl. Moergestel 22-11-1978)
Johannes, zie no. 7
Antonius, 5-7-1898 (overl. 22-11-1898)

7. Mattheeuwse, Johannes
z.v. Hendrik en Maria Catharina Cornelia de Koning
geb. Oirschot 12-2-1897
geh. Oirschot 11-5-1927 met Marie Laarakkers, d.v. Theodorus en Theodora Spanjers, geb. Schaijk 22-9-1902, overl. Eindhoven 2-9-1978
kinderen allen geboren Oirschot:
Theodora Hendrika Josepha, 28-3-1928
Hendrik, zie no. 8
Theodorus, 18-7-1930
Cornelius Johannes Nicolaas, 10-9-1931
Martinus Cornelis, 3-1-1933
Catharina Maria Josepha, 12-3-1934
Petronella Landrika, 30-11-1935
Adriana Johanna Maria, 27-4-1937
Johanna Wilhelmina Maria, 4-11-1938
Gerardus Johanna Gerdina, 20-1-1940
Maria Johanna, 30-12-1944
8. Mattheeuwse, Hendrik
z.v. Johannes en Marie Laarakkers
geb. Oirschot 18-2-1929
geh. Oirschot 18-6-1956 met Maria Wilhelmina Swaans, d.v. Josephus Andreas en Maria van Eert, geb. Oirschot 18-2-1930
kinderen allen geboren Oirschot:
Johannes Maria Andreas Gerardus, zie no. 9
Andries Albert Maria Bernadette, 29-7-1958
Marinus Theodorus Elisabeth, 15-12-1959
Hendrik Petrus Johanna Maria, 2-11-1960
Louis Theodorus Adriana Maria, 9-9-1961
Maria Elisabeth Wilhelmina Johanna, 14-8-1962
Paul Pieter Cornelius Maria, 29-6-1965
Martien Johannes Maria, 23-6-1966
9. Mattheeuwse, Johannes Maria Andreas Gerardus
z.v. Hendrik en Maria Wilhelmina Swaans
geb. Oirschot 13-6-1957
geh. Oirschot 12-6-1982 met Theodora Bernadette Maria van den Akker, d.v. Johannes Gijsbertus en Christina Maria Bressers, geb. Oirschot 24-4-1960

III. 650 JAAR BEERSE GEMEIJNT door H. Vera, Nieuwegein

(vervolg)

4. Jurisdictie en gebruiksrechten

In publicaties in het verleden is er al enkele malen op gewezen, dat jurisdictie en gebruiksrechten twee heel verschillende dingen zijn.¹³⁾ De jurisdictie is de gerechtigheid van de schepenbank om over zaken (crimineel, civiel, vrijwillig) te staan (in een bepaald gebied).

Gebruiksrechten door de hertog of andere heren verleend, vallen daar niet onder. Ze staan er los van, net zo als b.v. de dorps huishouding of de armenzorg. Het kwam dan ook voor, dat binnen het gebied van één schepenbank verschillende gemeijntes lagen, terwijl anderzijds soms binnen één gemeijnt verschillende schepenbanken voorkwamen. Het onderscheid is voor ons betrekkelijk eenvoudig te maken. Maar voor de 19e eeuw was dat moeilijker. Naast het feit, dat b.v. verschillende administraties vaak in één hand waren, speelt ook mee, dat veel grenzen niet of onvoldoende bepaald waren. Pas in de jaren '20 van de vorige eeuw werden, t.b.v. de opmaak van het kadaster, de grenzen van de - burgerlijke - gemeentes vastgesteld en vastgelegd. Deze gemeentes waren qua structuur (niet qua bevoegdheden) vaak opvolgers van de schepenbanken. De bevoegdheden ontleenden zij aan de binnen de schepenbank gelegen administratieve, c.q. belastingtechnische eenheden. De gemeente Oost-, West- en Middelbeers bestond in 1830 uit de voormalig administratief zelfstandige dorpen Oostelbeers, Westelbeers en Middelbeers. Deze hadden tot 1811 tezamen het schoutambt Oostelbeers gevormd. Zij het maar kort, want Westelbeers werd pas eind 1803 van de Bank van Hilvarenbeek losgemaakt en aan de - al sinds de middeleeuwen - gecombineerde bank van Oost- en Middelbeers toegevoegd.

Het vaststellen van de grenzen omstreeks 1830 gebeurde door de burgemeesters van de betrokken gemeente in onderlinge consensus. Kon men niet tot overeenstemming komen, dan werd door de landmeter beschikt.

Vóór die tijd waren er al diverse grenzen: van parochies, tienden, belastingen, van publieke werken, van cijnsen, etc. De grenzen van de jurisdictie waren echter, voor zover ze geregeld waren, vaak erg vaag. Waar de grenzen van parochies, tienden, belastingen e.d. duidelijk waren, doordat de mensen tot een gemeenschap behoorden, de tiendblokken beschreven en de belastingen geboekt waren, daar liepen de grenzen van de jurisdictie als imaginaire lijnen door de onontgonnen heide. Van eenzelfde vaagheid waren de grenzen van de gebruiksrechten. In de meeste uitgiftesbrieven stonden weliswaar limieten vermeld, maar deze waren of onduidelijk (tot de grens van de gemeijnt van) of de adressen waren te tijdelijk (een persoonsnaam, een boom die afsterft, een steen die onder waait) om de eeuwen te trotseren.

Zolang de erven nabij de dorpskernen lagen, omgeven door zeeën woeste grond, leverde dit geen problemen op. Maar werd daar midden in de heide een boerderij gesticht, dan viel dikwijls moeilijk te bepalen onder wiens jurisdictie die viel en of de stichter wel tot de gemeijnt gerechtigd was (dit indien hij geen deel uitmaakte van de gemeenschap, die die rechten pretendeerde).

Om de exacte grens van het gebied, waarin een bepaalde schepenbank bevoegd was, te bepalen, werd nogal eens het middel van de schouw gehanteerd. De schouw was de controle op het onderhoud van de wegen, de waterlopen en de gemeijnt. Ze werd verricht door de onderrentmeester. Deze was tevens belast met het toezicht op de gemeijnt. Stukken weg of waterloop langs particuliere erven, moesten door de eigenaars van die erven onderhouden worden. Waar geen particulier erf was, maar gemeijnt, viel deze taak toe aan de gemeenschap, die de gemeijnt beheerde. Het werd op de volgende manier georganiseerd.

Ieder huis leverde haar sterkste man. Een aantal mannen - meestal uit één gehucht - vormden een rot. Het te onderhouden traject werd onder de rotten verdeeld. Men werkte van het ene dorp aan op het andere, het overliggende dorp deed hetzelfde en zo werd ergens midden in de ongecultiveerde heide een ontmoetingspunt, een grens gevonden. Omdat het onderrentmeesterschap per schoutambt (jurisdictie) verpacht werd, zag men de grens, tot waat de pachter de publieke werken controleerde, ook vaak als de grens van de jurisdictie. Daarnaast hield de onderrentmeester een jaargeding, de zg. 'waarheid', op de gemeijnt. Daar moesten alle overtredingen van de voorschriften m.b.t. de gemeijnt aan hem gemeld worden. Maar zijn bevoegdheid beperkte zich tot dat deel van de gemeijnt(es), dat binnen de grenzen van het schoutambt lag. Zo was ook de hoeveelheid heiturf die men jaarlijks mocht kopen, gebonden aan de mate waarin men mankracht leverde aan de gemeenteswerken. Accoorden over de gemeijnt werden door de dorpen bezegeld met het gemeen schepenzegel. Het is duidelijk, dat door een dergelijke verstrengeling, ook het uit elkaar houden van de begripjurisdictie en gebruiksrechten een moeilijke zaak werd. Doordat in de processen niet zozeer werd getracht om tot een oplossing van de conflicten te komen, maar veeleer gepoogd in gepretendeerde rechten gehandhaafd te blijven, werd vaak de essentie van het conflict niet onderkend»)

Het is daarom niet verwonderlijk, dat veel processen over de gemeijnt als het ware op twee benen liepen, op twee grondslagen werden gevoerd. Zowel die van gebruiksrechten als die van jurisdictie.

Toch werden tot de 18e eeuw in zaken waar de Beerzen bij betrokken waren, alleen maar uitspraken over de gebruiksrechten gedaan. Eerst in de 18e eeuw kwamen er ook jurisdictiescheidingen. Naast van bovenaf opgelegde bepalingen, kwamen de dorpen ook vrijwillig tot onderlinge vergelijken. Het inzicht in de verschillen daartussen is aan het eind van de 18e eeuw kennelijk nog niet overal even groot. Een advocaat van de Oisterwijkse partij stelt nog wat aarzelend, onder verwijzing naar twee rechtsgeleerden (van Heurn en Stockelmans): "tussen kaarten

van gebruik der gemeente heide, vroente en eigendom en jurisdictie schijnt groot onderscheid". Daarentegen wijst men b.v. de bewering van de Beerzen dat de grensscheiding van 1385 een van jurisdictie is niet als ridicul van de hand, maar tracht zich ertegen te verweren. Overigens zouden de Beerzen enkele jaren later in die grens bevestigd worden. Maar hierbij is niet duidelijk of dat dit een "rechterlijke dwaling" betreft, of dat de invloed van P.E.A. de la Court hier debet aan is.

Toen de burgemeester van Oost-, West- en Middelbeers en zijn collegae in 1826 de landmeters de grenzen wezen, waren zij over het algemeen eensgezind. Talloze geschillen over de gemeijnt hadden tenslotte ook tot bepaling van een groot deel van de grenzen van de jurisdictie geleid. Stukken waar dat nog onduidelijk was (b.v. de Grote Aard van Oerle, waar nog nooit in die zin over geprocedeerd was) werden bepaald met het vertrouwde middel van de schouw en de grenspalen en stenen van de gemeijntes. Bij één erf werd gekozen voor een praktische, iets afwijkende oplossing, maar daar tegenover staat, dat vergissingen, zoals met het Molenbroek en het Neterselsbroek, later bij K.B. overeenkomstig de schouw hersteld werden.¹⁵⁾

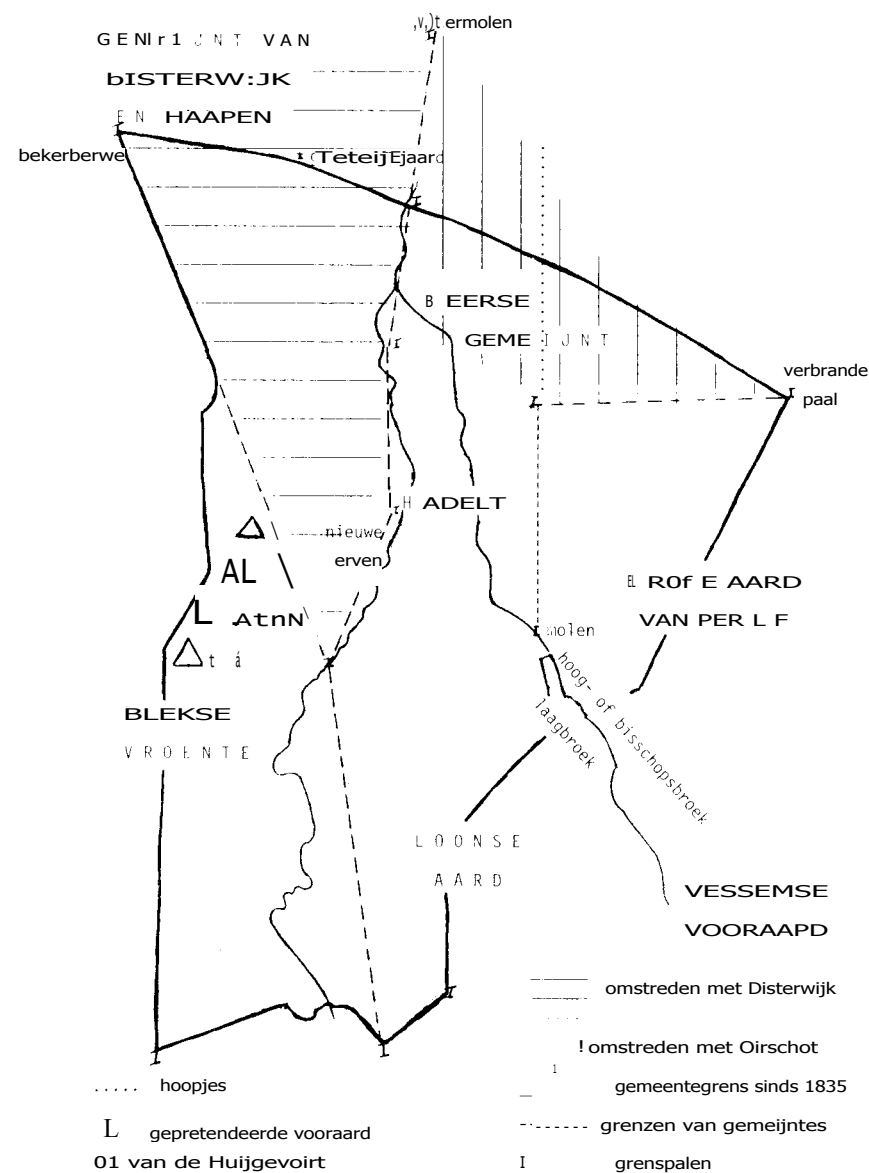
5. De gemeijntes

Om aan te geven, waar één gemeijnt eindigde en een andere begon, maakte men gebruik van grenspalen. Zo'n grenspaal kon van alles zijn: een paar bomen, een grote steen, een houten paal, etc.

De palen van de Baest en de Langrijt waren de steen en de "hael" van de haard. De "Verbrande Paal", de grens van de gemeijntes (en later gemeentes) van Oirschot, Oerle en de Beerzen, was een verkoolde zolderbalk, die men omstreeks 1580 uit de afgebrande bisschoppelijke hoeve van het Molenbroek had gehaald. Daarvoor had een steen de plaats gemarkeerd, maar deze was onder het stuifzand verdwenen. En dáárvoor hadden hier twee boompjes gestaan. De palen van Spoordonk en het Molenbroek waren de raderen van de watermolens.¹⁶⁾ Die van Oirschot hadden zelfs in 1638 bij de steen "de eenhand" een eikenboom geplaatst met daarop getimmerd een houten hand, wijzende in de richting van de Balsvoirt. Tussen de "Verbrande Paal" en de H. Eik werd in 1819 zelfs een greppel gegraven "tot beteren van de aftrek van het water en wering der wederzeidsche rove-rijen".¹⁷⁾

5.1. Het Hadelt

Van de gemeijnt "het Hadelt" is geen uitgiftebrief bekend, noch staan de limieten vast. In 17e eeuwse bronnen wordt het Hadelt nauwelijks meer genoemd. De woeste gronden zijn dan al grotendeels aan particulieren verkocht en gecultiveerd. Uit een "designatie" of "toon" uit 1670 (1650) en uit cijnsboeken van ± 1629

afb. 2

blijkt, dat het Hadelt gelegen moet hebben, tussen de Langrijt en de Steenvoirt, grenzend aan het Beersveld. Daar kwam later de naam "de Haarden" voor. De andere palen waren vermoedelijk de Huijgevoirt en het Kuijkseind. Het zou dan de oorspronkelijke gemeijnt zijn van enkele kernen, zoals: het Voorteind, de Driehoek, de Doornboom onder Middelbeers en het Neereind onder Oostelbeers. Het Kuijkseind viel dan in de aard van Loon en het Hoogeind in de aard van Oerle. Het feit, dat het woord "communitas" aan de omschrijving in het cijnsboek ontbreekt, mag niet als bewijs gelden, dat het geen gemeijnt was. Dat is n.l. ook het geval met het Molenbroek. Het bevestigt eerder, dat niet alle "vicini" (buren) hierin gerechtigd waren.

Voor het Hadelt werd jaarlijks twee schellingen cijns betaald. De opdeling van het Hadelt is vermoedelijk de oorzaak geweest van de conflicten tussen de Beerzen en Oirschot en de Beerzen en Oerle.

In het eerste geval ging men het Beersveld plotseling anders gebruiken, n.l. turven. In het tweede gingen meer mensen, n.l. die van het Neereind, van de Oerse aard gebruik maken. In beide gevallen was het kort na grote uitgiftes, grote verkopen aan particulieren in dit gebied.⁸⁾

5.2. Het Beersveld

De Beerzen hielden de in 1334 uitgegeven gemeijnt niet exclusief, maar stonden toe, dat ook de Oirschotse herdgangen Spoordonk en Kerkhof er hun paarden, koeien en schapen lieten grazen. In ruil daarvoor hadden zij het medegebruik in de Oirschotse Vloetbeemd (gelegen in het verlengde van de Vrouwerijt). Van de Langrijt noordwaarts op naar de z.g. Oirschoren waren in de heide hoopjes opgeworpen. Ten westen hiervan mochten alleen schapen grazen en ten oosten alleen paarden en koeien, zowel van Oirschot als van de Beerzen. Verder werd er een keer per jaar strooisel (vlaggen) gemaaid. Zij die een ploeg hadden, mochten vier voeder maaien, zij die geen ploeg hadden slechts twee voeder. Aan het vreedzame gezamenlijke gebruik kwam plotseling een eind in 1586. Die van Beers ging turf graven op het Beersveld. Iets wat daar tot dan toe niet gedaan was. Oirschot nam geen genoegen met deze nouveauté en dit leidde een 35-jarige turfoorlog in, die tenslotte resulteerde in een scheiding van de partijen door de Raad van Brabant. Ieder kreeg een stuk toegewezen om te turven met daartussen een soort niemandsland.

Het gebruik van het Beersveld werd door de Beerzen sterk gereguleerd. In de jaarkeuren staan daarover uitgebreide bepalingen, zoals: niemand mag de schapen over de oude "reën" (de hoopjes) laten gaan, ongeringde of ongehechte varkens mochten er niet komen tussen half mei en St. Andries (30 november). Zieke schapen mochten al helemaal niet, want het Beersveld was een zuivere gave aard. Iemand die russen wilde steken moest dat aan een schepen melden en opgeven hoeveel. Hij kreeg dan een briefje met daarop hoeveel en waar hij die mocht ste-

ken. Die russen moesten dan binnen acht dagen verwerkt zijn. Gevlagd mocht er helemaal niet (meer) worden, zelfs niet op de gekochte turfplakken. Bij grote nood aan strooisel wilde men wel eens op plaatsen waar toch geen goede turf wilde groeien, zoals langs de Oirschotse of Grote Aardse "reën" (grensscheiding), enige heiplakken om tot strooisel te maken, verkopen. De verkoop van de turf vond begin mei plaats en na 1 november mocht niet meer gestoken worden, etc.

Bijzonder aan het Beersveld was, dat in deze gemeijnt alle inwoners van de Beerzen gerechtigd waren, dus ook degenen wier woningen in de Grote Aard van Oerle en in de Loonse Aard lagen. Westelbeers was natuurlijk uitgesloten.

Op 18-9-1802 kwam het tot een scheiding van de heide tussen de Beerzen en Oirschot. Daarbij werd onder meer bepaald, dat indien grond verkocht zou worden, de kopers geen recht van voorpoting zouden hebben op de grond van de andere gemeente. In dat geval zou men daar ook geen schapen mogen laten weiden. Om deze scheiding beter te effectueren, werd in 1819 een sloot gegraven tussen de "Verbrande Paal" en de H. Eik.

Het Beersveld heeft tot in deze eeuw gediend als turfveld. Het gemeenteverslag van 1927 vermeldt het turfsteken nog. Het jaar daarop staat, dat de woeste gronden geen inkomsten meer opleveren. De tijd van het Beersveld als turfveld en weidegrond is dan voorbij. In de volgende jaren zal het grotendeels ontgonnen zijn.¹⁹⁾

5.3. De Vrouwerijt

De Vrouwerijt maakte volgens Beers gezichtspunt deel uit van de in 1334 uitgegeven Beerse gemeijnt. Men stelde, dat de grens daarvan liep van het Bekerbergje naar de Huijgevoirt. Oisterwijk en Haaren, echter, pretendeerden als grens een lijn die komende van de molen van Spoordonk voortging over de Baest, langs de Steenvoirt naar de Huijgevoirt. De meningsverschillen verhinderden eeuwenlang een optimaal gebruik van dit deel van de gemeijnt. Als een inwoner van de Beerzen hier wilde weiden, gebruikte hij enerzijds zijn rechten als deelgenoot in de Beerse gemeenschap en kocht daarnaast, middels een aardbrief, nog eens dezelfde rechten van Oisterwijk. Of hij huurde de hei. Aan het eind van de 18e eeuw betaalden 10 tot 25 gezinnen (het getal schommelde sterk) 4 à 6 stuivers per jaar "heihuur" aan Oisterwijk. Wilde men een stuk woeste grond ontginnen, dan moest dat van beide partijen gekocht worden, wilde men er ongestoord gebruik van kunnen maken. Deze gang van zaken en de onzekerheid op zich verhinderden lange tijd de ontginning van deze gronden.

In 1802 slagen de Beerzen er in het Departementaal Bestuur van de Dommel achter zich te krijgen en op 19 maart van dat jaar werden 598 lop. 5 roed en 10 voet verkocht, waarvan 386 lop. 3 roed (ca. 64 HA) in de Vrouwerijt. Door aandringen van het Departementaal Bestuur kwam het op 6-11-1806 tot een overeen-

komst tussen beide partijen, waarin onder andere werd gestipuleerd, dat de opbrengst van deze verkoping tussen de Beerzen en Oisterwijk & Haaren verdeeld zou moeten worden.

De totale opbrengst van de verkoping was	f 2211.16. 4
De onkosten waren:	
afkoop van de cijns á 17 st. per lopense	f 328. 3. 0
40e penning over de verkoop	55.10. 0
de officier 1 duit van elke gulden	13.16. 4
twee schepenen 1 duit van elke gulden	13.16. 4
secretaris 2 duiten van elke gulden	27.12. 8
de afhanger 1 duit per gulden	13.16. 4
de secretaris voor 83 transportaktes	166. 0. 0
twee schepenen van het overstaan van 83 transporten	49.16. 0
de afhanger of vorster voor het opsteken en bevrijden van 62 eindjes kaars bij het uitgaan van de hoogsels	6. 4. 0
de landmeter voor 37 dagen meten à f5.- per dag	185. 0. 0
twee kettingslepers ieder 18 stuivers daags	66.12. 0
twee gecommiteerden van het gemeentebeestuur voor het 37 dagen assisteren van de landmeter	44. 8. 0
dezelfden voor het taxeren der voorhoofden	4.16. 0
de secretaris voor zegels etc.	36. 0. 0
de vorsters van Diessen en Vessem voor het publiceren van de verkoping	1.16. 0
de burgemeester voor collectloon 2½%	55. <u>5.14</u>
totaal der onkosten	f 1068.12. 2
netto opbrengst	f 1143. 4. 2

Daarvan werd $\frac{1}{3}$ of f 762. 2.12 aan Oisterwijk en Haaren toegewezen. Dit bedrag werd vermeerderd met f 100,- voor de afkoop van de cijns die Oisterwijk en Haaren over dit gebied betaalden en vervolgens tussen Oisterwijk en Haaren in de verhouding ²A : V3 gedeeld. Oisterwijk kreeg f 574.15. 4, Haaren f 287.7.8.

Met het afsluiten van deze affaire lijkt er ook een eind te zijn gekomen aan de Beerse belangstelling voor de Vrouwerijt.

Van ontginningen daar is geen sprake meer. Pas aan het eind van de 19e eeuw heeft er langs de zijde van de Baest en in de hoek bij het Bekersbergje enige bebossing plaatsgevonden. De definitieve ontginning is hier pas na 1930 op gang gekomen.²⁰⁾

5.4. De Grote Aard van Oerle

De Grote Aard van Oerle strekte zich uit over Vessem, Hoog-Casteren, Knegsel, Oerle, Wintelre en het Hoogeind onder Oostelbeers. Tevens vielen Hooghees onder Eersel en Postelse Hoeven onder Steensel er onder. Een onderdeel, het Molenbroek of Meulenbroek had een enigszins aparte status en wordt hierna afzonderlijk besproken. De grenzen van deze gemeijnt liepen in de Beerzen van de "Verbrande Paal" westwaarts op naar de Langrijt en vandaar in zuidelijke richting naar het rad van de watermolen bij het Meulenbroek. De inwoners van het Hoogeind hadden rechten op de gehele aard, maar in de praktijk zal zich dat door de afstanden beperkt hebben. De gehuchten en dorpen in deze gemeijnt hadden kennelijk zelfstandige organisaties i.v.m. het beheer, de verkoop van turf etc. Ieder dorp mocht schutters aanstellen. Hun bevoegdheid strekte zich uit over de gehele aard.

Aan de gemeenschap van deze aard is een eind gekomen op 13-3-1854. Op die datum werden de gronden tussen de - burgerlijke - gemeentes opgedeeld. Grondslag daarbij was het aantal zielen dat in deze aard gerechtigd was, nl. 2115. De totale waarde van de woeste gronden werd geschat op f 40.185, dus f 19,— per inwoner. Het totaal aantal gerechtigden van OWMB, van het Hoogeind, was 83. De Beerzen kregen dus voor f 1577,— grond toegewezen. Door deze opdeling werden de gebruiksrechten, die de inwoners er vanouds hadden, beperkt tot dat deel van de gemeijnt, dat hun - burgerlijke - gemeente was toegescheiden. De gemeijnt was opgeheven.²¹⁾

5.5. Het Molenbroek

Het Meulenbroek of Molenbroek lag op de grens van de Grote Aard van Oerle, de Loonse Aard en de Vessemse Vooraard. Het was een onderdeel van de Grote Aard van Oerle. Er zijn twee te onderscheiden delen, namelijk het Hoog- of Bisschopsbroek en het Laagbroek. Het Hoogbroek, waarin de abdij van Tongerlo en dus later de Bisschop van Den Bosch uitgebreide bezittingen had, viel binnen de jurisdictie van de Beerzen.

Het Laagbroek daarentegen ressorteerde onder de bank van Vessem. Het Laagbroek stond 's winters onder water, want van oktober tot maart mocht de molenaar van de Beerse watermolen het water stuwten. 's Zomers konden er koeien en paarden grazen. Schapen werden eerst op sterk beperkende condities en later helemaal niet meer toegelaten.²²⁾ Gerechtigden waren de gebruikers van de Grote Aard van Oerle en de bewoners van 28 huizen in de Loonse Aard onder Middelbeers en Oostelbeers. Bij octrooi van de aartshertogen Aelbert en Isabel werden de laatsten in deze rechten, die al in 1340 bestonden, bevestigd. Zij betaalden ook de helft van de cijns, die voor het Molenbroek opgebracht moest worden.

Bij de grensbepaling tussen de gemeentes Oostelbeers ca en Vessem ca in 1826 werd het Molenbroek eerst ondergebracht bij Oostelbeers. Bij KB d.d. 10-12-1835 werd dit wat betreft het Laagbroek gewijzigd ten gunste van Vessem. Bij deze wijziging werd echter expliciet gesteld, dat "door de bepaalde grensscheiding niet zal worden gederogerd of te kort gedaan aan de regten, die de ingezetenen van Oost-West- en Middelbeers hebben van hun vee op het Molenbroek te weiden en te hoeden". Met de verdeling van de Grote Aard van Oerle werd echter geen rekening gehouden met de rechten van de groep van de 28 huizen. Alleen de inwoners van het Hoogeind werden meegerekend voor de verdeelsleutel. Zodat deze groep, ondanks de verdeling, in hun recht op het gehele broek te weiden gehandhaafd bleef. Dit in tegenstelling tot de voormalige gerechtigden in de Grote Aard van Oerle, die beperkt waren, tot het hun toegewezen deel. Moeilijkheden konden niet uitblijven. Op 28 juli 1861 verenigden de Beerse gerechtigden zich en stelden een commissie in om hun belangen en rechten in het Molenbroek te handhaven. De exclusieve weiderechten waren een doorn in het oog van Vessem en Oerle. Ze verhinderden elk ander, particulier gebruik. Pogingen om in overleg tot een oplossing te komen faalden, zodat de raad van Oerle op 20-6-1866 besloot haar deel te verkopen aan de groep Beerse weidgerechtigden. De prijs was f 2100,—. Gedeputeerde Staten konden zich daarmee verenigen, mits er van de kopers een aparte afdeling, een gehucht, volgens art. 217 van de (toenmalige) gemeentewet geformeerd zou worden. De raad van Oost-, West- en Middelbeers ging daarmee accoord en zo ontstond het administratieve gehucht "het Molenbroek". De inkomsten en uitgaven daarvan werden onder het beheer van een commissie van drie personen gesteld, waaronder een secretaris en een penningmeester. De - mannelijke - hoofden van huishoudens moesten dit bestuur kiezen. Men moest jaarlijks verantwoording afleggen aan de gemeenteraad. Om de aankoop van Oerle te financieren werd geld geleend en de rente werd betaald uit de opbrengsten. Deze kwamen (in tegenstelling met het principe van gemeen gebruik) uit de verkoop van gras en zoden. Later ging men ook bomen planten. In 1910 sloot men een overeenkomst met de gemeente om tot wederzijdse kosten en baten hun beider delen (NB de gemeente had vanwege het Hoogeind ook meegedeeld in het Molenbroek) te bebossen. Dit gebeurde aan de hoger gelegen westelijke zijde. Het hout, dat in 1941 gekapt werd, leverde f 6000,— op. In 1912 werd een deel van de van Oerle aangekochte grond overgedaan aan particulieren. De opbrengst hiervan werd belegd.

De problemen met Vessem waren na de verkoop door Oerle gewoon doorgedaan. Een rechterlijke uitspraak, ten gunste van de groep, maakte in 1875 een eind aan het Vessemsse verzet. In 1923 probeerde de toenmalige Vessemsse burgemeester een eind te maken aan de zijns inziens middeleeuwse toestanden. Weerstand van enige boeren deed de poging stranden. In 1939 werden er plannen gemaakt voor een ruilverkaveling. De z.g. commissie Liebrechts heeft toen een drietal verschillende plannen gemaakt om tot een verdeling te komen. De oorlogstoestand en mogelijk ook

plaatselijke onwil waren ditmaal spelbreker. Na de oorlog is de Heidemij geïnteresseerd in ontginning en in de jaren '50 probeerde Vessem het nog een paar keer. Inmiddels was onduidelijk geworden wie de weilanden gebruikte en wie de lasten moest betalen. Liebrechts had in 1946 de financiën van de groep of het gehucht al onder beheer van de gemeentesecretaris gesteld.

De oplossing kwam pas aan het eind van de jaren '60 in zicht. De gemeente Oost-, West- en Middelbeers vindt dan ook dat er een eind moet komen aan dit anachronisme. Op haar verzoek worden de percelen opgenomen in het ruilverkavelingsplan Zaligheden-Oost, om zo de weiderechten te kunnen regelen. Het een leidt tot het ander. Uiteindelijk stemde de Beerse gemeenteraad op 8-11-1973 er mee in het Molenbroek te verkopen aan de stichting "Het Brabants Landschap". De koopsom bedroeg f 6000,— per HA, daarin was f 1000,— per HA begrepen voor de afkoop van de weiderechten. Hiermee was de laatste Beerse gemeijnt juridisch opgegeven, landschappelijk werd het haar behoud.

Over het Molenbreek deed (doet?) nog een aardig volksverhaal de ronde.

Heel lang geleden zou een adellijke dame met haar paard vast zijn geraakt in het moerrassige Molenbroek. De boeren, die op haar angstkreetjes te hulp schoten, bedacht zij later, per testament, met het eeuwig durende vruchtgebruik van de haar bijna noodlottig geworden gronden. Een mooi verhaal om het onbekende te verklaren, maar zonder aantoonbare historische grond.²³⁾

5.6. De Loonse Aard

De Loonse Aard liep van de Huijgevoirt naar de Castersen vooraard, langs de liemieten van Westelbeers. Aan de andere zijde werd zij begrensd door het Kuijkeind (kort voor de Doornboom), de watermolen, het Molenbroek, de Vessemsse vooraard etc. Alleen de inwoners van huizen die in de aard stonden waren er ook in gerechtigd. Op 27 september 1749 verklaarden schepenen van Middelbeers, Vessem, Hoogeloon en Casteren "aan malkanderen de vrijheijt om het gebruik te laten onderhouden en malkanderen te laten torven, hoeden en stouwen met schapen en beesten en andere gebruik, daar die heijde toe is dienende en van outs gebruijckelijck is, sonder den eenen off den anderen oijt sijn gebruijck oijt of te vragen off den eenen off den anderen oijt te beletten maar het gebruijck te onderhouden en doen onderhouden ten eeuwigen dagen sonder malkanderen oijt moijelijck te vallen".

De Beerse gerechtigden betaalden cijns in Vessem en stelden ook een heijmrader aan. Van reglementering of moeilijkheden en dergelijke is niets bekend. Het restant van de Loonse Aard vormt nu het ca 233 HA grote natuurgebied "de Landschotse Heide". Hierin heeft de gemeente OWMB een groot deel, nl. ca 187 HA van de woeste grond die zij nog bezit, ondergebracht. De woeste gronden, zijn - zoals vanouds - weer beschermd.²⁵⁾

5.7. Westelbeers

Westelbeers was gelegen in de vroente, de gemeijnt van Hilvarenbeek. Hier stelde men zelf geen schutters aan. Vanuit Hilvarenbeek werden voor de hele gemeijnt twee schutters of onder-vorstes benoemd. Westelbeers betaalde hen een vergoeding van f 2.10.— per persoon per jaar. Verder betaalde men in Hilvarenbeek mee voor de cijns en de houtschat.

De verschillende gehuchten hielden er kennelijk officieus een voorraad, een particuliere gemeijnt met een beperkt aantal gerechtigden, op na.

Het beheer van de voorraad van de Huijgevoirt was in handen van de rotmeester daar. Vermoedelijk was dat net zo in de andere gehuchten. Die voorraad van de Huijgevoirt leidde overigens tot moeilijkheden met Diessen en Hilvarenbeek. Toen Westelbeers in 1803 (feitelijke jurisdictiescheiding 1805) werd afgescheiden van Hilvarenbeek en bij de bank van Oost- en Middelbeers werd gevoegd, werd bepaald dat "het superficieel gebruik niet alleen, maar ook de eigendom van hetgeene Westelbeers competeert in den aard zal worden afgebakend" en dit werd aangevuld met "dat door deze jurisdictiescheiding in het gebruik van den aard niet zal worden geïnnoveerd, maar denselven gelaaten op den ouden voet, des echter, dat in geval van verkoop of uitgifte van den grond gelegen tusschen opgemelde linie (de afpaling, HV) en Westelbeers zulks door het gemeentebestuur dier gemeente zal geschieden en de kooppenningen door het zelve genoten worden en van de andere zijde verkogt wordende, zulks zal plaats hebben door de gemeentebesturen van Hilvarenbeek en Diessen."

Bij de grensscheiding tussen Oostelbeers ca en Netersel en Bladel in 1826 kon over enkele broekvelden geen overeenstemming worden bereikt. Eerst werden ze bij Bladel ca ingedeeld, maar bij KB d.d. 14-11-1833 werd dit ten gunste van Oostelbeers ca gewijzigd.²⁶⁾

(wordt vervolgd)

NOTEN

(voor de verklaringen van de gebruikte afkortingen, zie Campinia no. 54, juli 1984, blz. 118)

13. o.a. A. Fasel, De geschillen met Oirschot en de Beerzen (in: De kleine Meijerij, XIX, blz. 34).
F.W. Smulders, De gemeijnt van Oisterwijk (In: De kleine Meijerij, XIX, blz. 78)
F.W. Smulders, Overzicht der gemeijnte (In: Brabants Heem, 1957, blz. 12 e.v.)
F.W. Smulders, Dorp, parochie, gemeijnt, gericht (In: Brabants Heem, 1955, blz. 2 e.v.)
14. Mandement van maintenue: eis om in een recht gehandhaafd te worden, anders dagvaarding.
A.A. 0-MB, nr. 16 (15-9-1773 en 11-10-1773).

15. A.A. Oirschot, nrs. 7769 en 7770.
A.A. O'wijk, nrs. 135, 144 en 149
N.A., nr. 5103 s.f. (20-9-1659)
R.R.G., nr. 337
C.P.G., nr. 516
Kad., processen verbaal van grensscheidingen.
16. In 1807 werd door de Beerzen een paal geplaatst op het Bekerbergje. Deze was van hardsteen, 10 voet lang (3,14 m) en 1 voet in het vierkant. Er stond in gebeiteld: Jurisdictiescheiding tussen Oisterwijk, Moergestel, Hilvarenbeek en Oost- en Middelbeers. Onderin stond het jaartal (weet iemand meer over deze steen?). Bij de grote Goijaard lag een grijze kei, voorzien van witte en gele strepen.
A.A. 0-MB, nr. 17 (1-6-1807, 15-6-1807 en 23-6-1807) en nr. 436 (14-9-1815).
17. A.A. 0-MB, nr. 43 (scheiding 1819 buiten inventaris)
A.A. Oirschot, nrs. 7769 en 7772
A.A. O'wijk, nr. 139
A.A. Oerle, nrs. 21 en 43
C.P.G., nr. 516
R.v.B., nr. 323, fol. 429 e.v.
18. R.v.B., nr. 323, fol. 429 e.v. (vrijwel identiel hieraan A.A. O'wijk, nr. 139)
R.R.G., nrs. 162 en 152
C.C., nr. 45038/40/41/43/44/45/56
Kad., minuutplan 1830, sectie B, blad 3
19. A.A. 0-MB, nrs. 41, 51 en 54 (scheiding 1819 buiten inventaris)
A.A. Oirschot, nr. 7769
N.A., nr. 5103 s.f. (28-3-1662)
P.G. IV 212 gemeenteverslagen O-W-MB.
20. A. Fasel, De geschillen met Oirschot en de Beerzen (In: De kleine Meijerij, XIX, blz. 34)
F.W. Smulders, De gemeijnt van Oisterwijk (In: De kleine Meijerij, XIX, blz. 78)
A.A. 0-MB, nrs. 50 en 51
A.A. Oirschot, nrs. 7706, 7707, 7708, 7709, 7718
A.A. O'wijk, nrs. 117, 118, 121, 139, 149
R.v.B., nr. 323, fol. 417 e.v.
R.R.G., nr. 447
Topografische kaart 1897/1930 (1 : 25.000)
21. A.A. 0-MB, nr. 43
A.A. Oerle, nrs. 21, 23 en 47
A.A. Vessem, nr. 230
Gem. 0-W-MB, oud dossier Molenbroek (code 2.07.351.511)
N.A., nr. 5130 (28-3-1662)
22. N.A., nr. 5103, s.f. (22-9-1659) "als die tiendwagen begon te gaan, de naeburen soo van Vessem als deghene dije woonden tot Beerse, gerecht sijn te weijen op het Meulenbroek, ijder die wilde een cleijn getal van schapen tot drie of vier of eenen meer mochte laten gaan weijen op het voirsch. broek ronder dat die geschut mochten worden".
23. Een dergelijke verhaal wordt op meer plaatsen verteld. Martin de Bruijn vertelde me onlangs een versie over de Hilvarenbeekse gemeijnt van Westerwijk en prompt daarop stond in de column van de Brusselse medewerker van de Telegraaf een verhaal over het gehucht Tombroek. Daar overhandigt de gemeente-ontvanger ieder jaar op zondag na Driekoningen alle hoofden van huishoudens 100 frank. Deze uitkering hebben ze, volgens het verhaal, te danken aan het feit, dat hun voorvaderen tussen 1530 en 1540 Karel V uit het moeras hebben gered. Hij schonk hun daarvoor

meer dan 100 HA van hetzelfde moeras. Wie weet op hoeveel plaatsen zo'n verhaal verteld wordt. Hoewel het mogelijk een kern van waarheid heeft (Droesen vermeldt het schenken van gemeijntes als contraprestatie), valt moeilijk aan te nemen, dat overal waar dit verhaal wordt verteld, iets dergelijks is gepasseerd (Eindhovens Dagblad, 30-6-1954 en De Telegraaf 20-12-1983)

24. W.C. Ackersdijk, Aanmerkingen omtrent de ongebouwde gronden (In: De vriend des vaderlands, 1832, blz. 103)
 R.A. 0-MB, nr. 30, fol. 20 (23-6-1617)
 N.A., nr. 5103, s.f. (20-9-1659, 19-2-1661), nr. 5117, fol. 8 (13-1-1661), nr. 5136, fol. 70 (24-8-1660), fol. 73 (24-8-1660), fol. 74 (24-8-1660), fol. 75 (24-8-1660), fol. 76 (24-8-1660)
 R.R.G., nr. 152
 L.T., nr. 167
 C.C., nrs. 45038, 15040, 45041, 45043, 45044, 45045, 45056
 G.S., nr. 191.6
 Kad., processen vebaal grensscheidingen en minuutplan, 1830
 Gem. 0-W-MB, dossier Molenbroek (code 2.07.351.511).
25. R.A. 0-MB, nr. 30, fol. 38 (27-9-1749) en L.S. (10-5-1713)
 R.R.G., nrs. 155, 156, 160
 Gem. 0-W-MB, dossier Molenbroek.
26. A.A. 0-MB, nr. 8, nr. 17 (10-1-1804 en 23-9-1807) en nr. 436 (29-8-1805, 30-6-1810 en 14-9-1815)
 A.A. H'beek, nrs. 5372 - 5436 (dorpsrekeningen Westelbeers)
 C.C., nrs. 45072, 45074, 45076, 45078, 45079, 45080, 45083
 R.v.B., nr. 788, dossier 3706
 Kad., processen verbaal van grensscheidingen en minuutplan, 1830.

IV.

OIRSCHOTSE GEDICHTEN door Toke van de Ven - Lommers

HET ROZENHOEDJE

Wat ik nu vertellen ga, is vijftig jaar geleden
 En dieë goeie ouwe tijd, was niet zoals op heden.
 't Was alles sober 't moest ook wel, de crisistijd was zo
 Vermaak dat zocht je meestal thuis, plezier kreeg je cadeau.
 We hebben 's avonds veel gekaart, zo na een dag van werken
 Wat vloog de tijd dan vlug voorbij, en zonder 't te merken.
 Maar 's avonds om een uur of tien, dan klonk 't strijk en zet:
 We zullen 't rozenhoedje bidden, dan kunnen we te bed.

Oorlog en mobilisatietijd, was sneu voor menig grietje
 We mochten 's avonds de deur niet uit, dat speet ons wel zo'n bietje.
 De meisjes hoorden thuis te zijn, en zeker niet op straat
 Op straat dat zou een schande zijn, daar leerde niets als kwaad.
 Maar och, ook binnen was het goed, wat kaarten of wat breien
 En met een appel of een peer, waren we te benijen.
 Maar 's avonds om een uur of tien, dan klonk 't strijk en zet:
 We zullen 't rozenhoedje bidden, dan kunnen we te bed.

De meimaand werd in Oirschot hier, wel heel apart gevierd
 In de kapel en in de kerk, 't Mariabeeld versierd.
 Ook thuis werd Onze Lieve Vrouw, versierd zo keurig net
 En 's avonds bij het kaarselicht, het rozenkransgebed.
 De rozenkrans werd trouw gebid, in ieder huisgezin
 Ter ere van de Moeder Gods, de Hemelkoningin.
 Dus 's avonds om een uur of tien, dan klonk 't strijk en zet:
 We zullen 't rozenhoedje bidden, dan kunnen we te bed.

En 's zomers, na een warme dag, was 't buiten heerlijk toeven
 Geen luchtvervuiling, geen lawaai, je kon de stilte proeven.
 We zaten samen in de tuin, ofwel in het prieeltje
 Een zomeravond in die tijd, ik noem het een juweeltje.
 De winters waren meestal streng, de kou hield ieder thuis
 Dan zaten wij met alleman, rondom de plattebuis.
 Er werd maar één vertrek verwarmd, en zuinig werd gestookt
 De plattebuis werd regelmatig, lekker opgepookt.
 Maar zomer of winter, om tien uur dan klonk 't strijk en zet:
 We zullen 't rozenhoedje bidden, dan kunnen we te bed.

En 's zondags was in vroeger tijd ook helemaal anders hoor
 De kerk die stond wel bovenaan, die ging dus altijd voor.
 't Was 's morgens mis en 's middags lof, maar daarna kwam de tijd
 Om even lekker uit te zijn, en van gezelligheid.
 Zo kregen wij ook goed ons part, dat zul je toch wel gissen
 We kwamen eigenlijk niks te kort, we hoefden niks te missen.
 We hadden heus geen barbecue, of hapjes, bende gek
 Ook geen gourmet of geen fondue, maar kersen uit de weck.
 Maar 's avonds om een uur of tien, dan klonk 't strijk en zet:
 • We zullen 't rozenhoedje bidden, dan kunnen we te bed.

Televisie was een woord, dat we toen nog niet verstonden
 Die was in onze jonge tijd, nog lang niet uitgevonden.
 We hadden wel een radio, en dat was nog uniek
 Een Mis, of Moeders wil is wet, of rustige muziek.
 En dinsdagsavonds weet je 't nog, in de Vasten elke week
 De lijdensmeditatie kwam, ofwel de Vastenpreek.
 We moesten luisteren allemaal, naar Baromeus de Greve
 Was om z'n preken zo beroemd, stond héél hoog aangeschreven.
 En na die preek, om 'n uur of tien, dan klonk 't strijk en zet:
 We zullen 't rozenhoedje bidden, dan kunnen we te bed.

De tijd is anders, 'k weet 't wel, toch heeft hij ons geleerd
 Dat hier in Oirschot de Lieve Vrouw, nog vurig wordt vereerd.
 Dus ook in deez' moderne tijd, heeft men er behoefte aan
 Om tussen de bedrijven door, nog even stil te staan.
 Maar kijk, die goeie oude tijd, die wil ik graag een keer
 door mijn gedachten laten gaan, dan zie ik alles weer.
 We gingen mee met onze tijd, maar weet je wat ik wou?
 Dat ik nog één keer zeggen kon: zeg kinderen luister nou
 Het is tien uur, en de t.v., die wordt nu afgezet
 We zullen 't rozenhoedje bidden, dan kunnen we te bed.

Deken Frankenstraat 7 Zijgevel aan de St. Odulphusstraat

St. Odulphusstraat 12 en 14

**V. HUIZEN EN HUN BEWONERS TE OIRSCHOT
VAN DE ZEVENTIENDE TOT DE TWINTIGSTE EEUW**

53. DEKEN FRANKENSTRAAT 7 (sectie F 5860)

door **M. van Roosmalen, Eindhoven**

De lijst van onroerende monumenten van de gemeente Oirschot beschrijft dit perceel als volgt:

"Dorpshuisje met topgevels met vlechtingen: zijgevels aan de Dirk van Ameijdenstraat en de St. Odulphusstraat".

Tevens hierin opgenomen de panden:

St. Odulphusstraat 12 en 14 (sectie F 5859)

gesticht in 1878, zie onder K en onder Q.

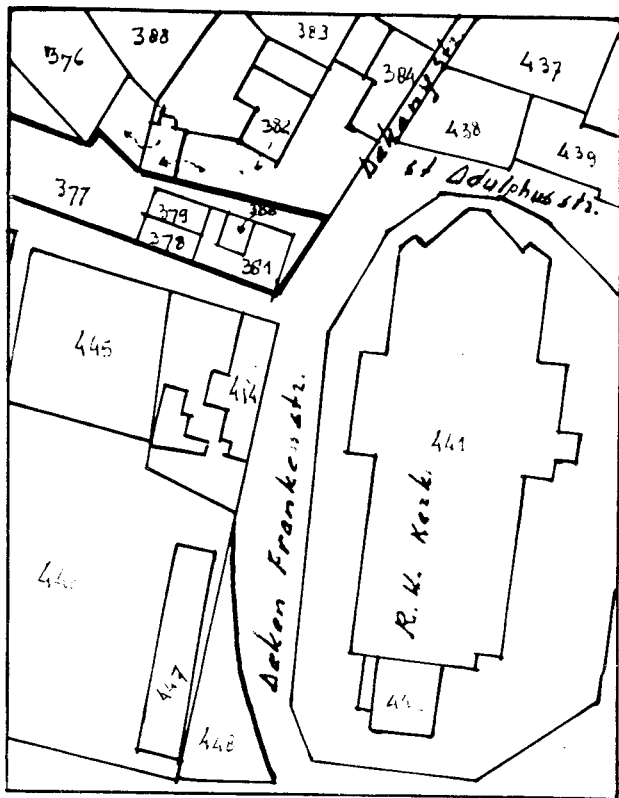
St. Odulphusstraat 21 (sectie F 3754)

gesticht in 1954, zie onder Q.

De verpondingsregisters van de herdgang Kerkhof vermelden als eigenaars, respectievelijk bewoners de volgende personen:

A.	HENDRIK JOHAN VAN OEKEL
"Huijs en de hoff aen den Haspel"
grootte: 13 roijen; aanslag 2 g. 12 st.
(verpondingsboek I, fol. 108v ^o en 107vo)	± 1650
B.	JENNEKEN WED. VAN HENDRIK VAN OEKEL
"Huijs en hoff"
grootte: 13 roijen; aanslag 2 g. 12 st.
(verpondingsboek II, fol. 90)	
C.	JOOST VAN OEKEL
grootte en aanslag als onder B
(verpondingsboek II, fol. 89v ^o)	1711
D.	ANNAMARIJ WED. VAN JOOST VAN OEKEL
grootte en aanslag als onder B
(verpondingsboek II, fol. 89v ^o)
1749 verkoop aan Jan Gerits van Heumen
3 roeden van den hoff	1732

E.	ADRIAEN JANS VAN ERFFOORT geh. met Hendrien Joost van Oekel
"Huijs en hoff (aan de Kerck)"
grootte: 10 roeden; aanslag: 2 g. 2 st. 8 p.
(verpondingsboek II, fol. 89v ^o ; III, fol. 123; IV, fol. 89; V, fol. 92v ^o)
1753 verkoop aan Peter Peters van Taertwijk
3 roeden van den hoff
Nieuwe omschrijving: grootte: 10 roeden; aanslag: 1 g. 13 st.	1753
F.	JOSEPH, JAN, MARIA, CATHARINA EN ANNA MARIA kinderen van: Adriaen Jansse van Erffoort
"Huijs en hoff aan de kerk"
grootte: 7 roede; aanslag: 1 g. 13 st.
(verpondingsboek V, fol. 92v ^o)
1801 verkoop	1798
G.	HERMANUS PEETERS VAN DE SANDE (overl. 18-12-1826)
omschrijving, grootte en aanslag als onder F
(verpondingsboek V, fol. 109; VI, fol. 109)	1801
De kadastrale leggers geven de volgende eigenaren:		
H.	DE WED. HERMANUS PETER VAN DE SANDE
sectie F 377: tuin grootte: 4 R 43 E
sectie F 378: huis grootte: 45 E
sectie F 379: huis grootte: 46 E
sectie F 380: huis grootte: 32E
sectie F 381: huis en erf grootte: 2 R 65 E
(artikel 583, volgnrs. 16, 17, 18, 19, 20)
1833 deling	1832
I.	JAN VAN DE SANDE, herbergier
omschrijving en grootte als onder H
(artikel 816, volgnrs. 1, 2, 3, 4, 5)	1833
J.	JAN VAN DE SANDE, bakker te Middelbeers
omschrijving en grootte als onder H
(artikel 1585, volgnrs. 1, 2, 3, 4, 5)
1852 verkoop	

Situatie 1832

K. AUGUSTINUS VAN DE SANDE, bakker (overl. 09-09-1889)
 omschrijving en grootte als onder H
 (artikel 1636, volgns. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14)
 In 1878 hebben er diverse veranderingen plaatsgevonden:
 er werden 2 huizen gebouwd op het sectie nr. F 377, thans
 Odulphusstraat 12 en 14

De secties F 378 en F 379 bleven ongewijzigd

De secties F 380 en 381 werden samengevoegd

De St. Odulphusstraat kreeg aansluiting op de Oude Grintweg

De nieuwe omschrijving luidt als volgt:

sectie F 378: huis	grootte:	45 E
sectie F 379: huis	grootte:	56 E
sectie F 2566: tuin	grootte:	1 R 24 E
sectie F 2567: huis en erf	grootte:	1 R 65 E
sectie F 2568: stal, schuur, erf	grootte:	1 R 40 E

1852

sectie F 2569: huis, stal, erf	grootte:	52 E
sectie F 2570: huis, stal, erf	grootte:	50 E
sectie F 2571: weg (St.O.str.)	grootte:	5 R 28 E

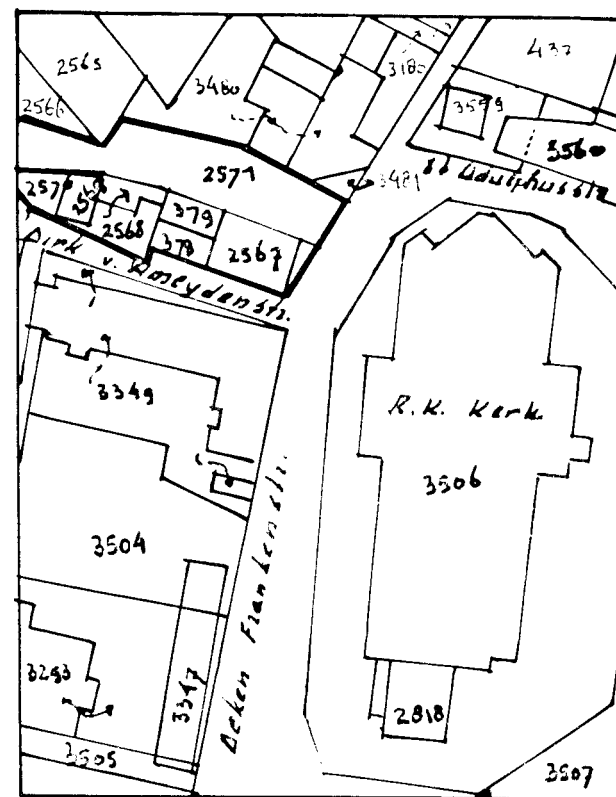
Sectie F 2571 getrokken uit:

**F 376 - 0,08 E, F 377 - 0,77 E, F 380 en F 381 - 1 R 30 E,
 F 382 - 2 R 70 E.; totaal 4 R 85 E, bij hermeting 5 R 28 E**

Successie in 1891 naar artikel 818.

L. FRANCISCUS HERMANUS VAN DE SANDE, bakker
 (overl. 03-11-1906)
 omschrijving en grootte als onder K
 (artikel 818, volgns. 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25)
 In 1904 verkoop van sectie F 2566 tuin, grootte 1 R 24 E,
 naar artikel 4100, volgnr. 1.

1891

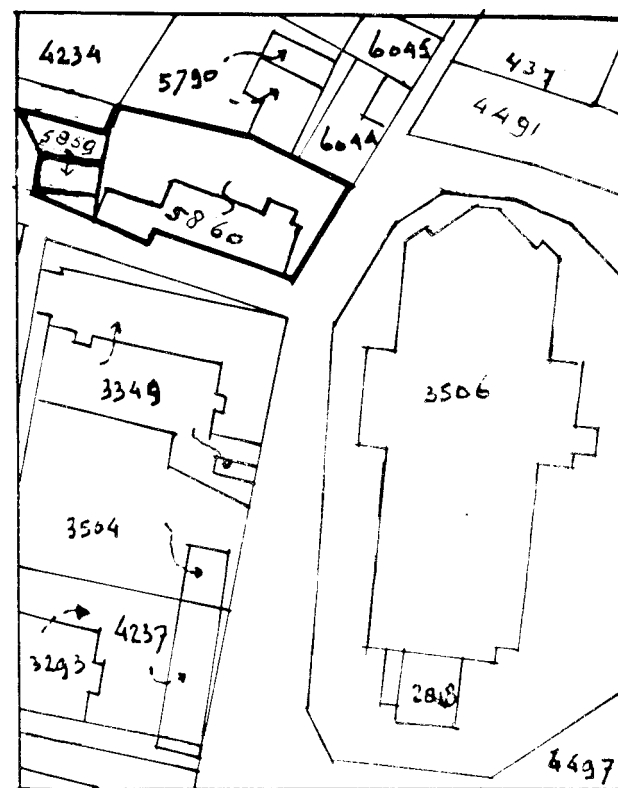
Situatie 1878

- M. HERMAN WILHELMUS AUGUSTINUS VAN DE SANDE, 1906
RK priester en WILHELMUS MARIA VAN DE SANDE,
RK priester, beide te Haaren, beide eigenaren voor de helft
omschrijving en grootte als onder K
(artikel 2749, volgnsr. 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84)
Verkoop 1908 (naar artikel 4267)
- N. JOHANNES THEODORUS NUIJENS, bakker 1908
omschrijving en grootte als onder K
(artikel 4267, volgnsr. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 13)
1910 door koop uit artikel 4087, volgnr. 5 en 6
sectie F 1974 tuin 1 A 20 CA en sectie F 1975 tuin 1 A 66 CA
in 1934 vereniging van deze secties en de nieuwe omschrijving is:
sectie F 3754, tuin; grootte: 2 A 86 CA
In 1930 verbouwing van sectie F 2567
1947 verkoop van alle bovengenoemde percelen naar artikel 6213
- O. ARNOLDUS JOHANNES HENDRIKUS MARIA NUIJENS 1947
bakker, (overl. 17-12-1977)
- P. MARIA ANTONIA JOHANNA BAKS, wed. van 1978
A.J.H.M. Nuijens, eigenaar voor $\frac{2}{3}$ deel en de kinderen elk
voor $\frac{1}{24}$
- Q. DE KINDEREN A.J.H.M. NUIJENS, EIGENAREN 1979
ELK VOOR 1/8
sectie F 378: huis grootte: 45 CA
sectie F 379: huis grootte: 56 CA
sectie F 2567: huis en erf grootte: 1 A 65 CA
sectie F 2568: stal, schuur, erf grootte: 1 A 40 CA
sectie F 2569: huis, stal, erf grootte: 52 CA
sectie F 2570: huis, stal, erf grootte: 50 CA
sectie F 2571: weg grootte: 5 A 28 CA
sectie F 3754: tuin grootte: 2 A 86 CA
(artikel 6213 volgnsr. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8)
In 1953 verbouwing van de percelen: F 378, F 379, F 2567 en
F 2568
- In 1954 verkoop naar artikel 6717, t.n.v. Petrus Joh. van Diessen, 1954
schilder, het perceel: F 3754 tuin, grootte 2 A 86 CA
waarop bouw van een winkelhuis, magazijn en erf
Thans ST. ODULPHUSSTRAAT 21

Tevens in 1954, vereniging van de secties:
F 378, F 379, F 2567, F 2568, F 2569, F 2570, F 2571
De nieuwe omschrijving van deze percelen als volgt: sectie F 4235
5 huizen, schuur, 2 stallen, erf en weg, grootte: 10 A 36 CA

In 1975 naar artikel 9057 t.n.v. Anna Maria Leonarda Nuijens 1975
in g.v.g.g.m. P.A. van Lier
2 huizen en erf, grootte: 2 A 30 CA, sectie F 5859
Thans ST. ODULPHUSSTRAAT 12 EN 14

In 1979 naar artikel 9595, t.n.v. Leonardus Julius Antonius 1979
Nuijens, brood en banketbakker
woonhuis, winkel, bakkerij en tuin, grootte: 8 A 06 CA, sectie F 5860
Thans DEKEN FRANKENSTRAAT 7

Situatie 1980

VI. OIRSCHOTSE ZOEN-ACCOORDEN
A. ZOENEN WEGENS DOODSLAG, nrs. 46 - 51
door J. Lijten
m.m.v. L. v.d. Mierden voor de transscripties

De onrustige tijden van de zestiende eeuw vinden af en toe hun schriftelijke neerslag in de Oirschotse zoen-accorden, als b.v. een bedevaart wordt uitgesteld of in beraad gehouden vanwege de oorlogsomstandigheden. Met de laatste twee zoenen van deze serie komen we echter in onrustig vaarwater binnen Oirschot zelf. Het centraliseringsstreven van Karel V deed zich reeds voelen in zijn poging zich te bemoeien met de zoenprocedure, maar had vooral funeste gevolgen voor Oirschot, toen het zich richtte op de benoeming van de dorpssecretaris.

In het begin van het schepenprotocol van 1546 verschijnt opeens een onbekende nogal onbeholpen hand. Al op de titelpagina vinden wij daarnaast wijzigingen en aanvullingen door andere handen. Na het doorworstelen van enkele folio's constateerden wij: die man van de nieuwe hand, die vermoedelijk secretaris was, is totaal onbekwaam voor zijn functie. Pas het protocol van 1547 bracht enige verheldering. Op 1 februari 1547 vonden wij een akte van borgstelling voor Jan Rutgers van Kerckoerle voor de pacht van 7 Karolusgulden per jaar aan de keizer voor het "clerckschap" van Oirschot tot Bamis 1553.¹⁾ Overigens heeft Jan Rutgers van Kerckoerle deze termijn niet kunnen volmaken, want hij stierf in okt./nov. 1551.²⁾ Een verdere verduidelijking vonden wij op 23 maart 1547, waar is aangetekend, dat Joost Gevaerts, die het vorig jaar secretaris was, een bepaalde akte, die hij gemaakt moest hebben, niet kon vinden.³⁾

Wij meenden de volgende reconstructie te mogen opzetten. Karel V, op zoek naar geld voor zijn steeds duurdere politieke aspiraties, dacht een slaatje te kunnen slaan uit het secretariaat van Oirschot, waarvan hij zich de begeving aanmatigde.⁴⁾ Hij zette eenvoudig de reeds meer dan twintig jaar naar tevredenheid functionerende secretaris Jan Rutgers van Kerckoerle af en begaf de meestbiedende met deze functie, in casu Joost Gevaerts, die er absoluut niet voor bekwaam was en van zijn administratie een onbeschrijfelijke warboel maakte. Het Oirschotse bestuur heeft hemel en aarde bewogen, om van deze knoeier verlost te worden, wat tot resultaat had, dat hij werd afgezet, maar wat het nadeel inhield, dat de hertog zich voortaan inliet met de Oirschotse secretaris-benoeming à raison van een primair beoogde "jaarpacht". Jan Rutgers van Kerckoerle werd weer in zijn functie hersteld, maar moest per jaar 7 Karolusgulden betalen als "pacht" aan de keizer als hertog.

Oirschot zat bovendien met de gevolgen van een jaar administratief knoeiwerk. Telkens kwamen er mensen om afschriften van akten, die in feite helemaal niet bestonden of onontwarbaar waren. Wij vonden diverse aanvullingen van de hand

van Jan Rutgers van Kerckoerle en van Roeland van der Ameyden. De schepenlijst op de titelpagina is van de hand van Jan Rutgers van Kerckoerle onder een met onbeholpen hand geschreven opsomming van de schepenen in een onjuiste volgorde. Op de titelpagina vonden we ook een aantekening van Roeland van der Ameyden, dat alle aanvullingen en verbeteringen, die hij in het protocol heeft aangebracht, geschied zijn in opdracht van de schepenen of op verzoek van de partijen. Omdat deze aantekening niet gedateerd is, dachten wij aanvankelijk, dat Roeland van der Ameyden aan het einde van 1546 door de schepenen te hulp geroepen was, om het protocol enigszins te fatsoeneren, maar bij nadere beschouwing bleek zijn aantekening zó onder de lijst van schepenen van de hand van Jan Rutgers van Kerckoerle te staan, dat ze van latere datum moet zijn. Ook na 1551, toen Roeland van der Ameyden secretaris was, moeten er dus nog aanvullingen en wijzigingen in het protocol van 1546 zijn aangebracht.

Nu geven deze overwegingen geen pasklare oplossing voor de twee zoenen van één datum (nrs. 50 en 51). Aanvankelijk dachten wij er wel aan, dat deze accorden gesloten zouden zijn in 1546 en pas later geregistreerd, maar deze veronderstelling bleek niet houdbaar. Een mogelijke verklaring zullen wij echter liever ter plaatse aansnijden.

NOTEN

1. Protocol van 1547, fol. IXv⁶⁾.
2. Protocol van 1551 B, fol. I.
3. Protocol van 1547, fol. XXXIVvo.
4. Er is geen enkele aanwijzing voor een eerdere bemoeienis van de hertog met de benoeming van de Oirschotse secretaris. Evenmin is er een bewijs, dat Oirschot vóór 1546 het recht had, om zonder inmenging zijn secretaris te benoemen. Naar analogie echter van de eigenmachtige ingrepen van de keizer in de zoenprocedure durven wij de veronderstelling aan, dat de keizer zich ook hier de macht eenvoudig probeerde toe te eigenen, wat overigens geheel in zijn lijn lag. In plaats van "de keizer" kan men dan misschien beter lezen "zijn ambtelijk apparaat".

nr. 46

1541 mei 31

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP JAN CORNELISSEN

R.A.N.B., R.A. nr. 134, Oirschots schepenprotocol van 1541, fol. LXX XII.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Jan Cornelissen

Dader: Claes Willems Smeyers

Zoen-commissie

namens het slachtoffer: Thomas van den Ven, priester, kapelaan
 Joost Beelaerts, priester, kapelaan
 namens de dader: Frederik Vos
 Natael Vos

Uitspraak

- A. Verzoening uitgesproken aan het einde van de akte, nadat van te voren beide partijen beloofd hadden, zich aan de uitspraak te houden.
- B. Voorwaarden
 1. materiële vergoeding
 - a. zoengeld: 20 gulden in 3 termijnen
 2. geestelijke genoegdoening komt niet ter sprake
 3. schulderkenning
 - b. wijken: verbanning voor 10 jaar uit Oirschot, nadat de dader uit de gevangenis zal zijn vrijgelaten
 wijken op wegen en in herbergen als gewoon

AFWIKKELING

Hoewel niet de afwikkeling van dit zoen-accoord betreffend staat een akte van 8 augustus 1541 (schepenprotocol, fol. CXVIIvo) toch in verband met deze doodslag. Het licht, dat daardoor valt op deze zaak is echter zeer schemerig.

COMMENTAAR

Bij zoen nr. 42 kwam een keizerlijk ingrijpen in de zoenprocedure ter sprake. Ook hier heeft een soortgelijke ingreep plaats gehad. De betreffende officieren hebben zich echter vergalopperd. Uit de akte van 8 augustus blijkt namelijk, dat de kwartierschout Jan Koenen, zijn stadhouder Marcelis Walravens, Frederik Vos en enkele niet met name genoemde helpers voor het bisschoppelijk hof van Diest gedaagd zijn op straffe van de kerkelijke ban, omdat zij het kerkelijk asylrecht hadden geschonden door de dader Claeus Willems Smeyers op het kerkhof te arresteren en in de gevangenis te zetten.¹⁾

Ten tijde van het sluiten van het zoen-accoord zit de dader in de gevangenis. Het accoord wordt voor hem door zijn broers gesloten. Blijkbaar verwacht men, dat hij binnen niet al te lange tijd ontslagen zal worden. Dan zal de verbanning ingaan. Zetten we nu eerst enkele merkwaardige feiten op een rijtje. De arbiters van het slachtoffer zijn beiden priesters. Als zodanig dienden zij het kerkelijk asylrecht te verdedigen en moesten zij - zeker in deze zaak - tegen het optreden van de wereldlijke gezagsdragers zijn. Thomas van den Ven was arbiter geweest in de zoen (nr. 42), waarin een eventueel beroep op het wereldlijk gezag als vernietigen-

de clausule was opgenomen.²⁾ De arbiters van de dader zijn Frederik en Natael Vos, notabene de man die hem mede had gearresteerd en diens broer. Hij ging dus bij de duivel te biecht.

De situatie op 8 augustus. De dader zit nog in de gevangenis. De schout van Kernpenland, zijn stadhouder en Frederik Vos zijn voor de kerkelijke rechtbank in Diest gedaagd. Als zij daar niet verschijnen dreigt de kerkelijke ban en als ze wel verschijnen zonder dat de zaak geregeld is, zal het wel niet veel beter aflopen. In de akte van 8 augustus bieden zich twee personen aan, om in hun naam voor de kerkelijke rechtbank in Diest te verschijnen en daar de zaak zonder schade voor hen te regelen. Het zijn de priester Joost Beelaerts, arbiter voor het slachtoffer, en Thomas de Hoppenbrouwer, oud-stadhouder van de schout van Kempenland en door de kwartierschout Corstiaen Koenen (vermoedelijk de vader van de huidige kwartierschout) afgezet. Hij zal dus geen vriend geweest zijn van Jan Koenen noch van Marcelis Walravens, die zijn plaats had ingenomen.³⁾ Zij doen dit op deze uitdrukkelijke voorwaarde: "... dit allet, zoverre Claeus voirscreven van zynder gevanckenisse gerelaxeert ende van zynen lyve ende levne gesalveert mach werden ende anders nyet."

Het paste natuurlijk helemaal in het politieke straatje van Thomas de Hoppenbrouwer, om onder het mom van hulpvaardigheid de macht van zijn tegenstanders in te perken. Het bakzeil halen door de schout en de zijnen was duidelijk ontbindende voorwaarde en tevens het eerste doel van de "hulpverleners".

Voor we ons gaan wagen aan het zoeken van een verband tussen al deze merkwaardige zaken is het goed in herinnering te roepen, wat er gebeurd was op 13 maart 1537, zoals gememoreerd in het vorige nummer van Campinia bij het commentaar op zoen nr. 42. Daar was door de schout namens de hertog en de heer een zoen-accoord gesloten met Bartholomeus Adriaenszoon Colen voor de moord op Jan Bantmans. Wij constateerden daarbij, dat er geen zoen-accoord tussen de families bekend is. Nu mogen wij natuurlijk niet vervallen in de dikwijls gemaakte fout, om uit het ontbreken van bewijsstukken tot het niet bestaan van een feit te concluderen. Maar bij nadere beschouwing is het vrijwel onmogelijk, dat er later nog een zoen-accoord gesloten zou worden tussen de families. In het door de schout gesloten accoord wordt immers bepaald, dat de "voirscreven misdaet quytgeschouwen" is. Het wordt dan wel erg moeilijk voor de familie van het slachtoffer, om ook nog een verzoening met hen af te dwingen. De familie van het slachtoffer komt dus in de kou te staan en voor de Oirschotse gemeenschap - waar de zoenprocedure een eeuwenlang geaccepteerd en goed voldoende gebruik was - is het rechtsgevoel niet bevredigd en bovendien wordt de onafhankelijkheid van het Oirschotse eigen-bestuur hier ernstig bedreigd. Hier valt dus duidelijk het particuliere belang van de familie van het slachtoffer samen met het algemene belang van de Oirschotse gemeenschap.

In dit licht willen we ons wagen aan een verklarende hypothese. Als de dader door de schout is gevangen genomen, is het zaak voor de familie van het slachtoffer,

om zo spoedig mogelijk een zoen-accoord te sluiten met de familie van de dader, desnoods tegen een gematigd tarief. Beter een kleine vis aan de haak dan een grote in het water misschien als buit voor een ander. Het gesloten zoen-accoord is duidelijk haastwerk. De familie van het slachtoffer koos dus arbiters, die in elk geval tot een zoen-accoord op korte termijn wilden komen, al zouden zij dan ook niet het uiterst mogelijke van de dader eisen. Een gesloten zoen-accoord was voor de twee priesters een wapen tegen de burgerlijke bestuurders.

De keuze van de arbiters door de familie van de dader vraagt een wat omslachtiger verklaring. De gebroeders Vos waren samen arbiter geweest in zoen nr. 38. Zij hadden die functie goed vervuld. Zij konden dan ook geen argument bedenken, om die functie nu niet te aanvaarden. Overigens zou het weigeren van een dergelijk verzoek op zich al bijna ondenkbaar zijn, maar in de situatie van dit ogenblik zouden de gebroeders Vos zich in Oirschot helemaal onmogelijk gemaakt hebben door een weigering. Hun nut voor de familie van de dader was echter zeer groot. Immers zij hadden geen enkele reden, om snel tot een accoord te komen. Dit hield een grote kans in, dat het minimum-voorstel dat de arbiters van de dader in het begin van de onderhandelingen zouden stellen tegenover het maximum-voorstel van de arbiters van het slachtoffer, door deze laatsten zonder onderhandeling aanvaard zou worden, omdat er dezen alles aan gelegen was, om zeer snel tot een accoord te komen.

Een geluk voor de Oirschotse gemeenschap was, dat haar door ondoordacht optreden van de burgerlijke autoriteiten een zware kerkrechtelijke stok in handen werd gegeven, die dan ook onmiddellijk achter de deur geplaatst werd en die, nadat hij zijn werk gedaan had, door niemand beter kon worden verwijderd dan door degenen die hem daar hadden neergezet.

De verklaring lijkt misschien ingewikkeld voor degenen, die niet bekend zijn in het labyrint van de Oirschotse politiek met zijn ontelbare doodlopende straatjes. Als men echter alle doodlopende straatjes kent, is ook de uitweg te vinden. Zelfs voor enigszins ingewijden blijft het echter verbazingwekkend, hoe snel deze uitweg soms gevonden wordt, als het algemeen belang geacht kan worden samen te vallen met het particulier belang.

NOTEN

1. In verband met het Brabantse privilege "de non evocando" (Een Brabander mag nooit voor een rechtbank, ook geen kerkelijke, gedaagd worden buiten Brabant) had de bisschop van Luik voor het Brabantse deel van zijn bisdom een kerkelijke rechtbank opgericht te Diest. Een uittreksel uit de pragmatieke sanctie van keizer Karel IV van 1349 en van het privilege van keizer Sigismund van 1424 met bijbehorende uitvoeringsdecreten, waardoor dit privilege aan Brabant verleend werd, is te vinden in het Register van Dooren - van Baar, blz. 185 - 191.

2. Zie over Thomas van den Ven het vorig nummer van Campinia, blz. 140, over Joost Beelaerts hetzelfde nummer, blz. 151.
3. Tot nu toe hebben wij geen nadere gegevens gevonden over kwartierschout Jan Koenen (ook geschreven Konen). Wij veronderstellen, dat hier de zoon de vader is opgevolgd. Stadhouders Marcelis Walravens is ter sprake gekomen in zoen nr. 35b en nog een enkele maal daarna. In dezelfde zoen kwam Frederik Vos voor als "richter" in de Beerzen en als "dader". Zonder officieel stadhouders te zijn was hij vermoedelijk ook nu voor enkele plaatsen vervanger van de kwartierschout. Thomas de Hoppenbrouwer kwam uitgebreid ter sprake in zoen nr. 28 en nog enkele malen daarna.

nr. 47

1542 april 5

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP MARTEN GERIT 's WITTEN ZOON R.A.N.B., R.A. nr. 134, Oirschots schepenprotocol van 1542, fol. XLVvo.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Marten zoon van Gerit 's Witten

Dader: Dirck Martens Gruyters

Zoen-commissie

namens het slachtoffer: Goessen Scepens, schepen

Jan van den Scoet, schepen

Jan Huyskens

namens de dader: Jan Damen, priester en kanunnik te Boxtel

Frederik Vos

Lambert Ardtsoen

Uitspraak

- A. Verzoening uitgesproken aan het einde der akte, nadat partijen van te voren beloofd hadden zich aan de uitspraak te zullen houden.
- B. Voorwaarden
 - I. materiële vergoeding
 - a. zoengeld: 70 gulden in 3 termijnen (1e termijn binnen 10 dagen)
 - b. kosten bij gelegenheid van het sluiten van het accoord (niet gespecificeerd)
 2. geestelijke genoegdoening
 - a. 10 zielmissen te doen door Henrick Verhoeven, te betalen met 10 stuivers

- d. 5 kaarsen: 1 in Boxtel bij het H. Bloed
3 in Boxtel
1 in Best
- 3. schulderkenning
 - b. wijken op wegen en in herbergen als gewoon

AFWIKKELING

In de zoenakte zelf is aan het begin de borgstelling opgenomen door de vader van de dader. Verder is niets over afwikkeling gevonden.

COMMENTAAR

Goessen Claeus Scepens en Jan Jan Lucassen van den Scoet waren beiden drie jaar eerder ook reeds als zittend schepen arbiter geweest, Scepens in zoen nr. 44 en v.d. Scoet in zoen nr. 43 b. Jan Huyskens komt hier voor de eerste maal voor als arbiter. Hij was schepen geweest in 1537 en 1540 en zou later nog om de drie jaar terugkeren tot 1552.⁴⁾ Kanunnik Jan Damen van Boxtel is ook niet eerder voorgekomen. In Boxtel waren in die tijd enkele kanunniken van Oirschotse afkomst. Er is geen aanwijzing, dat Jan Damen in Oirschot geboren was, maar wel had hij er familie wonen, zoals blijkt uit zijn deelgenootschap in een erfenis in 1553.⁵⁾ Frederik Vos kwam in de voorgaande zoen voor en Lambert (of Lambrecht) Artssoen in zoen nr. 31. Daar werd verondersteld, dat hij uit Turnhout zou zijn. Dit lijkt nu toch minder waarschijnlijk.

Het slachtoffer is vermoedelijk gevallen in een vechtpartij tussen twee Oirschotse jongemannen. Bij beiden blijkt niet, dat zij getrouwd zijn. Beider vaders spelen een voorname rol bij de totstandkoming van de zoen. Van het zoengeld moet de vader van het slachtoffer aan drie familieleden ieder 4 gulden uitkeren. Bedevaart, voetval en verbanning worden niet gevraagd.

NOTEN

- 4. Zie de schepenprotocollen der betreffende jaren.
- 5. Schepenprotocol van 1553, fol. XCVIIvo e.v.v.

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP ANTHONIS WILLEMSZOON DE CORT

R.A.N.B., R.A. nr. 135, Oirschots schepenprotocol van 1543, fol. I.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Anthonis zoon van Willem de Cort

Dader: Jan Bauwen Gyssels

Zoen-commissie

namens het slachtoffer: Jaspar van Esch

Goessen Scepens

Jan van den Scoet

namens de dader: Lambert Ardtsoen

Frans (Carelszoon) Cleynaël

Willem Aelbrechts van Liemdt

Uitspraak

- A. Verzoening uitgesproken aan het einde der akte, nadat van te voren beide partijen beloofd hadden zich aan de uitspraak te zullen houden.
- B. Voorwaarden
 - 1. materiële vergoeding
 - a. zoengeld: 32 gulden in 3 termijnen + 3 gulden in 3 termijnen voor de vrijstelling van de voetval en 4 kloosterwinnings
 - 2. geestelijke genoegdoening
 - a. 4 kloosterwinnings (zie 1.a.)
 - c. bedevaart: Trier (zie commentaar)
 - d. 3 kaarsen van 1 pond
 - 3. schulderkenning
 - a. voor vrijstelling van voetval zie 1.a.
 - b. wijken: verbanning uit Oirschot voor 3 jaar
wijken op weken en in herbergen als gewoon.

AFWIKKELING

In de akte zelf is na de belofte door beide partijen opgenomen de borgstelling door een paar familieleden en de garantieverklaring van de dader voor zijn borgen. Buiten de akte zelf is niets gevonden.

COMMENTAAR

De arbiters

De meesten zijn bekend. Jaspar van Esch o.a. uit de meeste zoenen in het vorige

nummer. Goessen Scepens, Jan van den Scoet en Lambert Ardssoen uit de voorgaande zoen. Frans Cleynaël hebben we nog niet ontmoet. Zijn vader Carel was kwartierschout van Kempenland geweest.⁶⁾ Wij zullen hem in de volgende zoen ontmoeten als dader.

Willem Aelbrechts van Liemdt is misschien dezelfde als Willem Henrick Aelbrechtssoen, die schepen was in 1532. Hij keert pas terug als schepen in 1546 en staat dan op de derde plaats in de rangorde. Wij veronderstellen, dat hij kort na 1532 naar Liempde verhuisd is en kort vóór 1542 weer in Oirschot is komen wonen, waarom hij hier nog "van Liemdt" genoemd wordt. De naam Aelbrechts was toen echter al duidelijk een vaste familienaam, zodat de toevoeging "van Liemdt" bij een geboren Oirschottenaar vanzelf wel weer verdween.

De voorwaarden

Er is bij de onderhandelingen wel sprake geweest van een voetval, maar daar is van afgezien. Men koos daarvoor een extra zoengeld. Dit is echter in één bedrag gevat met de kosten van 4 kloosterwinningsen en dat maakt samen maar 3 zoen-gulden of 30 stuivers. Nu bleek in zoen nr. 47 het stipendium van een zielmis 1 stuiver te zijn. Als men bedenkt, dat de stuiver van die tijd te vergelijken is met ons tientje, is dat niet vreemd. Als men ervan uitgaat, dat voor de vrijstelling van de voetval toch wel minstens 1 extra zoengulden geteld zal mogen worden, houdt men voor 4 kloosterwinningsen slechts 20 stuiver over. Wij kunnen niet anders concluderen dan dat kloosterwinning een zeer zwevend begrip is geweest.

Er wordt weer een bedevaart geëist, maar daaromtrent wordt bepaald, dat deze binnen het jaar moet gebeuren, als het tenminste vrede wordt. Als dat niet het geval is, zullen de arbiters alsnog bepalen, wat er dan moet gebeuren. De voorwaarden zijn dus gematigd, zeker als men bedenkt, dat het slachtoffer minderjarige kinderen had en dat hij de zoon was van een regent.^{%)}

NOTEN:

6. Zie over hem het eerste nummer van deze jaargang, blz. 40.
7. Willem de Cort was schepen in 1533, 1536, 1539, 1542 en 1545.
Zie de schepenprotocollen der betreffende jaren.

nr. 49

1545 juli 14

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP FRANS ANSEMSZOOM VAN LIEVELD

R.A.N.B., R.A. nr. 135, Oirschots schepenprotocol van 1545, fol. LIX.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Frans Ansemszoon van Lieveld

Dader: Franck Carelszoon Cleynaël

Zoen-commissie

(niet gespecificeerd) Peter Wilhem Peterssoen (van Breugel)
Arnd Henrickszoon van Nistelroey

Uitspraak

- A. Verzoening is niet uitdrukkelijk uitgesproken, maar aan het begin van de akte is aangetekend, dat beide partijen zich aan de uitspraak zullen houden en aan het eind, dat ze aanvaard hebben.
- B. Voorwaarden
 1. materiële vergoeding
 - a. zoengeld: 100 Carolusgulden in 3 termijnen
 2. geestelijke genoegdoening
 - a. 3 dertigsten "dat men heyt cloestergewinne"
 - d. 5 pond was
 3. schulderkenning
 - b. wijken: verbanning voor 1 jaar uit Oirschot (ingegaan 14 juni)
wijken op wegen en in herbergen als gewoon

AFWIKKELING

Op 1 december 1545 geeft de voogd van de minderjarige kinderen van het slachtoffer een kwitantie voor de betaling van het zoengeld. Protocol van 1545, fol. LXIXvo. Dit was dus ruim binnen de tijd betaald.

COMMENTAAR

Ofschoon in de titel volgens gewoonte het woord "moord" gebruikt wordt, menen wij, dat hier niet van moord of doodslag in onze zin sprake is. De redenen zijn deze. De normale formulering aan het begin van een zoen-accorde is, dat de dader het slachtoffer "by misgrype ter doot gebracht heeft", hier is de formulering echter "by misvalle". Nu kunnen we op dit ene woord geen afdoende argumentatie opbouwen. In de kwitantie voor het betaalde zoengeld wordt echter weer uitdrukkelijk gezegd, dat Franck Cleynaël het slachtoffer "met ongevalle ter doot gebracht heeft". Hier komen nog enkele overwegingen bij. Er blijkt in de akte

niets van enige vijandschap tussen de families. Dit lijkt ons de reden, dat er geen verzoening wordt uitgesproken.

De twee arbiters (hoe moeilijker de zaak ligt, hoe meer arbiters) zijn niet gespecificeerd aangegeven, een namens het slachtoffer en een namens de dader. Vermoedelijk zijn het wederzijdse vrienden, die zich aangeboden hebben, om de zaak te regelen. Beide families zullen gezegd hebben: "Natuurlijk is het goed, zoals jullie het geregeld hebben". Het zoengeld is wel erg hoog, maar de familie Cleynaël was zeker een van de meest welgestelde in Oirschot en bovendien moest er voor de minderjarige kinderen van het slachtoffer gezorgd worden. Dat de totale som zo ver binnen de vastgestelde tijd betaald was, wijst zowel op de welgesteldheid van de familie Cleynaël als op de bereidheid tot betalen.

De verbanning voor een jaar lijkt ook meer een formaliteit. Vermoedelijk is Franek Cleynaël na zijn ongelukkige daad in paniek uit Oirschot gevlucht. Dit zal een maand vóór het sluiten van het accordé geweest zijn, want vanaf die dag is de verbanning al ingegaan. Dat deze verbanning meer een formaliteit is, concluderen we uit de woorden, dat hij verpliecht is "buyten anderswaer te hebben een wonstadt, mer sal wel moegen comen bynnen Oerschot ende aldaer syne saccken besoingeren III ofte 1111 daegen, den eenen nae den anderen volgende, soe dick ende menichwerf als hom van noide wesen sal, sonder die scene daernede te breken

Overigens is omtrent de voorwaarden enkel nog op te merken, dat wij door cle link, die gelegd wordt tussen dertigste en kloosterwinning, helemaal de mist in worden gestuurd. Wij vermoeden, dat hei begrip kloosterwinning voor de Oirschotse mensen van die tijd al aan het vervagen was.

De personen

Over Franek Cleynaël vernamen we reeds bijzonderheden in de vorige zoen. Ook Frans Ansemszoon van I ieveld was uit een oude regentenfamilie. Hij is vermoedelijk een zoon van Ansem Jacop Ansems, die schepen was in 1516.¹²⁾ Ofschoon de achternaam van Lieveld niet wordt genoemd, durven wij toch aan te nemen . dat hij een zoon was van Jacop Ansems van lieveld, die schepen was in 1473, 1477, 1483, 1486, 1489, 1493, 1496 en president-schepen in 1499.,¹³⁾ Daar An sein Jacop Ansemszoon na 1516 niet meer als schepen terugkeert. veronderstellen wij, dat hij kort daarna gestorven is, terwijl zijn zoon Frans nog minderjarig was. Dit verklaart tevens, dat de familie van Lieveld uit het regentencollege verdwijnt.

De arbiter Arnd Henrickszoon van Nistelroey was schepen geweest in 1524, 1528, 1531, 1534, 1537 en 1540.¹³⁾ In de jaren 1534 en 1537 was hij schepen geweest samen met de tweede arbiter Peter Willem Peterszoon van Breugel, die wij ontmoet hebben als arbiter in zoen nr. 37. Hij was later nog meermalen schepen en president-schepen, zoals daar werd gememoreerd, en stierf in 1554.¹⁴⁾

NOTEN

12. De schepenprotocollen van de jaren 1514 - 1517 zijn slechts fragmentarisch bewaard. De schepenen van 1516 zijn ons echter bekend uit charterverzameling nr. 363.
13. Zie de titelpagina's der schepenprotocollen der betreffende jaren.
14. A.M. Frenken, "Genealogieën van eenige voorname aan elkaar verwante Meierijsche geslachten", 's-Hertogenbosch 1918, blz. 20 noemt Willem van Breugel "Thomaszoon". Hij baseert zich op "eene Bossche schepenakte van 17 juni 1539" en verwijst daarvoor naar het Bossche schepenprotocol nr. 153, fol. 366. Frenken zal dit wel goed gelezen hebben, maar wij betrapten de Bossche schepenklerken reeds herhaaldelijk op het slordig omspringen met Oirschotse namen. Tegenover het Bossche schepenprotocol staan verschillende meer betrouwbare lezingen. Bij een stuk aangaande de deling van de nalatenschap van Willem van Breugel, die op 2 september 1557 nog haar beslag moest krijgen, is duidelijk sprake van "Willem **Peters** van Breugel ende syn wyf Cathelyn". Oirschots schepenprotocol van 1557, fol. CXIIvo e.v.v.. In 1547, het jaar waarin Peter van Breugel voor de eerste maal president-schepen was, wordt hij een paar maal genoemd "Peter Willem Peterszoen van Breugel". Prot. 1547, fol. X en XVI. Voor de Oirschotse secretarissen waren de familierelaties natuurlijk gesneden koek. Bovendien komt in de eerste generaties na Willem geen enkele Thomas voor en heet Willems oudste zoon Peter.

nr. 50

1548 april 6

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP PETER ADRIAEN GERITSSOEN R.A.N.B., R.A. nr. 136, Oirschots schepenprotocol van 1548, fol. XLVvo.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Peter Adriaen Geritssoen

Dader: Goyard Henrickssoen van den Langenneep

Zoen-commissie : geen

Uitspraak niet van toepassing, daar het accordé gesloten is tussen twee families uit eigen beweging zonder officieel aangezochte arbiters.

A. Verzoening. De akte begint met een voorwaardelijke vergiffenis aan de dader (zie commentaar) en eindigt met de belofte van de dader, dat hij zich aan de voorwaarden zal houden.

B. Voorwaarden

I. materiële vergoeding

- a. zoengeld: 16 gulden in 2 termijnen: le daags na Pinksteren
2e 2 jaar daarna

2. geestelijke genoegdoening

- a. zielmis bijwonen bij voetval
c. bedevaart: Halle O.L. Vrouw (bij Brussel)
d. 2 kaarsen van 1 pond in de kerk te Oirschot b.g.v. de voetval

3. schulderkenning

- a. voetval in de kerk te Oirschot op tweede Pinksterdag
b. wijken: verbanning uit Oirschot voor 7 jaar
uit Aarle en Notel voor altijd
wijken op wegen en in herbergen als gewoon

AFWIKKELING

Hierover is niets gevonden.

COMMENTAAR

Twee zoen-accorden, waarvan totaal geen verband aanwijsbaar is, op één dag gesloten, leken ons te vragen om een verklaring. Eerlijk gezegd zijn we er niet uitgekomen. We kunnen slechts een vermoeden geven.

Wij constateerden reeds, dat zoen-accorden door de families zelf gesloten konden worden zonder bemiddeling van officieel aangezochte arbiters. Enige bemiddeling is er altijd wel. Er zijn aanwijzingen, dat er zoen-accorden gesloten zijn, die niet geregistreerd werden, waarvan misschien zelfs helemaal geen schriftelijk stuk bestaan heeft. Deze twee accorden zijn duidelijk gesloten zonder officiële arbiters. Dat men ze toch door de schepenbank liet registreren, zou zijn oorzaak kunnen vinden in de dreigende bemoeienis van het hertogelijk apparaat, waarvoor mogelijk een acute vrees bestond. Het is mogelijk, dat de schepenen de families op dat gevaar hebben gewezen, waardoor zij besloten hun zoen-accorden onmiddellijk te laten registreren op dezelfde dag en voor dezelfde schepenen als getuigen. De twee akten lijken in één adem geschreven.

De redactie van deze twee akten is totaal verschillend van de voorgaande, die werden geredigeerd als een verslag van de vorming van de zoen-commissie en de door deze genomen beslissing, waarbij de secretaris als notulist aanwezig was. De twee akten 50 en 51 zijn een verslag van de mededeling door partijen van hun overeenkomst, die achteraf aan de secretaris werd gedaan.

Wat deze zoen betreft. Er verschijnt een hele rij bloedverwanten van het slachtoffer, terwijl de dader alleen is. Van de vergiffenis noteerden we, dat deze voorwaardelijk werd gegeven, uitdrukkelijk afhankelijk van een te verrichten voetval, die toch in onbruik aan het raken was. Deze voorwaardelijke vergiffenis wordt

geschonken aan Jan Ruigers - dat is de secretaris - "tot behoef" van de dader. Als we deze enigszins primitieve gedachte in enigszins primitieve woorden mogen weergeven: de vergiffenis wordt in handen gesteld van de secretaris, een neutraal vertrouwenspersoon - zo werd de secretaris in Oirschot dikwijls beschouwd - om ze aan de dader na het doen van de voetval door te geven.

Uit de voorwaarden en betalingscondities blijkt, dat de dader zeker arm was. De bedevaart naar Halle ten zuiden van Brussel wijst er op, dat de toestand binnen Brabant redelijk veilig was.

nr. 51

1548 april 6

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP GOYARD DIE CROM**R.A.N.B., R.A. nr. 136, Oirschots schepenprotocol van 1548, fol. XLII**

SAMENVATTING

Slachtoffer: Goyard die Crom

Dader: Joost natuurlijke zoon van wijlen Dirck Hoppenbrouwers

Zoen-commissie: geen

Uitspraak niet van toepassing, daar het accord gesloten is tussen twee families uit eigen beweging zonder officieel aangezochte arbiters.

A. Verzoening. De akte begint met het constateren, dat de doodslag vergeven is en eindigt met de belofte, dat beide partijen zich aan het accord zullen houden.

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

- a. zoengeld: 20 gulden "voir kosten ende meestergelt"
 $\frac{1}{3}$ binnen 3 dagen
 $\frac{2}{3}$ met Kerstmis

2. geestelijke genoegdoening

- a. 4 zielmissen te doen door Daniël van den Broeck, te betalen met
4 stuiver
d. 3 kaarsen van 1 pond: 2 in Oirschot
1 in Sint-Oedenrode

3. schulderkenning

- b. wijken: verbanning voor 16 jaar uit Oirschot, Sint-Oedenrode,
Boxtel en Oosterhout
wijken op wegen enz. is niet vastgesteld in de akte.

AFWIKKELING

In de zoenakte zelf is opgenomen de borgstelling door twee (half)broers van de dader.

Onmiddellijk na de akte is opgenomen een garantieverklaring van de dader voor zijn borgen.

In de marge is aangetekend, dat Gysbrecht, de ene (half)broer van de dader 3 gulden en 5 stuiver betaald heeft en 1 pond was volgens erkenning door de kinderen van het slachtoffer op 8 maart 1549 betaald.

COMMENTAAR

Zoals de vorige wijkt ook deze zoen nogal sterk af van de vaste schematische opzet, die we al een tijd gewend waren. Hier is dus ook geen verslag van het sluiten van een zoen-accoord, maar een registratie achteraf van de onderling gesloten overeenkomst.

Goyard die Crom, het slachtoffer, was al een oudere man. Er treden geen broers op maar enkel zijn, allen reeds meerderjarige, kinderen, drie zoons en een dochter, die vermoedelijk in vier verschillende plaatsen woonden nl. de vier plaatsen van de verbanning. Van de oudste zoon Corstiaen staat bijna vast, dat hij in Sint-Oedenrode woonde. Aan hem moest de kaars bezorgd worden, die daar in de kerk geplaatst werd.

De dader is een buitenechtelijke zoon van wijlen Dirck Hoppenbrouwers. Deze is vermoedelijk Dirck Gysbrechts Hoppenbrouwers, die schepen was in 1497, 1500, 1506 en vanaf 1514 om de drie jaar tot 1532. Soms wordt zijn vaders naam vermeld, maar meestal niet. Nu kreeg een buitenechtelijke zoon gewoonlijk wel wat van zijn vader, maar hij deelde niet in de erfenis. De (half)broers treden wel voor hem op en blijven borg voor het te betalen bedrag, maar de bedoeling is wel, dat dit door de dader wordt terugbetaald. Uit alles blijkt, dat noch de dader noch zijn (half)broers goed bij kas zijn. De geregistreerde betaling door een der borgblijvende (half)broers is een eind over tijd.

De dader is uit een familie, waarvan sommigen tot de regenten behoorden, maar de familieverhouding tot hen hebben wij niet kunnen vaststellen.